

El producte agrari a Catalunya

els seus entorns entorn de la demanda i la producció agrària (1964-1979)

ALEXANDRE CHECCHI i LANG

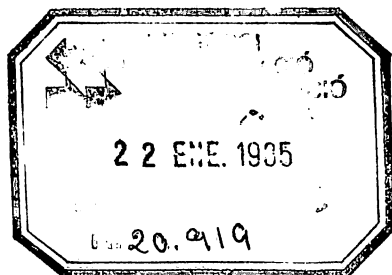

BANCA CATALANA

Servei d'Estudis

ALEXANDRE CHECCHI I LANG

EL PRODUCTE AGRARI A CATALUNYA

BANCA CATALANA
Servei d'estudis

© CATALANA D'ESTUDIS ECONÒMICS, S.A.
Passeig de Gràcia, 84, Barcelona

Fotocomposició, muntatge i impressió:
GRÀFIQUES PERRAMON, S.A.

I.S.B.N. 84-398-2103-4
D.L.: B-27.321-84

PRESENTACIÓ

Amb l'edició d'aquesta obra prosseguim en la línia d'especial atenció que hem dedicat al sector agrari català en les nostres publicacions, concretada, entre d'altres, en títols com "La regió fruitera de Lleida", "Les transformacions econòmiques del Delta de l'Ebre" i "L'agricultura catalana". És un sector d'un pes molt petit, tan sols el 3 per cent, dins el producte interior brut de Catalunya, però la seva importància ultrapassa molt la que indica aquesta quantificació. Així, com ens diu l'autor del llibre, aquest relativament petit sector agrari té una capacitat de producció que correspon a la meitat de la despesa alimentària catalana; és un sector fortament interrelacionat amb la resta de l'economia, en particular amb la indústria alimentària, i és un sector sense el qual seria molt difícil d'establir una política de redreçament territorial. Són aspectes certament rellevants per a l'economia catalana i que justifiquen l'interès creixent per l'agricultura que els darrers anys és visible en els nostres economistes, com exposa l'autor en l'apartat que dedica a l'estat del coneixement de l'economia agrària catalana.

Sota el títol i subtítol "El Producte Agrari a Catalunya. Reflexions entorn de la demanda i el producte agrari, 1964-1979", aquest llibre comprèn quatre grans temes específics, la demanda, l'evolució de la producció, l'evolució dels problemes estructurals i l'horitzó europeu. En particular, pel que fa a l'evolució de la producció, cal assenyalar que per a la seva anàlisi han estat elaborats una sèrie d'índexs de la producció agrària pel període 1964-1979. En el tractament d'aquests temes, que és essencialment descriptiu, es persegueix posar en relleu tot un seguit de característiques del sector agrari català, la consideració de les quals ha d'estar present en la formulació d'una política agrària. És un llibre, en resum, que podríem qualificar com d'introducció a l'economia agrària catalana, en el qual el seu autor, Alexandre Checchi, ha aconseguit reunir tot el que és necessari per donar-nos una cosa tan difícil d'obtenir com és un bon llibre d'introducció.

BANCA CATALANA

NOTA DE L'AUTOR

Aquest llibre és un recull de diferents assaigs escrits durant un ampli espai de temps, seguint la línia d'un projecte presentat al Servei d'Estudis de Banca Catalana durant la tardor de 1977. Es tracta d'una obra que intenta ser un conjunt de reflexions sistemàtiques entorn d'uns temes específics que afecten la problemàtica agrària catalana: el tema de l'evolució de la producció i la seva relació amb l'entorn econòmic, sobretot amb la demanda. El plantejament de les diferents anàlisis és volgutament global perquè m'ha semblat que existia una necessitat d'això. En tot cas, s'ha intentat no prescindir de cap de les aportacions científiques d'altres autors al llarg del període més recent.

Aquesta obra recull multitud de converses mantingudes, entorn de l'agricultura a Catalunya, amb diferents persones: pagesos, tècnics i professionals, funcionaris i industrials. A tots ells vagi genèricament el meu agraïment més sincer.

Voldria, però, recordar més específicament les discussions sobre alguns temes d'interès per a aquest llibre amb algunes persones amb les quals he tingut l'oportunitat de compartir l'interès comú per l'agricultura i pel món rural: Joan Tassias i Valls, Jordi Peix i Massip, Jaume Fonolleda i Aspert, Josep Tarragó i Colominas, Josep Mª Raurich i Puigdevall, León Benelbas Tapiero, Jordi Bacaria, Jacint Nubiola i Armanguer, Jordi Carbonell i Sebarroja, Narcís Torrentó i Calmet, entre d'altres. També cal esmentar la col·laboració d'Amparo Fernández en la confecció de la part estadística del capítol tercer i d'Antoni Segarra en la recollida de la informació climatològica catalana del període 1960-1970, així com la d'Elena Álvarez, informàtica d'Infonet, per la seva ajuda en l'anàlisi estadística de les relacions entre producció agrària i comerç exterior realitzada mitjançant el càlcul de coeficients de correlació de primer ordre i models econòmics diversos.

A Edmon Royo cal agrair-li la seva paciència i col·laboració en la discussió dels coeficients tècnics de transformació per a l'any 1977.

Finalment és just agrair de manera especial la col·laboració de Mercè Santacana del Servei d'Estudis de Banca Catalana, en els treballs de revisió i de preparació per a l'edició del manuscrit original i a Artur Saurí i del Rio, Cap del Servei d'Estudis, la paciència amb la que ha estat esperant l'acabament de l'obra i l'interès que, ell personalment i l'equip de revisió coordinat per ell, s'han pres en la tasca de lectura prèvia. En aquest sentit cal agrair de manera especial la minuciositat de les observacions fetes per Josep Oliveras i Samitier.

Naturalment, la responsabilitat de l'obra és exclusiva de l'autor.

Barcelona, juliol de 1984

ÍNDEX

INTRODUCCIÓ.	EL SECTOR AGRARI DINS L'ECONOMIA CATALANA	13
	Estat del coneixement de l'economia agrària catalana	21
	Pla de l'obra	27
CAPÍTOL I.	LA DEMANDA ALIMENTÀRIA A CATALUNYA	31
	1. Elements que afecten la demanda	31
	2. Evolució dels preus	32
	3. Estructura, nivell i evolució de la demanda	35
CAPÍTOL II.	LA DEMANDA EXTERIOR	43
	1. Evolució de la demanda exterior	43
	2. Evolució de les exportacions agroalimentàries a l'estranger.	47
	3. El comerç agroalimentari amb la resta de l'Estat i les importacions agroalimentàries	48
CAPÍTOL III	EVOLUCIÓ DEL PRODUCTE AGRARI CATALÀ	55
	1. Evolució del producte total agrari	55
	2. Evolució de la composició de la producció agrària	56
	3. Adaptació de la producció catalana a la demanda	58
	4. Producció agrària i comerç agroalimentari	64
	ANNEX A. Mètode d'agregació de produccions	66
	ANNEX B. Coeficients de valor afegit	69
CAPÍTOL IV.	EVOLUCIÓ DE L'ESTRUCTURA AGRÀRIA	73
	1. La situació del sector a principi dels anys seixanta	73
	2. La dimensió de les explotacions i la seva evolució	75
	3. Utilització dels factors de producció i llur evolució	80
CAPÍTOL V.	EL MODEL AGRARI CATALÀ. LIMITACIONS A CURT I MIG TERMINI	101
	1. Elements estratègics del desenvolupament agrari	101
	2. L'agricultura catalana en un context estatal	113
	3. La política agrària estatal i la seva incidència en el sector agrari català	116
	4. L'adhesió a la CEE i els possibles efectes sobre el sector agrari català	125
CONCLUSIONS		133
BIBLIOGRAFIA		139

INTRODUCCIÓ

EL SECTOR AGRARI DINS L'ECONOMIA CATALANA

Catalunya dóna cabuda a una gran quantitat de població. Existeix dins ella una necessitat alimentària d'una importància cabdal. El sector agrari català, després d'una evolució plena de canvis molt importants, ha assolit unes dimensions globals relativament petites des d'un punt de vista estrictament econòmic. Catalunya és un centre de consumidors, i el seu sector agrari, considerat en conjunt, no pot donar abast, ell sol, a tota la demanda local.

Catalunya és, doncs, un important mercat per als productes agroalimentaris i atreu també productes d'altres regions espanyoles i de la resta del món. La balança agroalimentària catalana tendeix, doncs, a ser deficitària tant amb la resta del món com amb la resta de l'Estat, reflectint aquest element de consum.

Això ha motivat que, sovint, no es valori prou adequadament la seva real importància i l'esforç que ha fet, i fa contínuament, el sector agrari català. Aquest petit sector, que no arriba al 3 per cent del producte interior brut de Catalunya, ni al 10 per cent del producte agrari espanyol, té, en canvi, una capacitat alimentària global que correspon aproximadament a la meitat de la despesa alimentària catalana.

Aquest gran centre de consum que és Catalunya es caracteritza, a més, per una renda per càpita elevada, la qual comporta uns hàbits de consum i una pràctica comercial desenvolupada. Amb el transcurs del temps, la producció agrària catalana ha anat reflectint també aquest fet, el qual ha afavorit l'orientació de la producció agrària cap a produccions amb demanda creixent, d'elevada qualitat i de gran contingut tecnològic; un exemple d'això pot ser la ramaderia catalana i els seus productes derivats. Aquest aspecte tradicional de l'economia rural va trobar així una via de gran creixement i en l'actualitat la ramaderia i els productes ramaders signifiquen la major part de la producció final agrària a Catalunya.

Evidentment, la realitat diversa i variant de les comarques fa que aquesta descripció s'adapti més a uns indrets que a uns altres. Cal recordar, potser, la importància que en algunes comarques tenen altres produccions, com l'oli, la vinya o la fruita; amb tot, el fet ramader és present a tot arreu.

Una altra característica del sector agrari català és la seva tremenda interrelació amb la resta de l'economia. Aquest fet posa de manifest, alhora, un aspecte positiu i un altre de negatiu: el primer és, palesament, que l'Agricultura catalana

ha assolit uns llindars de progrés econòmic i tècnic que la caracteritzen com una agricultura moderna; el segon és que, a causa d'això mateix, la seva dependència d'altres sectors sigui molt gran, com posa de manifest el fet que la despesa externa agrària sigui gairebé la meitat de la seva producció final.

Cada producte agrari (i cada comarca) manifesta aquestes característiques a la seva manera. Els productes ramaders són, amb tot, els que mostren aquesta dependència externa més forta. En aquest cas, la dependència d'altres sectors es manifesta a través dels costos per a l'alimentació del bestiar, els quals suposen una part molt important de la despesa necessària per a la producció.

Finalment, aquesta interrelació sectorial és palesa en la tremenda importància que té la indústria alimentària dins el context català, i també en relació a la resta del mercat espanyol. La indústria alimentària catalana suposa igualment una part rellevant del producte interior brut català (un 2 per cent, el 1979), i equival a una cinquena part de tota la indústria alimentària espanyola (16 per cent de l'ocupació espanyola d'aquest sector). El progrés d'aquesta indústria és important també per al mateix sector agrari, ja que aquest és el primer client d'aquella.

QUADRE 0.1

Magnituds agregades del Sector Agrari Català (millions de pessetes)

	Barcelona	Girona	Lleida	Tarragona	Catalunya
Producció final agrària	52.106	28.372	68.166	57.454	206.098
Despeses corrents	31.074	19.145	41.472	33.178	124.869
Valor afegit brut	21.032	9.227	26.694	23.736	80.689
Subvencions i transferències	243	181	485	359	1.268
Valor afegit brut	21.275	9.408	27.179	24.095	81.957

FONT: *La Renta Nacional de España y su distribución provincial*. Elaboració a partir del Banco de Bilbao 1981.

El sector agrari català es troba especialitzat, en relació a la resta d'Espanya, en alguns productes que mantenen una activitat important i en els quals se centren les vendes al mercat espanyol; aquests productes pertanyen principalment al món de la ramaderia i productes derivats de la carn de porcí, l'aviram, els ous; també s'hi compten, però, produccions vegetals, com ara la fruita, el vi, l'oli d'oliva, tot i que aquests darrers són més importants en relació a les exportacions a l'estranger.

L'agricultura no es pot plantejar solament des d'un punt de vista econòmic estRICTE. El fet que puguem mesurar les quantitats i els preus no significa que d'altres aspectes deixin de tenir importància. Convé tenir present que, a Catalunya, el sector agrari aconsegueix diverses funcions: és proveïdor de productes per a l'alimentació; participa en les exportacions; en el passat ha proveït de treball i capital la resta de l'economia. Avui se n'han de revalorar un parell de funcions, mas a temps oblidades o marginades:

El manteniment del mercat local i la fixació de població.— Les explotacions agràries, de qualsevol comarca de Catalunya, són una font de riquesa per als sectors que els proveeixen de tota mena de factors productius: llavors, pinsos, fertilitzants, productes fitosanitaris, productes de tecnologia industrial alimentària, edificacions, serveis, comerç, transports i un llarg etc. Una comarca amb una agricultura que funcioni disposa d'un cert potencial de mercat que és important per assegurar l'existència de les altres activitats econòmiques. És ben cert que la renda agrària catalana no significa un gran percentatge de la renda catalana. Però les xifres agregades amaguen una realitat econòmica que és notable a les comarques.

La manca d'estadístiques econòmiques suficients a escala comarcal fa que sigui difícil demostrar aquest argument; però cal recordar que, mentre Catalunya obté un 3 per cent del PIB del seu sector agrari, aquest percentatge es transforma a Lleida en un 19'9 per cent, a Tarragona en un 8'6 per cent i a Girona en un 7 per cent.

Si ho mirem des d'un altre punt de vista, i a nivell d'estadístiques referides a demarcacions provincials, trobem, cosa xocant pels qui no trepitgen sovint l'àmplia geografia catalana, que el sector agrari és més important que molts altres subsectors econòmics. A tall d'exemple observem que, si hom no considera la província de Barcelona, el sector agrari és econòmicament més important que els següents sectors: Minería i petroli; Aigua, gas i electricitat; Alimentació, begudes i tabac; Indústria tèxtil, cuir, vestit, calçat; Paper i arts gràfiques entre d'altres.

Tot això reflecteix evidentment un doble fet: l'àmplia distribució territorial de l'activitat agrària i la concentració industrial i de serveis a la zona metropolitana de Barcelona. Dins la mateixa província de Barcelona es manifesta també aquest fet; a títol d'exemple, les vendes del sector agrari de diverses comarques d'aquesta demarcació provincial superen el 10 per cent de la renda comarcal.

Algunes personalitats importants de la classe política catalana ho han reconegut; malgrat tot, encara queda molt camp per córrer abans no s'arribi a una formulació clara que adopti el punt de vista que acabem d'exposar, el qual suposa la inserció del sector agrari dins d'una òptica de reequilibri territorial.

El sector agrari apareix, doncs, com un sector a partir del qual hauria de ser possible fomentar el progrés econòmic de les comarques, especialment de les comarques rurals. Però sovint es topa amb l'existència de zones que manquen d'una base econòmica i una infraestructura suficients per a mantenir un progrés econòmic continuat: són les zones deprimides, lluny dels centres de consum, o amb unes condicions geogràfiques adverses que les discriminin de la resta del país. Què pot fer el sector agrari en aquestes condicions? El sector agrari ajuda, en aquestes comarques, a mantenir la precària base demogràfica, a evitar la desertització de zones molt extenses del territori, a mantenir l'equilibri entre l'home i la natura, a utilitzar nous recursos que quedarien sense ús per manca de poblacions properes suficients. En unes altres paraules, ajuda a fixar la població.

Està clar que, en unes circumstàncies com les nostres, és difícil esperar que el sector agrari sigui a Catalunya un punt de partida de creixement econòmic; ho ha estat en el passat i ho és avui, en certs casos. Però, en termes generals, és difícil que ho continuï essent. Això no obstant, és un sector sense el qual seria molt difícil —i molt més car— establir una política de redreçament territorial.

La pregunta immediata que ens cal fer és, doncs, si això és així (i d'altra banda, la política regional europea ens dóna exemples del fet que aquesta filosofia incideix en la definició d'accions regionals), per què no s'ha considerat fins ara, a casa nostra, el sector agrari com un element important de la política territorial?

QUADRE 0.2

Productivitat aparent per grans sectors (VAB per persona activa)

	Barcelona	Girona	Lleida	Tarragona	Catalunya
a. Agricultura i Pesca	684.196	410.262	720.756	603.775	619.742
b. Indústria i Construcció	1.203.255	1.150.813	1.468.223	1.812.976	1.248.331
c. Serveis	1.786.534	1.900.047	1.617.964	1.566.341	1.769.699
a/b %	56.9	35.6	49.1	33.3	49.6

FONT: *La Renta Nacional de España y su distribución provincial*. Elaboració a partir del Banco de Bilbao 1981.

Les reflexions anteriors posen de manifest l'existència d'una profunda interrelació entre el sector agrari i la resta de l'economia. Aquesta interrelació és diferent i varia segons les diverses regions del nostre territori, però en totes respon a la seva història sòcio-econòmica i a la manera com l'evolució econòmica ha anat adaptant les seves formes, aprofitant, generalment, els recursos humans existents.

Sovint s'ha utilitzat un conjunt de fórmules per classificar les comarques catalanes d'acord amb criteris simplificadors: la Catalunya pobre o rica, seca o humida, la Catalunya vella o nova; l'agricultura catalana es presta difícilment a ser resumida en un sistema amb pocs factors, és massa variada i les respostes que s'han donat arreu són massa diferents perquè un sol sistema d'atributs pugui resumir el fet agrari comarcal, i l'existència de diversos sistemes agraris és un fet prou important perquè pugui ser oblidat. D'altra banda, tot i que el sector agrari de cada comarca reflecteix les condicions climàtiques i geomorfològiques pròpies, hom hi observa també un altre fet important, com és la diversitat de produccions existent dins de cada comarca. Aquest fet és bàsic per a entendre la complexitat dels interessos agraris i l'intrínsec i complex sistema de relacions sòcio-agràries de casa nostra.

Tenint presents aquestes qüestions, és possible agrupar el conjunt de comarques catalanes dins un sistema de conceptes genèrics que corresponen a les classes generals de les produccions agrícola i ramadera; aquest sistema s'ha d'interpretar com una bona aproximació a la descripció global del sector agrari català, descripció que aproxima el lector al fet productiu superant l'excessiva síntesi de l'anàlisi macroeconòmica realitzada al començament.

El sistema esmentat és una adaptació del que ha utilitzat la Comissió de les Comunitats Europees per classificar les diferents agricultures europees, i ha per-

mès a un altre estudi¹ d'establir una primera comparació a una escala inferior a l'estatal.

Quan ens referim al concepte de sistema agrari, intentem posar l'accent no sobre les produccions, sinó sobre la relació entre les produccions i el medi o entorn econòmic i natural en el qual es desenvolupen. Així es pot parlar de sistema cerealístic, de sistema farratger i ramader, de sistema mediterrani, fent referència al conjunt de produccions típiques de les zones mediterrànies, etc. Dins de cada sistema es poden efectuar subdivisions que identifiquen altres grups de produccions².

Es pot parlar, doncs, de sistema cerealístic, de cereals sols o en combinació amb conreus llenyosos (vi, oli), es pot parlar de sistema farratger-ramader intensiu o extensiu i de sistema mediterrani de conreus llenyosos o de conreus hortícoles.

L'orografia, la construcció del sòl, el clima influeixen, naturalment, en la composició comarcal dels sistemes agraris, però també hi han influït la història, l'economia, la tècnica...

Utilitzant les dades que un conegut estudi ens ofereix, referents a la producció, la renda i les principals variables agràries catalanes per al període 1972-1976,³ s'ha construït el quadre següent on, a peu de plana, s'especifiquen les comarques atribuïdes a cada sistema agrari. Aquest quadre intenta transmetre una visió global de cada sistema i una visió de les relacions dins de cada sistema.

En primer lloc, és palesa la importància de la producció mediterrània tant des del punt de vista d'ocupació de la superfície com de població. I, tanmateix, dins les comarques del sistema mediterrànies, produeix una part no petita de la producció ramadera que hi coexisteix i que generalment complementa les orientacions productives naturals.

Des d'una òptica productiva, podem dir que la distribució de la PFA en els sistemes agraris sembla realitzar-se equilibradament. El sistema farratger-ramader produeix una tercera part de la PFA catalana, igual que el sistema cerealístic, gràcies, sobretot, a la combinació entre producció ramadera intensiva i producció cerealístico-farratgera. Des d'una òptica de nivell de productivitat del treball ocupat, el sistema farratger-ramader i el sistema cerealístic sobrepassen el sistema mediterrani (mesurada en la relació PFA/població per efecte, sobretot, del nivell més baix dels subsistemes de conreus llenyosos), fet que reflecteix també, entre altres coses, la relativa intensitat del treball a les comarques del sistema mediterrani, en relació amb els altres sistemes. (Per una discussió més àmplia d'aquest quadre, vegeu l'obra citada.)

Ens trobem que, si bé el sector agrari és econòmicament poc important en relació al conjunt de l'economia catalana, presenta una imatge ben diferent si es consideren espais territorials més petits. El sector agrari català ens ofereix una visió molt diversificada territorialment, complexa i resultant d'una història que té

1. BANCA CATALANA, Servei d'Estudis. *Agricultura i territori: Catalunya i els països de la Comunitat Econòmica Europea*. Revista Econòmica, núm. 581, setembre 1980, pàg. 22-36.

2. Les pàgines que segueixen són un resum d'una anàlisi més extensa publicada per l'autor a "L'economia catalana, avui", capítol I, de *L'agricultura*, llibre editat pel Banco de Bilbao, 1984. La discussió de les fonts remet a aquesta publicació.

3. FUNDACIÓ CENTRE D'ESTUDIS DE PLANIFICACIÓ (FCEP). *L'agricultura catalana. Un estudi econòmic*. Fundació Jaume Bofill - BANCA CATALANA, 1980.

de moment, com a resultats, un conjunt de sistemes agraris caracteritzats per l'equilibri d'interessos varis que afecten més d'una producció al mateix temps. Aquesta complexitat territorial i funcional, alhora, ens obliga a preguntar-nos necessàriament quin tipus de política agrària pot considerar simultàniament tot aquest món.

El lector trobarà altres obres que es dediquen directament a aquest tema, particularment alguns documents públics recents, lligats a l'activitat del Parlament de Catalunya,⁴ i d'altres referents a la problemàtica agrària espanyola en general, però que també interessan Catalunya.⁵ Entre les discussions publicades, destaquen per l'interès dels seus punts de vista dos articles, de **Joan Tasies i Valls** (1979) i de **Jaume Fonolleda i Aspert** (1979).

Existeix una gran diversitat d'opinions sobre com s'ha d'estructurar una política per a Catalunya; també hi ha diversitat d'opinions sobre com s'ha d'organitzar l'aplicació d'aquesta política agrària. Aquesta diversitat d'opinions no es basa, generalment, en discrepàncies de fons sobre quins són els problemes de l'agricultura catalana, sinó que es basen més aviat en el grau relatiu de prioritat que hom dóna als problemes, i també en el paper que hom considera que ha de complir la iniciativa privada en relació amb els poders públics. Aquest darrer aspecte està lligat, també, a la consideració que hom tingui respecte a la capacitat real del nostre règim autonòmic d'exercir les competències estatutàries en matèria agrària.⁶

Sense voler entrar en el debat general, atès que aquest llibre no pretén superar l'àmbit estrictament descriptiu, hem considerat útil posar en relleu un seguit de característiques del sector agrari català que tenen o poden tenir conseqüències molt importants en la formulació d'una política agrària. Depèn de l'habilitat de la nova classe política que aquestes característiques siguin assumides correctament en profit del mateix sector agrari i de la gent que hi treballa i, per tant, d'una gran part del territori català. Aquestes característiques generals són, principalment, les següents:

4. Pla Coordinat de Reforma de les Estructures Agràries, presentat pel Departament d'Agricultura, Ramaderia i Pesca el 26 de juliol de 1983.

5. Tasies i Valls, Joan, "Bases per una política agrària a Catalunya" a *Jornades Agràries de les comarques de ponent*, Lleida 1979. Obra Agrícola Caixa de Pensions per a la Vellesa i d'Estalvis. Fonolleda i Aspert, Jaume, "El camp català: entre la ordenació del territori i l'agricultura moderna". "Catalunya cap a l'any 2.000". Fundació Jaume Bofill. Ed. Blume 1979. Departament d'Agricultura, Ramaderia i Pesca "Pla coordinat de Reforma de les Estructures Agràries". Juliol 1983.

Romero, Carlos, Ministre d'Agricultura, Pesca i Alimentació. *Una política agrària, pesquera y alimentaria para el cambio*, discurs davant el Congrés dels Diputats, 3 de febrer, 1983. Servicio de publicaciones, Madrid 1983.

Romero, Carlos, Ministre d'Agricultura, Pesca i Alimentació. *Ordenación de Producciones y Mercados Agrarios a medio plazo*. Intervención del Excm. Sr. Ministro de Agricultura, Pesca y Alimentación ante las comisiones de Agricultura del Senado (25-5-83) y del Congreso de Diputados (12-5-83). Servicio de publicaciones, Madrid 1983.

6. En aquest aspecte, és absolutament imprescindible per al lector interessat la consulta del dictamen que, sobre aquesta matèria i d'altres, va elaborar l'Institut d'Estudis Econòmics de la Generalitat de Catalunya l'any 1979. A més, convé consultar l'obra col·lectiva *Comentarios Jurídicos a l'Estatut d'Autonomia de Catalunya*, Edicions 62, 1982, o el número extraordinari de *Taula de Canvi*, "Lectures de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya", del maig de 1980.

- a) Diversitat territorial que requereix una consideració específica dels aspectes comarcals i sectorials dins de la política agrària.
- b) Especialització en productes amb demanda relativament elàstica respecte a la renda que orienta un conjunt de productes amb expectatives positives de mercat.
- c) Oferta agregada relativament inelàstica, però existència d'un fort fenomen de substitució interna.
- d) Orientació productiva majoritàriament transformadora que, si d'una banda, tendeix a augmentar el valor afegit, d'una altra posa el sector davant un risc elevat als mercats dels factors de producció, especialment els d'importació.
- e) Relativa especialització exportadora en certs productes.
- f) Forta orientació general cap al mercat espanyol.
- g) Interrelació amb la resta de l'Estat a nivell de mercats i produccions.
- h) Relativa inelasticitat en l'oferta de certs inputs (mercat de terres), que ha forçat a adoptar models molt específics de producció.
- i) Relatiu autofinançament en relació a la resta de l'Estat.
- j) Relativa joventut del sistema agroindustrial a Catalunya (existència d'oportunitats per a la producció), que vol dir absència de polítiques industrials vertebrades i, per tant, perill de lluites intestines industrials desestabilitzadores, i una relativa debilitat enfront del capital estranger.
- k) Insuficient dotació de serveis públics en zones rurals.

Però el sector agrari català, amb totes aquestes característiques, rep influències, no solament del propi mercat i del mercat espanyol, sinó també de les actuacions administratives públiques. Després de la incorporació al Dret Públic del règim polític autonòmic cal considerar que les polítiques agràries autonòmiques i estatals s'interrelacionen. Efectivament, si la política de preus agraris és essencialment un instrument en mans de l'Administració central, cal que el govern central estableixi uns criteris amplis d'orientació de les produccions i dels conreus i que la política de preus i produccions que dugui a terme sigui coherent amb aquells criteris. Això vol dir que les autonomies, en la seva pròpia política agrària, han de respectar tant les lleis dels mercats (mercats estatals) com aquest marc general d'orientació de produccions a escala estatal. La política agrària que un govern vulgui fer, al nostre parer, serà necessàriament mediatitzada pel tipus de política agrària general que vulgui dur a terme a escala de l'Estat. Per això és tan important la col·laboració entre autonomies i Govern central, la qual ha estat manifestada com un element de la formulació de la política de preus, per alguns dels alts càrrecs del M.A.P.A.,⁷ encara que actualment sigui només una esperança i manqui conèixer els termes d'aplicació pràctica d'aquesta col·laboració.

La política de preus incidirà necessàriament en les produccions de cada regió i en els mercats i afectarà també, per tant, condicionant-la, la mateixa eficàcia de les polítiques agràries autonòmiques.

Tanmateix, les diferents estructures agràries regionals obliguen a enfocaments diferents de política d'estructures agràries i d'altre tipus. La coordinació

7. Vegeu, en aquest aspecte, l'article del president del FORPPA, Julian AREVALO, "Política agrària y política de precios agrarios", publicat a *El País*, els dies 22 i 23 d'abril de 1983.

QUADRE 0-3

Distribució del Valor Afegit Brut per sectors d'activitat econòmica

	Barcelona	Girona	Lleida	Tarragona	Catalunya
Valor Afegit Brut (Sectors):					
1. Agricultura	21.275	9.408	27.179	24.095	81.957
2. Pesca	830	835	—	917	582
(1 + 2)	22.105	10.243	27.179	25.012	84.539
3. Indústria	1.068.978	93.232	53.750	128.094	1.344.063
4. Comerç i Serveis	1.516.478	158.215	93.672	126.009	1.894.374
5. Total VAB	2.607.561	251.447	174.610	279.115	4.322.976
% (1 + 2 sobre 5)	0.8	4.1	15.6	9.0	2.5

FONT: *La Renta nacional de España y su distribución provincial 1981*. Elaborat a partir del Banco de Bilbao.

QUADRE 0-4

**Distribució de la Producció Agrària a Catalunya per subsectors
(millions de pessetes)**

	Barcelona	Girona	Lleida	Tarragona	Catalunya
Producció total	59.286	36.944	74.526	61.366	232.122
Amortitzacions	3.231	2.396	4.045	3.975	13.647
Valor Afegit Net	18.044	7.012	23.134	20.120	68.310
Valor Afegit Brut					
Producció total (%)	35.9	25.5	36.6	39.3	35.3
Producció final	52.106	28.372	68.166	57.454	206.098
Agrícola	21.311	7.099	27.656	19.933	75.999
Ramadera	29.795	19.823	38.937	36.836	125.391
Forestal	521	1.124	719	215	2.579
Altres produccions	479	326	854	470	2.129
Producció Ramadera					
Producció final (%)	57.2	69.9	57.1	64.1	60.8

FONT: *La Renta Nacional de España y su distribución provincial, 1981*. Elaboració a partir del Banco de Bilbao.

d'aquesta política amb la de preus és un dels problemes més importants que té plantejat el món agrari espanyol i són moltes les coses que depenen del bon enfocament d'aquest problema.

QUADRE 0-5

Sistema Productiu (%)

	Mediterrani (1)	Farratger (2) Ramader	Cerealístic (3)
Superfície cultivada	39,8	27,7	32,5
Població activa	36,6	36,5	26,9
Producció			
Agrícola	38,7	23,1	38,2
Ramadera	27,5	42,1	30,5
Total	33,0	32,8	34,2

FONT: Elaboració pròpia a partir de Fundació-CEP. *L'agricultura catalana. Un estudi econòmic.*

1. Tarragona, Ribera d'Ebre, Terra Alta, Priorat, Alt Camp, Baix Penedès, Baix Camp, Montsià, Garrigues, Baix Ebre, Alt Penedès, Garraf, Maresme, Baix Llobregat, Barcelonès.
2. Vall d'Aran, Alt Urgell, Pallars Sobirà, Berguedà, Pallars Jussà, Solsonès, Cerdanya, Bages, Garrotxa, Osona, Alt Empordà, La Selva, Vallès Oriental, Gironès, Baix Empordà.
3. Segarra, Noguera, Conca de Barberà, Urgell, Segrià, Anoia, Vallès Occidental.

ESTAT DEL CONEIXEMENT DE L'ECONOMIA AGRÀRIA CATALANA

L'estudi de l'economia agrària a casa nostra té unes arrels profundes. Durant els anys 40 ja es varen fer anàlisis d'economia aplicada i anàlisis de preus de certes produccions (Llobet 1937); malgrat això, durant molt de temps han mancat estudis bàsics sobre l'economia de l'agricultura catalana, fet que reflecteix, d'una banda, un major interès dels economistes pels altres sectors econòmics i d'una altra banda, una manca aparent d'interès dels tècnics i dels productors per les qüestions econòmiques. En realitat, cal esperar fins a començament de la dècada dels vuitanta per poder llegir les primeres anàlisis globals econòmiques del sector agrari català. Això no contradiu, òbviament, l'existència d'estudis ocasionals sobre problemes específics de l'agricultura catalana, però mancava el plantejament global tan necessari per integrar esforços i acumular un coneixement cada vegada més complet dels fets agraris catalans. La gènesi d'aquestes anàlisis globals va coincidir, si més no en el temps, amb un esforç col·lectiu de gran importància que va tenir lloc entre el 1976 i el 1978: el Congrés de Cultura Catalana. En la ponència d'agricultura d'aquell Congrés van estar presents persones que, més tard, havien de fer aportacions notables tant en el món de l'estudi agrari com de l'Administració agrària; d'alguna manera, els documents d'agricultura publicats pel Congrés reflecteixen una anàlisi global acceptada generalment durant aquells anys.

Malgrat l'esforç realitzat, el coneixement real dels fets agraris va romandre, i en bona part roman encara avui, en els grups i col·lectius de tècnics, professionals i productors agraris. Caldrà, en aquest aspecte, fer un gran esforç per esta-

blir canals de comunicació entre les diferents professions interessades en l'agricultura, per tal de permetre la consolidació de coneixements aplicables que superin l'especialització tradicional de les ciències. Un intent en aquesta direcció ha estat la creació de la Institució Catalana d'Estudis Agraris, sorgida com a iniciativa d'un nucli de persones relacionades amb la ponència d'Agricultura del Congrés de Cultura Catalana. Aquest enfocament és important a causa de la mateixa complexitat de l'agricultura, els problemes de la qual només es poden resoldre si s'enfoquen d'una manera interdisciplinària, l'única que entenem que permet una consideració global eficaç dels problemes agraris.

El fet és que les anàlisis globals del nostre sector agrari són relativament escasses i les que existeixen són molt recents, tot i que una gran part de la informació que utilitzen data de començaments de la dècada dels setanta. Podem sintetitzar la situació actual dient que manca encara molta feina per arribar a un coneixement suficient del sector agrari català, tant a nivell de les estructures de producció com a nivell dels mercats.

És curiós assenyalar, com a element de reflexió, que aquest ampli parèntesi en els estudis econòmics agraris, que va pràcticament des del 1969 (Camps i Arboix)⁸ fins al 1980 (FCEP)⁹, no sembla en absolut relacionat amb la manca de dades estadístiques, ja que, efectivament, els estudis actuals de què disposem i que fan aportacions valuoses, utilitzen sempre dades del període 1972-1974, disponibles, doncs, molts anys abans. Fóra, per tant, interessant que es fes, per part dels estudiosos, una anàlisi de la particular evolució del pensament econòmic agrari català en relació amb els esdeveniments del període 1970-1980, els quals van donar com a resultat que un grup reduït d'estudiosos i tècnics s'interessessin per l'economia agrària, a cavall de les dues dècades. Si més no, aquest és un tema, en tot cas, que cal tenir en compte.

Com assenyalàvem anteriorment, han existit òbviament estudis de caràcter ocasional alguns dels quals figuren en l'annex bibliogràfic que donem al final d'aquest llibre; destaquem entre aquests els estudis impulsats i publicats després, per Institucions Financeres, com és el cas de les obres de Ramon Seró o Ernest Lluch, obres que han estat impulsades i publicades pel Servei d'Estudis de Banca Catalana. També cal recordar les aportacions d'algunes revistes històricament relacionades amb el sector agrari català, com poden ser la revista *Arxius* o el *Butlletí de l'Institut Català de Sant Isidre*. Cal, però, no oblidar que els primer estudis globals del sector agrari català no es publiquen fins el 1980, tot i que la informació estadística agrària acumulada, si bé en quantitat variable i heterogènia, hauria permès d'avançar 6 o 7 anys el coneixement econòmic agrari.

Un dels motius que possiblement podria explicar l'aparent manca d'estudis econòmics del sector és la falta aparent d'interès en aquest tema per part de les Facultats de Ciències Econòmiques de les universitats catalanes. Només així es pot explicar la migradesa de recursos dedicats a l'economia agrària a casa nostra, àdhuc en els nostres dies. La promoció d'aquest tipus de coneixement (l'economia agrària) ha estat assumida molt sovint per professors interessats personalment en el tema i amb una dedicació al marge de la seva activitat habitual, fet que mereix el reconeixement de tots els qui, després, es podran beneficiar de l'e-

8. Camps i Arboix, Joaquim. *Història de l'Agricultura Catalana*, 1969.

9. Fundació Centre d'Estudis de Planificació (FCEP). *Op. cit.*

xistència d'aquests estudis. La inexistència d'un Departament o Càtedra d'Economia Agrària, a les Facultats de Ciències Econòmiques de Catalunya, constitueix un dèficit important. La manca d'interès institucional professional-acadèmic va arribar a nivells realment preocupants. Cal recordar, per exemple, que en l'edició del 1974 de *l'Economia Catalana, avui*, del Banc de Bilbao¹⁰, no hi ha cap capítol dedicat a l'agricultura. (Fet esmenat en la segona edició d'aquest llibre l'any 1984.)

Cal recordar, igualment, que malgrat la importància del sector en el procés de l'adhesió a la C.E.E., l'estudi dels efectes de l'adhesió en la nostra agricultura no es planteja formalment fins el 1982, en el llibre *Catalunya i la Comunitat Econòmica Europea*¹¹. Un altre fet conegut és que en el primer Congrés d'Economistes de Catalunya, del 1979, no apareix l'economia agrària com a tema d'anàlisi i discussió, tal com va passar en el Debat sobre l'Estratègia econòmica adequada per a la Catalunya Autònoma, celebrat amb gran participació a Barcelona, l'any següent, el 1980. Aquesta manca, tot s'ha de dir, va ser esmenada l'any 1983 en ocasió del primer Congrés d'Economia, organitzat pel Col·legi d'Economistes, però cal també reflexionar sobre el fet que no hi va haver presentació d'estudis sobre economia agrària a Catalunya.

La pregunta lògica, arran de tot això, és si aquesta absència tan important del cabal d'estudis econòmico-agraris és un reflex del desinterès general de la societat catalana per les qüestions agràries o, pel contrari, cal cercar-ne les raons en algun altre tipus de causa.

En aquest procés lent i difícil de creació d'un coneixement econòmico-agrari, cal destacar la necessitat absoluta de disposar d'informació microeconòmica, empresarial, l'única que pot permetre arribar a conclusions operatives per resoldre problemes del camp català; hi ha alguns exemples d'esforços realitzats en aquest sentit que daten també de la fi de la dècada dels setanta (Checchi i Peix)¹², els quals no han proliferat com hauria estat desitjable. L'absència d'informació sobre empreses agràries pot ser un condicionant molt fort per al desenvolupament d'una política agrària eficient. Així sembla haver-ho entès la mateixa Administració catalana, la qual ha creat la Xarxa Comptable Agrària al Departament d'Agricultura, Ramaderia i Pesca; cal, però, considerar que en aquesta línia de treball es necessiten uns recursos notables per a desenvolupar una tasca que donarà resultats en un termini tal volta massa llarg per a aquells qui només persegueixen resultats a curt termini. En tot cas, és molt important recordar que l'absència d'informació generalitzada sobre el comportament d'empreses agràries és una de les dificultats més importants a vèncer en els estudis d'economia agrària i que té conseqüències negatives en la capacitat de formular una política agrària més eficaç a Catalunya. En aquest aspecte, és bàsic mentalitzar tant les mateixes empreses com les Institucions públiques de la necessitat i de l'interès d'aquesta mena d'estudis, si hom vol que la política agrària sigui útil per al sector i alhora eficient en la utilització de recursos públics en matèria de foment de l'agricultura.

10. Diversos autors. *L'Economia de Catalunya, avui*. Banc de Bilbao, 1974.

11. Institut d'Investigacions Econòmiques de la Generalitat de Catalunya. *Catalunya i les Comunitats Europees*. Cap. V, El Sector Agrari, 1982.

12. Checchi, A i Peix, J. *L'explotació pagesa a Catalunya*. Vicens Vives. Caixa d'Estalvis i Mont de Pietat de Barcelona, 1979.

D'entre els estudis disponibles avui en volem destacar quatre per la seva importància per als qui s'interessen per qüestions d'economia agrària; es tracta dels treballs de L. Benelbas, de J. Bacaria, de Martí Parellada i de l'equip de la Fundació CEP dirigit per J. Grifoll. El conjunt d'aquestes obres, tres de les quals són publicades, ofereix una informació general molt útil i assenyada, a més d'una mena d'inventari del coneixement actual de l'agricultura catalana en les seves dimensions econòmiques, tecnològiques i socials.

L'estudi *L'agricultura catalana. Un estudi econòmic*, realitzat per la Fundació CEP, és el resultat d'uns quants anys de treball, al voltant del projecte d'una base de dades provincials. És un estudi caracteritzat per la seva capacitat descriptiva i sistemàtica de les produccions agràries a les comarques, i de la composició de la renda agrària catalana, els elements dels costos i la imputació de l'ús dels factors a nivell de cada comarca. L'anàlisi que realitza l'estudi de la Fundació CEP arriba a unes conclusions globals en relació al sector agrari català. Estableix un marc de referència per a l'anàlisi de l'agricultura a cada comarca, a partir del qual es poden deduir algunes conclusions genèriques, entre les que sobresurten les següents:

1. Existeix una tendència a aproximar les explotacions agràries a unes dimensions que permetin la subsistència d'un pagès i la seva família. El fenomen de l'estructura familiar, arrelada a la majoria de les comarques catalanes, permetria explicar, doncs, les dimensions de les explotacions així com les combinacions de produccions que es manifesten a cada comarca.
2. No han existit en el passat incentius cap a la gran explotació, és a dir, que no s'han constatat guanys importants d'eficàcia deguts a unes dimensions més grans. L'estudi no ha trobat evidències d'economia d'escala, amb les dades utilitzades.
3. El procés de mecanització del camp va servir per donar feina, més que per substituir treball, com a resultat precisament de l'estructura familiar esmentada més amunt. És aquesta una estructura on l'empresa manté els guanys de la família i no només la diferència entre els ingressos i els costos derivats directament de la producció.

Aquest model comportaria per a Catalunya uns efectes positius des d'una diversitat de punts de vista, entre els quals cal esmentar la relativa estabilitat social respecte al model d'agricultura comercial capitalista i la capacitat d'adaptació que tenen les empreses, sobretot en incorporar nous productes i noves tècniques de producció.

El segon estudi és el de L. Benelbas¹³, escrit vers la fi del 1979 i publicat l'any 1981. Es tracta d'un treball que, a diferència de l'anterior, no pretén construir un model global de l'agricultura catalana i, en efecte, no arriba a estimar-ne el compte d'explotació tal com es veu al treball anterior; però, en canvi, fa una aportació bàsica a l'estudi de temes importants que afecten l'economia agrària catalana, especialment des de l'òptica de l'evolució de les explotacions i de la tipologia d'aquesta evolució. El llibre estudia d'una manera detallada el grau de concentració de la propietat de la terra, l'evolució de les explotacions per tipus de dimensió segons la superfície total, la localització de la producció comarcal, la població activa agrària, la mecanització, i d'altres. Les conclusions dels dos estu-

13. Benelbas, L. *Economia Agrària de Catalunya*. Ed. Ketres, 1981.

dis esmentats són, en general, compatibles i dibuixen un model agrari dominat pel fet familiar i per l'entorn agrari-industrial que caracteritza l'economia catalana. Aquest particular entorn es manifesta especialment en un sistema de relacions que generen, d'una banda, una dependència respecte a la transformació i la comercialització i, d'una altra, el procés d'innovació tecnològica, aspecte que és desenvolupat pel treball d'en Jordi Bacaria.¹⁴

L'estudi de Jordi Bacaria és un dels darrers treballs que s'han fet sobre economia agrària catalana. Té caràcter d'elaboració d'un diagnòstic del sector i es basa en estudis anteriors. Com que no ha estat publicat, ha tingut una difusió restringida, però és una obra de consulta útil. Podríem dir que es tracta, sobretot, d'un inventari de preguntes bàsiques que afecten el sector agrari català. Volem destacar-ne, per la seva rellevància, tres aspectes importants.

El primer és l'anàlisi de revisió crítica que realitza d'alguns dels estudis ja esmentats. El segon és l'anàlisi del paper de la tecnologia al sector agrari català, i avança unes idees desenvolupades més tard pel mateix autor en la seva tesi doctoral. El tercer és el plantejament de la visió del Sistema Agro-alimentari, plantejament potser massa curt i sense prou base estadística, però que té el mèrit de ser clar i superior, tanmateix, a anteriors escrits sobre el tema¹⁵.

Referent al primer aspecte, comenta des d'un punt de vista crític els treballs anteriors de Benelbas i del CEP. D'antuvi, posa en qüestió el mètode emprat per identificar economies d'escala en l'agricultura catalana. Bacaria argumenta que la fixesa de la variable dimensió, causada essencialment per variables socials i institucionals, conjuntament amb el fenomen del progrés tecnològic, ha portat les explotacions catalanes cap a diferents processos productius. Les petites i mitjanes explotacions, on l'element terra és fix en relació amb el factor treball, han procedit cap a produccions més intensives en treball. No hi ha hagut especialització, sinó canvi de model o combinacions de noves produccions. L'explotació agrària ha canviat en funció de producció o de producte on es podien augmentar alhora els ingressos o les hores de treball. L'explotació agrària més gran ha pogut avançar en l'aplicació de la tecnologia menys intensiva en treball, a causa de la presència de factors menys limitatius, terra i capital. No és sorprenent, doncs, que no s'hagin detectat economies d'escala a nivell general (Benelbas, CEP), ja que la heterogeneïtat del conjunt agrari ha provocat diferents processos de canvi. Si és així, el mètode aplicat per a l'anàlisi de les economies d'escala hauria de ser aplicat per cada producció aïlladament i no pel conjunt de les explotacions.

L'estudi de la Fundació CEP avançava com a conclusió que el tipus de conreu de cada municipi o comarca determina les dimensions mitjanes de les explotacions agràries. Bacaria fa notar que la relació es més complexa i que possiblement és inversa. Segons això, són les estructures de cada zona les que determinen les produccions i combinacions de produccions que cada explotació pot triar, coordinant els preus relatius i les tecnologies disponibles.

El darrer aspecte és la presentació de la visió més àmplia que cal donar als problemes agraris catalans, emmarcats necessàriament en un sector agroalimen-

14. Bacaria, J. *Dinàmica de la tipologia de les explotacions agrícoles. Elements per la interpretació del cas català*. Facultat de Ciències Econòmiques. Tesi doctoral. Universitat Autònoma de Barcelona, 1981.

15. Aquest tema ha estat desenvolupat a nivell teòric en la tesi doctoral d'Àngel Peix Guixa, *La formació del complex agroalimentari a Catalunya (1970-75)*. Tesi doctoral, Universitat de Barcelona, 1982.

tari que es va consolidant aquests darrers anys. Segons l'autor, l'agricultura catalana es trobaria just en el moment de canvi d'una fase de sector transformador (sector ramader) o sector integrat dins un subsistema econòmic més ampli, definit com a sistema o sector agroalimentari. Així, el sector agroalimentari català s'aniria consolidant des de fa relativament pocs anys (1975-1980).

Malgrat que no hi ha un tractament separat del tema central, el text de Bacaria és ric en apreciacions sobre la política agrària espanyola i les seves conseqüències de cara al sector agrari català. El text aporta en aquest aspecte una sèrie de suggeriments que convé tenir presents, a fi que en el futur els investigadors d'aquests problemes els puguin estudiar en profunditat. En primer lloc, la política de preus agraris, que ha estat una política de tipus protectiu i de subvenció dels inputs, pot haver influït, segons l'autor, en el manteniment d'una estructura agrària familiar petita, poc capacitada a grans canvis d'estructura (disponibilitats financeres), (recordem aquí les estimacions d'alguns autors sobre disminucions de renda real i estalvi el 1975 -Pes-), fent possible la supervivència de moltes explotacions que haurien desaparegut amb una altra política. Les seves terres no han entrat, per tant, en el mercat de terra i altres explotacions no han trobat, doncs, les possibilitats d'augmentar llur superfície conreada. Una part important de la innovació i dels fenòmens de substitució de conreus hauria estat causada per aquesta absència d'una concentració de terres.¹⁶ La substitució de conreus seria una sortida a la intensificació i l'augment d'ingressos per hora treballada.

En segon lloc, la política de preus seguida, si bé per un costat ha significat una protecció del sector, per un altre ha ajudat a mantenir uns preus de la terra elevats, ajudada d'una banda per la manca de criteris d'ordenament territorial i, d'una altra, per la insuficient oferta de terra agrícola per fer front a les necessitats d'expansió de les explotacions existents.

En tercer lloc, una política de preus diferent (menys proteccionista) hauria permès, segons l'autor, una substitució més generalitzada de conreu i possiblement, per tant, una relativa major especialització a nivell d'empresa (especialment, les explotacions agràries grans haurien tingut més incentius per a substituir conreus).

Finalment, com a darrer punt d'aquest conjunt d'ofertes, el preu elevat de la terra, lligat a esquemes urbano-especulatiu i al problema del desequilibri entre demanda i oferta de terra agrícola, ha impulsat un tipus d'explotació estalviadora de terra i de tecnologia basada en el treball i el capital. El fenomen de la ramaderia sense terra o dels cultius forçats ha significat, en certs casos, exemples extrems. El tipus d'explotació que se'n deriva manifesta debilitats estratègiques des del punt de vista de dependència tecnològica i financera.

Per acabar, cal esmentar necessàriament el treball de Martí Parellada¹⁷, el qual permet de quantificar, encara que globalment, la balança comercial alimentària de Catalunya i arribar a conclusions molt interessants sobre les interrelacions regionals i de produccions entre Catalunya i la resta de zones de l'Estat amb les que comercia.

16. El procés de substitució de conreus ha estat estudiat, per altra banda, en la tesi doctoral de Roser Majoral.

17. Parellada, M. *El comerç exterior de Catalunya. Els fluxos comercials entre Catalunya i la resta d'Espanya (1975); entre Catalunya i l'estranger (1975-1978)*. Ed. 62, 1982.

De l'anàlisi conjunta d'aquests i d'altres estudis¹⁸ hem arribat a la conclusió que el sector agrari català ha servit bastant bé fins ara la causa del creixement econòmic, tant a Catalunya com a l'Estat i ha col·laborat d'una manera important a proveir els mercats de demanda amb produccions proteíniques a preus raonables. També s'en dedueix que el paper del sector agrari català ha estat fortament determinat per la proximitat d'uns centres de consum importants, dotats d'una infraestructura de comunicacions moderna i també d'una tradició històrica i industrial tal com és característic de les regions més avançades d'Europa, regions on també és dóna el binomi economia industrial-agricultura moderna.

Finalment, cal no oblidar que el particular sistema de relacions interregionals, que ha prevalgut durant tot el període 1950-1980, és necessàriament sensible als processos de creixement econòmic que es donen en altres regions de l'Estat, regions on l'agricultura també canvia i es desenvolupa a la recerca de fonts més grans de renda per als seus productors. És natural que l'agricultura catalana hagi de cercar un nou horitzó, compatible amb una distribució possiblement diferent de les produccions a nivell de l'Estat. És important, en tot cas, que si ho fa no obli di l'element que l'ha caracteritzada: la capacitat d'innovar tècnicament i econòmica i d'incorporar a les formes de producció els nous coneixements.

PLA DE L'OBRA

El nostre sector agrari és emmarcat per un conjunt de fets o situacions que l'influencien i que l'han fet ser com és avui. Aquest llibre recull un conjunt de reflexions sobre temes específics que afecten el sector agrari: la demanda, l'evolució de la producció, l'evolució dels problemes estructurals, l'horitzó europeu dels nostres mercats. Es pot dir, doncs, que aquestes reflexions se situen a l'interior del sector agrari, però també al seu medi, és a dir a l'entorn que afecta l'agricultura i que interacciona amb ella incidint i modificant la seva evolució. Els temes han estat seleccionats per llur importància global; per això el lector pot trobar-hi a faltar alguns temes específics que han quedat fora de la intencionalitat del llibre.

En primer lloc, el llibre s'endinsa en la reflexió del sector agrari català a través de l'anàlisi de la demanda alimentària a Catalunya. És un fet molt important, tal vegada no prou recordat, que la demanda alimentària catalana ha experimentat un creixement enorme durant uns anys, i això deu haver afectat clarament les explotacions agràries. Dissortadament, les estadístiques disponibles al moment d'escriure aquestes línies no permeten estudiar com es voldria la demanda alimentària dels darrers anys. El capítol primer està dedicat a l'anàlisi de la demanda interna i la seva evolució durant el període 1962-63 a 1973-74. S'hi posa en relleu la pressió important de la demanda sobre els productes càrnics. El capítol segon està dedicat a la demanda exterior, és a dir als corrents d'importació i exportació fora de Catalunya, tant a la resta de l'estat com fora d'Espanya. En aquest capítol hom posa en relleu la notable interrelació entre la demanda alimentària catalana i el sector agrari de les diferents-regions espanyoles.

18. Majoral, R., *La utilización del suelo agrícola de Catalunya*. Tesi doctoral, Facultat de Geografia i Història. Universitat de Barcelona, 1979.

En segon lloc, s'analitza la producció agrària catalana i la seva evolució durant el període 1967-1980. Per fer-ho, s'ha utilitzat una tècnica que permet d'aprofitar les estadístiques oficials disponibles de producció agrària, no sempre perfectament adaptades a la realitat. Es posa èmfasi en el fet que la producció agrària en termes físics ha evolucionat menys de pressa d'allò que ens permetria preveure la imatge dinàmica del nostre sector agrari. Els grans canvis s'han produït, sobretot, en la composició de la producció, ha augmentat notablement el pes de la producció ramadera, àdhuc sense comptabilitzar el valor dels inputs intermedis. El capítol tercer i els seus annexos és dedicat a aquest tema. (No es fa una anàlisi de la producció forestal perquè les estadístiques globals disponibles semblen indicar que el seu pes econòmic és relativament petit i les estadístiques de producció no sembla que siguin prou fiables.)

En tercer lloc es planteja una anàlisi senzilla dels problemes estructurals agraris. Es plantegen sobretot dos problemes. El primer és el de la dimensió de les explotacions i la seva evolució, analitzant sempre les informacions disponibles en l'actualitat (i que reflecteixen els anys 1962 i 1972; el cens agrari del 1982 no és encara disponible i, per tant, el període analitzat no contempla els darrers deu anys).

La idea general que recull el llibre és que la influència de la rigidesa estructural sobre l'evolució del sector agrari català ha estat molt forta en el passat, i probablement ho continuarà essent en el futur. És aquesta rigidesa la que es manifesta en les dimensions de les explotacions, en el problema del valor de la terra, en la inexistència d'un mercat de terres i d'arrendaments, en el mateix envelliment de la població agrària i altres. I això ens permet d'explicar d'una manera realista fenòmens tan coneguts a casa nostra com la ramaderia intensiva, la integració vertical o la innovació tecnològica al sector agrari.

Un dels conceptes que es pot treure d'aquest llibre és, finalment, que el model agrari català tal com pot ser definit avui, no és un model flexible. Això vol dir que s'han anat esgotant les possibilitats de les noves formes de producció, i que a partir d'ara (de fet des de la crisi agro-energètica-monetària del 1973) s'han anat posant de manifest diferents factors de fre que cal estudiar per trobar la manera de superar-los. Entre els més importants, podem considerar els següents:

- a) La dependència estratègica dels pinsos i del valor del dòlar, de tota la ramaderia intensiva, especialment de l'aviram i de la producció d'ous.
- b) La insuficient mobilitat de terres per permetre una adaptació de l'empresa a les noves condicions del mercat.
- c) La insuficient preparació financera i de gestió de la majoria de les empreses agràries catalanes.
- d) La insuficient vertebració de canals de comercialització moderns dels productes agraris.

Un altre concepte útil és allò que ha passat en l'evolució de la utilització dels factors de producció. Es posa èmfasi aquí en l'evolució de la població agrària, el pes dels assalariats dins l'agricultura catalana, la terra, el cens ramader i l'evolució de la inversió bruta en agricultura i l'eficàcia del capital.

Finalment s'analitza, en un darrer capítol (el capítol cinquè), un conjunt d'elements que podríem dir que configuren, tots simultàniament, el model agrari català i el seu horitzó immediat:

1. Els elements d'estratègia interna del sector agrari

- formes de gestió empresarial (directa, arrendament, parceries o d'altres)
 - l'eficàcia interna de la producció en relació a les dimensions empresarials (aprofitament d'economies d'escala)
 - el problema de la ramaderia intensiva
 - l'aparició d'un sistema agro-industrial madur
 - el paper de les cooperatives.
2. El marc general de l'Estat espanyol, com a marc natural fins avui del sector agrari català.
 3. El marc general de la política agrària estatal i la seva incidència en la producció agrària catalana.
 4. L'adhesió d'Espanya a la CEE, i els seus possibles efectes sobre el sector agrari català.

El fet, bastant clar, que l'adhesió d'Espanya a la CEE pot tenir com a efecte l'augment del nivell de competència del mercat dels productes agraris, accentua la urgència de plantejar i resoldre aquests problemes i, malgrat això, observem que es troben sovint absents dels debats polítics i socials actuals.

CAPÍTOL PRIMER

LA DEMANDA ALIMENTÀRIA A CATALUNYA

1.1. ELEMENTS QUE AFECTEN LA DEMANDA

Ens ha semblat adient iniciar el present assaig sobre l'agricultura catalana amb l'anàlisi de la demanda alimentària, atès que la finalitat de tota producció és la satisfacció d'unes necessitats que són l'origen de la demanda. Aquesta, juntament amb l'oferta, determina uns paràmetres d'actuació de les forces de mercat en el marc de les quals es fixa el preu.

Cal tenir present, en encetar l'estudi de la demanda alimentària, la incidència que hi tenen quatre elements: la població, el grau d'urbanització, la renda i el creixement econòmic. La intervenció d'aquests quatre elements ha configurat Catalunya, primordialment, com un gran centre de consum. En efecte, és evident la repercussió directa que té l'existència d'un volum de població important en el nivell de demanda; recordem, en aquest punt, que, segons el cens del 1981, la població de Catalunya assolí la xifra de 5.956.414 persones (un 77'6% de les quals residia a la "província" de Barcelona i un 67% d'aquestes, a Barcelona ciutat i la seva àrea d'influència), xifra que representa un 16% de la població de l'Estat espanyol. Com ens permet d'observar el quadre I.2, el creixement de la població catalana en les dues darreres dècades ha estat molt important i s'ha basat, essencialment, en la immigració.

Aquest creixement de la població no s'ha produït d'una manera uniforme, sinó que ha afectat, sobretot, les ciutats (quadre I.1.): el 1960, un 67'4% de la població de Catalunya vivia en municipis de més de 10.000 habitants, percentatge que va augmentar fins el 76% al llarg de la dècada dels 60. Aquesta estructura urbana de Catalunya ha afavorit la dependència alimentària del mercat de les unitats familiars, propiciant el desenvolupament d'una agricultura comercial. Cal no confondre aquest procés, que afecta la demanda alimentària, amb el procés

paral·lel de pèrdua de població i augment del nombre de municipis amb poca població (recordem que, el 1975, gairebé la meitat dels municipis catalans tenien menys de 500 habitants), la qual cosa incideix en el món agrari tan fortament com altres fenòmens, però no a través del mercat alimentari.

Pel que fa referència a la renda, hem de tenir present que el seu nivell i la seva distribució afecten no tan sols el nivell de demanda, sinó també la seva composició i determinen, conjuntament amb l'estructura dels preus –la relació entre preus d'aliments substituïts o complementaris–, la part que correspon a cada aliment dins la demanda alimentària; així, com més elevada és la renda, més petita i més estable és la part relativa de renda que hom dedica a comprar aliments, i més gran és la proporció de renda que hom dedica a comprar aliments “cars” com, per exemple, productes càrnics. En aquest aspecte, les estimacions de la renda de Catalunya efectuades pel Banc de Bilbao donen, pel 1979, la xifra de 401.250 pessetes per càpita, la qual correspon als nivells més elevats de renda entre les diferents regions de l'Estat. Segons aquesta mateixa font, entre el 1967 i el 1975 la taxa de creixement acumulatiu real de la renda per càpita de les quatre províncies catalanes ha estat, aproximadament, del 3'5%.

QUADRE I-1

Evolució de l'estructura de la població per municipis

	% Població				% Municipis			
	1960	1970	1975	1981	1960	1970	1975	1981
Municipis amb:								
menys de 500 habitants	2,3	1,8	1,6	1,6	39,1	43,4	47,2	40,3
de 500 a 4.999	21,0	14,4	12,3	11,8	53,1	46,0	41,8	46,0
de 5.000 a 9.999	8,3	7,6	6,5	5,6	4,5	5,3	4,8	5,3
de 10.000 a 19.000	6,3	6,1	6,7	8,1	1,7	2,3	2,7	4,1
de 20.000 a 49.000	8,5	9,4	11,5	10,2	0,9	1,7	2,0	2,6
de 50.000 a 99.000	7,7	10,5	9,1	10,2	0,4	0,8	0,7	0,9
més de 100.000	45,8	50,2	52,2	50,0	0,3	0,6	0,7	0,9

FONT: Elaborat a partir d'A. Checchi, CDC Debat, *On és l'opció comarcal?*, 1977. Apèndix estadístic, *Catalunya en Xifres/2*. Consorci d'Informació i Documentació de Catalunya, 1982.

Assenyalem, finalment, que el creixement econòmic enregistrat en la primera part dels seixanta va tenir efectes positius sobre la demanda d'alguns aliments, ahora que els augments de renda provocaren incipients pressions sobre els preus de certs productes.

QUADRE I-2

Índex de creixement demogràfic i de la renda per càpita (1967 = 100)

Creixement demogràfic				Creixement de la Renda per càpita ¹	
1957	78	1971	111	1967	100
1960	83	1973	115	1969	119
1962	87	1975	121	1971	117
1964	92	1977	128	1973	131
1967	100	1979	127	1975	136
1969	105			1977	138
				1979	153

FONT: Elaborat a partir de l'*Instituto Nacional de Estadística. Anuario de Estadística de España*; Banco de Bilbao. *La Renta nacional y su distribución provincial*, diversos anys.

1. PIB per càpita a preus constants del 1977.

Assenyalam, finalment, que el creixement econòmic enregistrat en la primera part dels seixanta va tenir efectes positius sobre la demanda d'alguns aliments, alhora que els augments de renda provocaven incipients pressions sobre els preus de certs productes.

I.2 EVOLUCIÓ DELS PREUS

El nivell de despesa, però especialment la seva composició, són afectats per les relacions de preus alimentaris. Convé tenir present, al respecte, que el pes d'un grup de productes dins la despesa alimentària és degut no solament a la quantitat, sinó també al seu preu en relació als altres.

A nivell de consum, no cal recordar que els preus dels aliments han augmentat d'una manera important els darrers quinze anys; una part d'aquests augments pot haver estat relacionada amb una millora de la qualitat (noves formes de presentació, més manipulació comercial, etc.), però és clar que la majoria dels augments han estat relacionats amb una demanda que ha crescut més ràpidament que l'oferta. Si contemplem l'evolució en el període 1967-1977 dels preus al consum (mitjanes estatals publicades per l'INE) d'un conjunt de quinze grups d'aliments, podem constatar que, per ordre decreixent, els augments totals dels preus nominals més elevats han estat els dels productes següents:

Quadre I.3. Creixement dels preus (1967-1977)

Begudes	517
Peix fresc	311
Conserves i preparats de peix	265
Llegums	219
Olis	152
Llet i productes lactis	151
Carns, porcí i llard	141
Bestiar	139
Productes d'horta	124
Fruita fresca	102

FONT: Elaborat a partir del Instituto Nacional de Estadística. *Boletín Mensual de Estadística*.

Hom hauria esperat que existís una relació més forta entre l'evolució dels preus al consum i l'enregistrada pels preus al productor.

La comparació dels preus al consum amb els preus a la producció per a Catalunya es fa difícil a causa de la inexistència de sèries històriques de preus rebuts pel pagès a Catalunya. Per aquest motiu, hem hagut de recórrer als preus al major mitjans de tot l'estat espanyol, fet que suposa acceptar implícitament la hipòtesi que el mercat català tingui uns preus molt relacionats amb els de la resta d'Espanya¹.

Utilitzant aquesta informació, hem calculat els ratios entre preus, és a dir, els preus relatius de cada grup de productes en relació a tots els altres; s'han calculat les matrius del 1965 (l'any més pròxim al 1964 per al qual disposàvem d'informacions completes) i del 1973 i la interpretació dels coeficients que s'han distingit és la de la relació d'intercanvi entre dos productes i com han evolucionat a través del temps. Aquest tipus d'anàlisi permet veure, entre d'altres coses, que el

QUADRE I-4

Composició de la demanda alimentària a Catalunya, 1964 (%)

Productes alimentaris i begudes:		Productes alimentaris i begudes:	
Productes alimentaris	94,7	Olis i greixos	6,0
Cereals, pa i pastes	20,6	Mantega	(5,2)
Arròs	(5,8)	Margarina	(0,2)
Farina, cereals i pastes	(52,6)	Oli d'oliva	(87,2)
Pa	(36,5)	Altres olis comestibles i greixos ..	(7,3)
Pastisseria	(5,0)	Fruita	6,7
Carn i productes càrnics	24,7	Fruita fresca, excep. cítrics	(49,2)
Carn fresca de vaca	(2,7)	Cítrics i plàtans	(42,7)
Carn fresca de vedella	(16,9)	Fruita seca i conserves i suc	
Carn fresca de be	(19,9)	de fruita	(8,1)
Carn fresca de porc	(11,2)	Patates, verdures, hortalisses	
Carn fresca de pollastre	(23,1)	i llegums	10,0
Preparats xarcuteria	(21,2)	dels quals:	
Conserves i plats preparats		Patates	(27,7)
de carn	(0,8)	Conserves i preparats d'hortalis-	
Residus	(2,2)	ses, verdures i llegums	(2,5)
Altres carns i prod. càrnics	(2,1)	Cacau, cafè, te, altres herbes	
Peix	9,0	aromàtiques	2,1
Llet, formatge i ous	11,0	Sucres, dolços i confiteria ..	2,7
Llet	(50,4)	Altres productes alimentaris ..	0,6
Formatge	(9,2)	Begudes	5,3
Ous	(37,2)	de les quals:	
Altres prod. lactis de formatge ..		Vi	(57,7)
i ous	(3,2)		

FONT: Elaborat a partir de l'INE. *Encuesta sobre los presupuestos familiares*, 1965 i *Anuario Estadístico de España*, (1970).

1. La font original de les dades amb què hem treballat és, doncs, el Butlletí mensual d'estadística que publica l'I.N.E., els preus són al major i l'any de base dels índexs utilitzats en la sèrie original és el 1955; posteriorment, per a la seva utilització en aquest capítol, la sèrie amb base al 1955 ha estat transformada en una nova base al 1977, pel mètode de transposició aritmètica simple.

bestiar va guanyar "capacitat de compra" respecte als cereals, la fruita fresca i les conserves d'hortalisses, mentre que els cereals, la fruita fresca i les hortalisses en perdien respecte a aquell grup i d'altres.

Cal destacar, especialment, l'evolució desfavorable per als productes ramaders de la capacitat de compra en relació als farratges.

I.3. ESTRUCTURA, NIVELL I EVOLUCIÓ DE LA DEMANDA

L'observació de la composició de la demanda alimentària l'any 1964, que fem tot seguit, no pot separar l'efecte que el creixement de la renda d'aquest període ha tingut sobre la demanda alimentària, de l'efecte dels preus, però l'estructura de la demanda que observem reflecteix ja, d'alguna manera, els primers moviments de creixement de la renda dels anys 60.

Les dades de base utilitzades per elaborar el quadre següent s'han obtingut de les que, en forma de despesa per càpita provincial, facilita la "*Encuesta de Presupuestos Familiares de l'INE*"², que hem convertit en despesa total multiplicant les observacions registrades per l'INE per la dada estimada de població de cada província i sumant posteriorment els resultats provincials. Cal tenir present, doncs, que els percentatges s'han obtingut a partir de valors i no de quantitats físiques³.

En el quadre següent destaca, en primer lloc, el pes que ja tenia en aquella data el consum càrnic (25% de la demanda alimentària) i el pes que encara tenia el conjunt de cereals, pa i pastes (21%). Entre els consums més petits podem assenyalar el de conserves càrniques, formatge i margarina, olis comestibles, tret del d'oliva, i conserves i preparats d'hortalisses. Dins cada grup d'aliments, cal destacar el pes d'un o dos aliments individuals que, si més no segons les dades

QUADRE I-5

Pes estimat del consum alimentari de la província de Barcelona sobre Catalunya (%)

	1964	%	1973-74	%
Productes alimentaris i begudes				
Catalunya	62.947		196.507	
Barcelona	45.036	71,5	145.318	74,0
Productes alimentaris				
Catalunya	59.641		159.359	
Barcelona	41.032	68,8	134.815	84,6

FONT: Elaborat a partir de la *Encuesta de presupuestos familiares*. INE 1965 i 1975.

2. Instituto Nacional de Estadística. *Encuesta de Presupuestos Familiares*, 1965 i 1975.

3. Una limitació evident, però forçada a aquesta anàlisi, és el fet que l'estudi de la despesa familiar utilitza com a base una ponderació dels diferents consums per grups de productes. Aquesta ponderació varia a cada enquesta de presupuestos familiars. Per això l'anàlisi de l'evolució de la demanda alimentària que s'ha fet aquí inclou al mateix temps els efectes del canvi de la ponderació per productes i el canvi en els preus. En segon lloc, cal advertir que al moment de redactar aquest estudi, no era disponible cap enquesta més enllà dels anys 1973-74, tot i que sabem que n'hi ha de més recents en fase de publicació.

d'aquest any, dominen el consum del grup. Aquest és el cas del pa (36'5% de la despesa del seu grup), el pollastre (23'1%) i la xarcuteria (21%), la llet (50%), l'oli d'oliva (87%) i el vi (58%).

En la dècada 1964-1974, la demanda alimentària de Catalunya va créixer, segons les dades disponibles, força ràpidament. En concret, la demanda alimentària total va assolir, en termes constants, un creixement acumulatiu del 5'8%, mentre la demanda alimentària per persona augmentava un 3'3% acumulatiu, creixement que és, certament, més elevat que el de la producció final agrària catalana. En el mateix període, l'increment de la renda per càpita era de l'ordre del 3'5% en termes reals i el de la població, del 2'4% acumulatiu.

La influència sobre la demanda alimentària del creixement de la renda apareix, com assenyalàvem anteriorment, com un element molt important, juntament amb el progressiu augment de la població urbana dins el total de la població. En tot cas, és palesa la importància que un fet com el creixement de Barcelona ha d'haver tingut sobre tota la qüestió agrària catalana; l'any 1964, el pes de la província de Barcelona en la despesa alimentària de Catalunya era, considerant productes alimentaris i begudes, del 72%. Més endavant, intentarem veure si el fet urbà ha afectat l'orientació productiva catalana; retinguem, de moment, que segons una enquesta efectuada per encàrrec del gabinet tècnic de l'Ajuntament de Barcelona, era patent la dependència externa de la ciutat en alimentació, fet que d'altra banda té un origen antic. La participació global de la producció autòctona en la despesa avaluada per aquella enquesta és coherent amb algunes de les xifres que hem calculat.

El creixement de la demanda per càpita, a causa dels tres elements esmentats (població, urbanització i renda), es va traduir en un augment total del 85% de la demanda (o 1,9 vegades). Aquest augment no es va repartir proporcionalment entre els diferents productes, sinó en funció de les seves diferents elasticitats demanda/renda i demanda/preu, i va alterar la composició de la despesa total.

QUADRE I-6

Aportació al creixement de la demanda alimentària

	A preus corrents	%	A preus constants	%
Prod. alimentaris i begudes	133.560	100	146.403	100
Prod. alimentaris	99.718	74,3	91.181	62,3
Cerals i pasta	16.536	12,4	15.003	10,2
Carns i prod. càrnics	32.961	24,7	35.248	24,1
Peix	8.271	6,2	164	0,1
Llet, formatge i ous	14.830	11,1	12.943	8,8
Oli i greixos	6.149	4,6	2.567	1,8
Fruita	6.882	5,2	12.696	8,7
Patates, verdura, hortalisses	8.331	6,2	7.478	5,1
Altres prod. derivats	5.758	4,3	5.082	3,5
Begudes	33.842	25,3	55.222	37,7

En termes de valor en pessetes corrents, l'augment total de la demanda alimentària va ser degut en un 25% a les begudes (inclòs el vi) i als productes càrnics, també en un 25%. Després, en ordre d'importància, varen contribuir al creixement els cereals, el pa i la pasta, la llet, el formatge i els ous.

Si tenim en compte l'evolució de la demanda alimentària, en termes constants, apareix amb més força la importància de la demanda de begudes (38% de creixement total), la de la carn i productes càrnics en segon lloc, i la fruita, que supera en importància la llet, el formatge i els ous. Això probablement és explicable per una major elasticitat de la demanda de fruita respecte a la renda.

Arran d'aquestes participacions diferents dels diversos grups en l'evolució de la demanda alimentària, la composició per productes d'aquesta última ha variat d'una manera notable. Notem, primerament, el creixement important enregistrat per la demanda de begudes, el qual, a preus constants, ha multiplicat per dos la seva participació en la demanda alimentària total. En segon lloc, la fruita ha passat del 5'1 al 6'8% de la demanda, i la carn i els productes càrnics han passat del 20'5 al 22'1% (que vol dir doblar la quantitat demandada en deu anys). Tots els altres grups han disminuït llur participació dins la demanda (notablement el peix, els cereals, el pa i la pasta).

Per la importància que té el consum càrnic en l'alimentació humana, sobretot en zones de renda elevada com és Catalunya, volem fer un esment especial de l'evolució de la demanda de carn i productes càrnics. En aquest cas, ja es més complicat trobar deflactors precisos per obtenir les magnituds de la demanda de carn i productes càrnics a preus constants. Si observem l'evolució d'aquest grup en termes monetaris, ens podem adonar, tanmateix, d'un fet absolutament essencial, com és el creixement tan important de la demanda de carn de vedella (19% del creixement total) i de carn de porcí i de pollastre. Si tenim en compte que aquests creixements inclouen també l'evolució dels preus, podem intuir clarament que el creixement real de la demanda de carn de vedella ha estat inferior al monetari i probablement en major mesura que les altres carns.

Malauradament, no hem pogut disposar d'indicadors de preus adequats per deflactar les demandes d'aquests productes i hem hagut de recórrer als indicadors de preus pagats als ramaders, els quals, naturalment, només són una aproximació. Els deflactors d'aquest grup de productes provenen dels preus de campanya indicats en l'*Anuario de la Producción Agraria* (cal fer aquí la mateixa advertència sobre l'evolució dels marges comercials que hem fet anteriorment). L'efecte dels preus en la participació de cada producte dins el creixement de la demanda de carn i productes càrnics tendeix a augmentar la participació de la carn de vaca i la carn de pollastre, deixa en igual situació la carn de porcí i disminueix la de carn de vedella (un major increment del preu disminueix la proporció de carn de vedella en molta part quan existeixen productes substitutius, com el porcí i el pollastre, els quals tenen una elasticitat d'oferta al preu molt més elevada que la vedella) i la del be, que àdhuc adquireix un signe negatiu (d'interpretació dubtosa). Caldria recordar, per acabar, els augments de preu de les carns (exceptuant la de vaca), les quals milloren per tant llur participació dins la despesa alimentària.

La pràctica tradicional de realitzar enquestes de pressupostos familiars per llargs períodes ens ha privat de conèixer, d'una manera quantificada per a Catalunya, l'evolució en l'estructura de la despesa alimentària. Existeixen, però, resul-

QUADRE 1-7

Estructura i Evolució de la Despesa Alimentària a Catalunya. En milions de pessetes

	A preus corrents			A preus constants del 1977			Variació %	
	1964	%	1973-74	1964	%	1973-74	1964 a 1973-74 Preus corrents	Preus de 1977
Prod. Alimentaris i Begudes	62.947	100,0	196.507	100,0	171.676	100,0	212,2	85,3
Prod. Alimentaris	59.641	94,7	159.359	81,1	150.619	87,7	167,2	60,5
Cereals, Pa i pastes	12.978	20,6	29.514	15,1	24.349	14,2	127,4	61,6
Carn i Prod. càrnics	15.524	24,7	48.485	24,7	35.122	20,5	212,3	100,4
Peix	5.674	9,0	13.945	7,1	25.330	14,8	145,8	64,7
Llet, formatges i ous	6.952	11,0	21.782	11,1	18.995	11,1	213,3	68,1
Olis i greixos	4.334	6,9	10.483	5,3	11.466	6,7	141,9	22,4
Fruïta	4.217	6,7	11.099	5,6	8.792	5,1	163,2	144,4
Patates, Verdura, Hortalisses i llegums i preparats.	6.607	10,5	14.938	7,6	17.713	10,3	126,1	42,1
Altres prod. alimentaris ¹	3.355	5,3	9.113	4,6	8.852	5,2	171,6	57,4
Begudes (inclos v)	3.305	5,3	37.148	18,9	21.057	12,3	1.023,7	262,3

FONT: Vegeu quadre precedent.

1. Inclou cacau, cafè, te i altres herbes aromàtiques, sucre i dolços i altres productes alimentaris.

tats d'una enquesta per Espanya de l'any 1981.

A tall de conclusió, es pot fer una reflexió general sobre l'evolució general de la demanda alimentària amb posterioritat al període analitzat per Catalunya. Això és interessant perquè el període que va des de la crisi del 1973 fins avui, està ple de tendències espacials en la demanda, com a resposta de la crisi energètica i la despesa en materials energètics i com a resposta també a la crisi econòmica espanyola. Alguns productes han notat més que d'altres els canvis de situació.

El consum de carn, per exemple. S'ha assistit a una forta disminució relativa del consum global de carns. Això s'ha traduït en una accentuació del caràcter de béns substituïts entre algunes carns, que ha produït desequilibris importants, com en el cas del sector productor d'aviram.

D'altra banda, el consum de begudes diverses, que ja havia caracteritzat l'evolució de la demanda alimentària en el passat, ha continuat creixent; la cervesa ha vist també un augment relatiu del consum per càpita, mentre que el consum de vi aparentava una estabilització si bé cal matisar que, pel vi de més qualitat, el consum sembla haver augmentat d'una manera notable.

Altres consums, com el de la llet, s'han mantingut relativament estancats mentre que els seus derivats, com el formatge i els iogurts, han experimentat consums creixents.

La continuada inflació de preus a Espanya haurà provocat, segurament, un efecte contractiu en la renda familiar real; això haurà tingut repercussions sobre el mateix comportament dels consumidors, facilitant una radicalització del seu comportament i creant una separació més clara entre el consum de productes comuns i el de productes de qualitat.

Aquest fenomen, que té repercussions clares sobre la possibilitat per a l'agricultura d'obtenir preus més remuneradors en funció del nivell de qualitat, haurà de ser assumit plenament a Catalunya per part dels productors, ja que és força probable que sigui una característica en el futur del mercat alimentari.

En tot cas, és important recordar que la situació de la demanda alimentària respon darrerament a una situació demogràfica catalana més estable, amb una evolució de la renda per càpita poc dinàmica si la comparem amb períodes anteriors, amb l'excepció lògica de la demanda provocada per l'afluència turística, de difícil quantificació.

Tot això pot significar que la demanda de productes alimentaris s'hagi fet menys estable, en termes agregats, i més sensible a petites modificacions en preu i en qualitat.

La manca de planificació en les inversions i en les capacitats productives d'alguns sectors alimentaris catalans, en el passat, ha portat al fet que, de tant en tant, l'oferta no troba la demanda suficient per absorbir les produccions que és capaç de generar. Això, conjuntament amb d'altres fenòmens de mercat, pot portar ocasionalment a situacions crítiques. Tal com es pot deduir de les anàlisis de seguiment dels mercats agroalimentaris catalans¹¹.

11. Vegeu per exemple el butlletí *La Conjuntura Agrària*, del 1980 al 1983, publicat pel Departament d'Agricultura, Ramaderia i Pesca de la Generalitat de Catalunya, i també J.M. Pérez Blanco, "Rasgos Macroeconómicos básicos de la evolución de la Agricultura Española. 1964-82", a *Papeles de Economía* 16, 1983, pàgs. 5-7.

QUADRE I-8

**Evolució de l'aportació dels diferents tipus de carns al creixement
de la demanda de carns i productes càrnics**

	A preus corrents			A preus constants		
	1964	1973-74	% Δ	1964	1973-74	% Δ
TOTAL	15.524	48.485		35.122	70.370	
Carn de vaca	425	3.368	8,9	998	4.938	11,2
de vedella	2.620	8.869	19,0	8.822	14.981	17,5
de be	3.086	5.649	7,8	12.752	10.423	-6,6
de porc	1.733	5.238	10,6	4.311	8.121	10,8
de pollastre	3.586	7.333	10,4	5.376	9.738	12,4
	11.450	30.457	57,7	32.259	48.201	45,2

FONT: Vegeu quadres precedents.

QUADRE I-9

**Despeses del consum en alimentació, Begudes i Tabac. (Consumits a la llar).
(Despesa mitjana per persona en pessetes/any)**

Productes	Despesa anual pessetes corrents			Despesa anual ptes., 1980-81			Taxa anual de variació real	
	1980/81	1973/74	1964/65	1980/81	1973/74	1964/65	1980-81 1973/74	1973/74 1964/65
Arròs	459	268	135	459	517	531	-1,69	-0,30
Pa	4.281	1.608	1.199	4.281	4.063	4.664	0,75	-1,52
Prod. amb base a cereals	3.148	901	240	3.148	2.893	1.307	1,21	9,23
Peix, moluscs, fresc. i conge.	6.555	1.914	690	6.555	6.542	6.181	0,03	0,63
Conserves de peix	1.243	442	105	1.243	1.398	850	-1,66	5,68
Carn de bovi	5.523	2.007	612	5.523	4.728	2.908	2,25	5,55
Carn de be	2.116	1.033	346	2.116	2.946	2.368	-4,62	2,46
Carn de porc	2.942	926	182	2.942	1.873	691	6,66	11,72
Altres carns, fins i tot menuts	4.832	2.012	493	4.832	4.058	1.941	2,53	8,54
Preparats càrnics i conserves	5.540	2.011	570	5.540	4.557	2.106	2,83	8,95
Llet	5.580	1.987	667	5.580	5.276	3.379	0,80	5,08
Productes lactis	2.924	722	131	2.924	1.943	759	6,01	11,01
Ous	2.077	1.101	601	2.077	2.125	1.719	-0,33	2,38
Fruita fresca	5.539	1.699	524	5.539	5.072	3.002	1,27	6,00
Fruita seca i conserv. de fruita	750	197	33	750	593	199	3,41	12,90
Patates	1.469	745	409	1.469	1.743	2.028	-2,41	-1,67
Llegums secs	1.042	528	288	1.042	1.418	2.072	-4,31	-4,13
Hortalisses fresques	3.251	1.179	438	3.251	2.945	2.520	1,42	1,75
Hortalisses i llegums conservats	520	195	35	520	421	142	3,06	12,83
Oli d'oliva	2.513	1.534	762	2.513	3.509	3.514	-4,66	0,0

QUADRE I-9 (continuació)

Productes	Despesa anual pessetes corrents			Despesa anual ptes., 1980-81			Taxa anual de variació real	
	1980/81	1973/74	1964/65	1980/81	1973/74	1964/65	1980-81 1973/74	1973/74 1964/65
Altres greixos vegetals i animals	1.262	340	171	1.262	941	785	4,28	2,03
Sucre, cacau, xocolata i confit.	2.374	907	369	2.374	2.773	1.656	-2,19	5,90
Cafè, te i herbes aromàtiques	1.880	508	204	1.880	1.733	1.017	1,17	6,10
Vi	1.971	957	308	1.971	2.438	2.012	-2,99	2,16
Altres begudes alcohòliques i no alcohòliques	2.460	928	150	2.460	2.301	681	0,96	14,49
Altres prod., inclòs el tabac	4.045	1.689	396	4.045	4.054	1.822	0,0	9,29
TOTAL	76.297	28.365	10.058	76.296	72.860	50.854	0,66	4,08

FONT: José M.ª Pérez Blanco, *op. cit.* (1984).

CAPÍTOL SEGON

LA DEMANDA EXTERIOR

II.1. EVOLUCIÓ DE LA DEMANDA EXTERIOR

El paper del sector agrari dins una economia amb una estructura industrial moderna esdevé un aspecte difícil d'estudiar, perquè el mateix sector agrari, evolucionant, ha experimentat un procés d'especialització. Aquesta qüestió dificulta encara més l'anàlisi dels fluxos del comerç exterior de Catalunya, car el paper exportador del sector agrari català es bipolaritza cap a l'estranger i cap a la resta de l'Estat i en aquest procés es complementa de diversa manera amb el sector agroalimentari. No es pot, doncs, estudiar simplement l'aportació del sector agrari a la balança exterior, perquè la mateixa composició de la producció final agrària (PFA) catalana, fortament diferenciada d'altres zones agràries, fa que sigui necessàriament importadora de primeres matèries per a transformar, però que al mateix temps exporti, fora de l'Estat, matèries per a la indústria alimentària (com és el cas, per exemple, de l'oli d'oliva). Cal tenir present, a més, que la presència d'una demanda alimentària local, tan forta, fa que la producció tingui notables incentius per a orientar-se cap al propi mercat local. Tanmateix, com més es consolida aquest procés d'especialització dins el sector agrari, més Catalunya esdevé exportadora i importadora d'aliments.

L'objectiu d'aquest capítol és solament destacar els aspectes més rellevants de la demanda exterior, però no hem d'oblidar aquest aspecte d'interrelació sectorial producció-exportació, que analitzarem, amb tota la precisió que permeti la informació disponible, a l'apartat III. 4 ("La producció agrària i el comerç agroalimentari").

Per a l'anàlisi dels diferents aspectes del comerç agroalimentari català hem utilitzat tres fonts estadístiques diferents: la Taula Input-Output de Catalunya per al 1967¹, el *Catalunya Exporta*² i la tesi doctoral de M. Parellada³.

QUADRE II-1

Exportacions agràries catalanes, 1967

	Millions pts.	% s/PFA
Exportacions agràries a la resta de l'Estat	4.233,0	12,3
Exportacions agràries a l'estranger	2.506,7	7,2
Exportacions agràries totals	6.739,7	19,5

FONT: *Tabla Input-output de la economía catalana, en 1967* (TIOC, 1967). Cámaras Oficiales de Comercio, Industria y Navegación de Catalunya, Barcelona, 1972.

QUADRE II-2

Balança comercial agrària catalana, 1967. (Millions de pessetes)

	Exportacions agràries	%	Importacions agràries	%	Balanç
Estranger	2.506,7	62,8	6.800,6	17,0	- 4.293,9
Resta Estat	4.233,0	37,2	33.184,0	83,0	-28.951,0
TOTAL	6.739,7	100,0	39.984,6	100,0	-33.244,9

FONT: TIOC, 1967.

Segons les informacions que, per al 1967, facilita la Taula Input-Output de Catalunya, el total de les exportacions agràries catalanes equivalia, aproximadament, al 20% de la producció agrària i representava el 4% de les exportacions totals de Catalunya. Descomposant aquest total en les seves dues vessants (resta d'Espanya i estranger), aquesta mateixa font avalua les exportacions agràries de Catalunya a la resta de l'Estat, el 1967, en 4.233 milions de pessetes, és a dir, un 12'3% de la producció agrària catalana, i les dirigides a l'estranger, en 2.506'7% milions (7'2% de la P.F.A.).

1. *Tabla Input-output de la economía catalana, año 1967*. Cámaras oficiales de Comercio, Industria y Navegación de Catalunya. Barcelona, 1972.

2. *Cataluña Exporta*, publicació anual de la Cámara oficial de Comercio, Industria y Navegación de Barcelona.

3. Parellada, M., Op. cit.

Aquestes dades posen en relleu la importància del mercat de la resta d'Espanya en el comerç agrari català, especialment pel que fa referència a les importacions. Les estimacions més recents, efectuades per M. Parellada, permeten assegurar que aquesta relació tan forta amb la resta de l'Estat no solament s'ha mantingut, sinó que ha augmentat del 1967 ençà.

El panorama d'aquest tema no restaria complet si no estudiàvem el paper del sector transformador a Catalunya i la seva influència en l'exportació i la importació alimentària. Segons que sembla, a la fi dels anys 60 encara no s'havia produït el gran esclat de l'agroalimentació, ja que tot just s'acabava la segona onada d'assentament d'indústries del sector a Catalunya (especialment d'aquelles relacionades amb la producció càrnica)⁴. Malgrat aquest fet, ja es manifestaven algunes tendències, que es consolidarien posteriorment, i el sector alimentari era definit com el primer sector motor de l'economia catalana, tot assenyalant (sobre la base de les informacions corresponents al període 1962-79) la seva baixa capacitat exportadora⁵. L'evolució posterior ha posat de manifest l'augment del dèficit comercial amb l'exterior en el sector de productes per a transformació, mentre es manté un superàvit en els productes per a consum directe.

Considerant, doncs, el conjunt del comerç agrari i alimentari, trobem un subconjunt de l'activitat econòmica catalana equivalent al 12% de les exportacions i al 31% de les importacions catalanes de l'exterior. Des de la base d'informació proveïda per la TIOC del 1967, el conjunt del comerç agroalimentari presentava dues característiques rellevants: el pes del comerç alimentari i la importància del mercat espanyol. Específicament, el comerç alimentari constituïa el 62% de les exportacions agroalimentàries a l'exterior, percentatge que era encara més elevat en el cas del comerç amb la resta de l'Estat; en canvi, només el 23'6% de les importacions agroalimentàries de l'exterior corresponia a alimentació.

A la vista del pes efectiu de les exportacions i de les importacions, i de l'encara petita presència del sector alimentari en les importacions, cal recordar que les importacions agràries eren equivalents al 53'7% dels recursos agraris disponibles, mentre que les exportacions equivalien al 9% dels recursos totals utilitzats. I que la demanda intermèdia suposava un 63% de la demanda total del sector agrari, fet indicador d'una forta interrelació amb el sector "amunt" i "avall", que s'havia de desenvolupar encara més.

4. Segons López de Sebastián, els anys 1963-1968 constitueixen un període caracteritzat per grans augments en el consum de carn, les importacions de gra per a pinsos i la instal·lació d'empreses per a la fabricació de pinsos compostos (1961-63, ICANASA, SARB, PURINA, VICTORIA: 1965, BAGES: 1967-68 BAUCCELLS, EL SOL MAXIM'S, IVERN, PIENSOS RAVÉS) i sembla clar que aquestes darreres empreses instal·lades eren més aviat el resultat que no pas el sistema del creixement que ja havia estat previst per les empreses instal·lades en el període anterior (1953-1951). López de Sebastián, *La Política de Precios Agrarios*. Ed. Tecnos-Guadiana.

5. Aquest sector agroalimentari era immers dins una zona amb un creixement de la demanda d'aliments transformats, especialment per la satisfacció de la demanda per consum càrnic. Un estudi bàsic per a situar l'agroindústria d'aquells anys qualifica ja la indústria alimentària de sector punta. (*Revista d'Informació econòmica*, Banca Catalana, núm. 13, juny 1969: "Las industrias punta, un intento de determinación", per C.A. Casolíba, pp. 5-22).

Referint-se al període 1962-70, estudis posteriors assenyalen que mentre el sector agrari català manifestava una disminució del coeficient de localització a Catalunya, el sector alimentari l'augmentava i mostrava, a més, unes taxes acumulatives de creixement de les més elevades del conjunt de l'economia. (*Revista d'Informació econòmica*, Banca Catalana, núm. 31, desembre 1973: "Unes notes sobre l'estructura industrial catalana", de N. Serra, A. Fios, L.I. Artal, pp. 13-27).

QUADRE II-3

Comerç agrari i alimentari. 1967

	Exportacions		Importacions	
	Milions de ptes.	% ¹	Milions de ptes.	% ¹
Estranger	4.159,3	25,4	8.579,7	16,1
Agricultura	2.506,7	15,3	6.800,6	12,8
Alimentació	1.652,6	10,1	1.779,1	3,3
Resta de l'Estat	13.440,1	10,3	43.109,3	37,0
Agricultura	4.233,0	3,2	33.184,0	28,4
Alimentació	9.207,1	7,1	9.925,3	8,6
EXTERIOR	17.599,1	12,0	51.689,0	30,5
Agricultura	6.739,7	4,6	39.984,6	23,5
Alimentació	10.859,4	7,4	11.704,4	6,9

FONT: TIOC, 1967, Barcelona 1972.

1. Percentatges calculats sobre les exportacions/importacions totals de cada grup.

L'evolució posterior a aquests anys havia d'assenyalar aparentement una forta pèrdua d'importància del mercat estranger respecte al de la resta de l'Estat, i això s'havia de manifestar amb una força particular dins el context de les exportacions.

El treball ja esmentat de M. Parellada posa al dia la informació econòmica sobre la balança comercial de Catalunya i ens permet de quantificar, bé que amb un caràcter aproximatiu, l'evolució de les relacions que acabem d'esmentar.

Amb les degudes precaucions metodològiques a què obliga la comparació de dades procedents de fonts diferents, l'evolució del comerç agroalimentari català en el període 1967-1975 posa de manifest una pèrdua molt forta del pes de l'exportació a l'estranger i un manteniment de la composició geogràfica de la importació⁶. Aquests fets han motivat que el saldo comercial agroalimentari hagi empitjorat més respecte a l'estranger que no respecte a la resta de l'Estat.

6. Des del punt de vista del comerç amb la resta de l'Estat, l'estudi de M. Parellada, ha assenyalat que les relacions comercials dins l'àmbit agroalimentari afecten sobretot l'Aragó, la regió del Cantàbric, el País Valencià, Andalusia i, no tant, el País Basc, Múrcia, Castelló i Madrid. Així mateix es fa palesa la relativa especialització geogràfica de la importació i l'exportació catalanes d'aquest sector: els percentatges d'exportació i d'importació a la resta de l'Estat són ambdós molt elevats, fet que ajuda a consolidar la imatge d'un sector agroalimentari català poc orientat vers el mercat estranger. Els casos més excepcionals, és a dir els sectors on el mercat estranger és més important que el de la resta de l'Estat, són els següents: dins les exportacions, el conjunt de fruites seques, conserves de fruita, conserva de llegums i preparats amb base als llegums (28% de l'exportació d'aquest grup cap a l'estranger); les fruites i els llegums frescos (18% de l'exportació cap a l'estranger); les begudes (14% de l'exportació cap a l'estranger). Des del punt de vista de la importació, cal dir que hi ha més heterogeneïtat al voltant de la mitjana, i que els sectors més notables per llur dependència de les importacions de l'estranger són: cereals (43% de les importacions provinents de l'estranger), alimentació per al bestiar (42,4%), preparats d'aliments diversos -cafè, cacau, xocolata, te, maltes, espècies, margarina i altres- (36%); fruites i llegums conservats o preparats (18,3%); productes lactis i ous (17,9%).

II.2. EVOLUCIÓ DE LES EXPORTACIONS AGROALIMENTÀRIES A L'ESTRANGER

Tot i que hi ha informació sobre l'exportació agrària catalana del 1964 ençà, la qualitat de la informació disponible aconsella iniciar el seu estudi a partir del 1967. Cal advertir, però, que durant tot el període analitzat s'han anat introduint millores en la informació estadística, les quals s'han fet notar més fortament com més desagregat és el nivell utilitzat per a presentar aquesta informació; això fa sospitar que en les dades que es donen hi ha una sobrevaloració del creixement de l'exportació, la qual és, tanmateix, difícil de quantificar.

Les dades de l'exportació assenyalen que, el 1967, més del 70% de l'exportació agroalimentària catalana es refereix a fruita (cap. 8), cereals (cap. 10), llegums i tuberculs (cap. 7) i greixos i olis (secció III). Deu anys més tard, l'exportació agrària catalana apareix distribuïda més homogeniament i, encara que es manté la importància individual dels capítols esmentats, s'observa un creixement relatiu del pes dels productes del regne animal i, d'altra banda, un lleuger augment del de les plantes vives i les flors (cap. 6).

QUADRE II-4

Evolució del comerç agroalimentari (a preus corrents, milions de pessetes)

	1967	Distribució		1975	Distribució	
		% ¹	%		% ¹	%
Exportació a l'estrang.	4.159,3	25,4	23,6	7.947,9	8,6	5,5
Exportació a la resta de l'Estat.	13.440,1	10,2	76,4	135.451,1	24,4	94,5
Exportació exterior total	17.599,1	12,0	100,0	143.399,0	22,2	100,0
Importació de l'estrang.	8.579,7	16,1	16,6	27.382,4	16,4	14,5
Importació de la resta de l'Estat.	43.109,3	37,0	83,4	161.243,8	30,4	85,4
Importació exterior total	51.689,0	30,5	100,0	188.626,2	27,1	100,0

FONT: Elaboració a partir de la taula *Input-Output de la economia catalana*, i Martí Parellada i Sabaté (1982).

1. Percentatges calculats sobre el total català de cada grup.

Així mateix, s'observa l'augment absolut i relatiu de les exportacions dels productes de la secció IV (sucre i productes de confiteria, cacau i preparats de cacau, preparats de cereals, preparats d'hortalisses, begudes i líquids alcohòlics, i altres), atribuïbles a la indústria alimentària, els quals passen del 17 al 41% del conjunt de les exportacions agroalimentàries.

Deixant de banda els problemes metodològics que comporta la comparació de dades provinents de fonts diferents, el creixement experimentat per l'exportació agrària catalana en el període analitzat no ha estat excessivament gran: la taxa de creixement anual acumulativa en el període 1967-1980 va ser del 13'98%.

Si utilitzàvem un deflactor de preus per a valorar aquest creixement en termes reals ens adonaríem que el creixement ha estat realment molt moderat⁷.

D'altra banda, si observem l'evolució de l'exportació alimentària catalana (recordem que aquesta inclou, en una elevada proporció, productes no catalans utilitzats com a primeres matèries per la indústria transformadora), veiem que ha crescut molt més ràpidament —cinc vegades més— que l'exportació agrària. Una primera conclusió, que seria coherent amb les dades procedents de la TIOC/1867 que indicàvem anteriorment, podria ser que el creixement de l'exportació agroalimentària no ha depès essencialment de l'exportació agrària catalana ni de la producció agrària catalana pròpiament dita, fet aquest que podria ser símptoma d'una relació estructural en la qual l'agricultura catalana ha deixat d'exercir un paper dinàmic⁸.

Tot fa pensar que el paper moderat del mercat exterior i les progressives especialització i industrialització dels productes agraris deuen haver orientat el comerç agroalimentari català cap al mercat propi i el de la resta de l'Estat, fet aquest darrer que seria coherent amb l'augment enregistrat per les exportacions a la resta d'Espanya.

II.3. EL COMERÇ AGROALIMENTARI AMB LA RESTA DE L'ESTAT I LES IMPORTACIONS AGROALIMENTÀRIES

L'anàlisi dels fluxos comercials catalans en el sector agroalimentari es veu dificultada per la inexistència d'un estudi específic d'aquests fluxos, ja que els que s'han realitzat fins ara no aprofundeixen al nivell que caldria. Tanmateix, l'estudi de M. Parellada citat anteriorment aporta una millora molt notable en el coneixement d'una part del comerç agrari català per la banda de les importacions i en el tema de la distribució regional del comerç català. Aquest estudi analitza les exportacions i les importacions catalanes en el període 1975-1978, i ho fa a un nivell de desagregació pròxim al de "capítol" de la Nomenclatura de Brussel·les, encara que lleugerament diferent a causa de la font d'informació que utilitza. Per aquest motiu, ens trobem que sovint no podem precisar a nivell de producte. Això no obstant, es tracta d'una aportació bàsica, en la qual els aspectes metodològics i documentals són tractats amb precisió i claredat.

Basant-se en una enquesta sobre les mercaderies transportades i les comunicacions emprades, l'estudi de M. Parellada permet establir, especialment per a l'any 1975, una primera agrupació dels productes agroalimentaris que Catalunya

7. Per tenir una idea de l'efecte monetari implicat en aquestes dades, recordem que durant el període 1967-1977, l'exportació agrària estricta (I, II, III) va augmentar, en termes monetaris, a una taxa acumulativa del 13%. Deflactant aquesta sèrie per a obtenir la seva evolució en termes reals de preus del 1977, la taxa d'augment que obtenim és, naturalment, molt inferior: un 2,4%. El deflactor utilitzat ha estat l'índex de preus agrícoles de l'INE en termes de francs francesos, moneda que hem pres com a representant del canvi monetari espanyol en relació a un país agrícola competidor important que alhora és un mercat d'exportació.

8. Si consideràvem acceptable de comparar la producció final agrària segons les xifres estimades utilitzades més sovint, amb les dades d'exportació que acabem de comentar, veuríem, en primer lloc, que l'exportació agrària és petita en relació a la producció —lleugerament més important en el cas dels productes agroalimentaris— i, en segon lloc, que aquesta relació sembla estar estabilitzada els anys més recents (la relació estimada entre el comerç agrari —exportació— i la PFA és del 12,3% el 1967, 12,6% el 1969, 13,7% el 1971, 14,2% el 1973, 9,6% el 1975, 11,0% el 1977.)

importa i exporta en relació a la resta de l'Estat. Segons aquesta font, l'any 1975 l'exportació agroalimentària catalana va ser estimada en 143.399 milions de pessetes, i aproximadament en un 95% va dirigir-se a la resta de l'Estat. Els capítols més importants de les exportacions a la resta de l'Estat van ser: carn i preparats de carn (4'9% de l'exportació a la resta de l'Estat), preparats d'aliments diversos -cafè, cacau i xocolata, te i malta, espècies, margarina i d'altres- (4'5%); fruites i llegums (3'0%); animals vius (2'8%) i productes lactis i ous (1'9%). Aquest conjunt va superar el 17% de l'exportació catalana total en valor i significà, aproximadament, un 81% de l'exportació agroalimentària a la resta de l'Estat.

QUADRE II-5

Saldos de la balança agroalimentària (milions de pessetes corrents)

	1967	1975	Δ %
Amb l'estranger	- 4.420'4	-18.982'7	329'4
Amb la resta de l'Estat	-29.669'2	-25.792'7	-13'1
Total exterior	-34.089'9	-45.227'3	32'7

FONT: Elaboració a partir de la taula *Input-Output de la economia catalana* any 1967, i de l'estudi de M. Parellada (1982).

La importació agroalimentària procedent de la resta d'Espanya va ser, en aquell any, de 161.244 milions (taxa de cobertura: 84%). Els productes més importants van ser: animals vius (9'2% de la importació total de la resta de l'Estat); fruites i llegums (5'5%); cereals (2'1%); begudes (2'0%); peix i preparats de peix (1'9%). Aquest conjunt de productes van significar un 22'6% de les importacions totals catalanes de la resta de l'Estat i el 97'7% de les importacions agroalimentàries catalanes procedents de la resta d'Espanya.

Els saldos comercials per a cada grup indiquen clarament que Catalunya és netament exportadora en el seu comerç amb la resta de l'Estat en carn i preparats de carn, productes lactis i ous, aliments per al bestiar, preparats d'aliments diversos i grans, anous i ametlles oleaginoses. Cal tenir present, però, que els sectors exportadors nets a la resta de l'Estat afecten solament un 4% de les importacions totals i un 10-12% de les exportacions totals.

Sintetitzant les pàgines anteriors, hem pogut observar el ràpid creixement de les exportacions agràries i alimentàries catalanes dirigides a la resta d'Espanya, si més no a preus corrents. També les importacions agroalimentàries han augmentat, si bé el seu creixement ha estat inferior al de les exportacions. En termes monetaris, el mercat interior espanyol explica pràcticament el 97% de l'augment de les exportacions catalanes en el període 1967-1975. El creixement de les importacions, en canvi, és explicat pel comerç amb la resta de l'Estat en un 86%, sempre a preus corrents.

QUADRE II-6

Composició de les exportacions agroalimentàries de Catalunya a l'estranger. (Milions de pessetes)

	Composició		Composició		Composició		Composició
	1967	percentual	1977	percentual	1979	percentual	1980
							percentual
Secció I							
Animals vius i prod. del regne animal							
1. Animals	184,3	4,7	1.444,0	7,3	1.924,5	7,9	1.905,9
2. Carns i despulls comestibles	32,2	0,8	267,3	1,3	277,2	1,1	138,0
3. Peix, crustacis, moluscs	16,9	0,4	375,3	1,9	484,6	2,0	695,2
4. Llet, prod. lacticis, ous i altres prod. d'origen animal	52,9	1,3	271,0	1,4	668,0	2,7	566,4
5. Altres productes	7,7	0,2	211,6	1,1	195,2	0,8	240,1
	47,7	1,9	318,8	1,6	299,5	1,2	266,1
Secció II							
Productes del regne vegetal							
6. Plantes vives i flors	2.325,2	59,6	7.129,5	36,3	10.432,7	42,9	13.089,3
7. Llegums, plantes, arrels i tuberculs alimentaris	41,7	1,1	316,4	1,6	390,6	1,6	415,7
8. Fruïtes comestibles, cloïfolles d'agris	115,7	3,0	1.157,7	5,9	1.389,6	5,7	1.423,4
9. Cafè, te, herba mate i espècies	1.705,5	43,7	4.421,1	22,5	7.210,3	29,6	9.717,2
10. Cereals	133,5	3,4	441,5	2,2	639,9	2,6	535,1
11. Productes de molí	223,3	5,7	90,7	0,5	102,9	0,4	134,7
12. Llavors i fruites oleaginoses, plantes industrials	0,1	0,0	139,7	0,7	92,1	0,4	76,6
13. Primeres matèries veg., tintoreria i pells adobades	30,3	0,8	247,5	1,2	175,6	0,7	182,5
14. Matèries per trencar i altres	64,1	1,6	293,6	1,5	384,3	1,6	551,1
	11,0	0,3	21,3	0,1	47,4	0,2	53,0
Secció III							
Greixos, grans i olis	744,3	19,1	3.871,7	19,7	2.375,3	9,8	2.843,3
SUBTOTAL (I+II+III)	3.253,8	83,3	12.445,2	63,3	14.732,5	60,5	17.838,5
Secció IV							
Prod. de les indústries alimentàries, tabac i begudes	650,7	16,6	7.210,9	36,7	9.601,8	39,4	12.360,5
TOTAL EXPORTACIONS AGROALIMENTÀRIES	3.904,5	100,0	19.656,1	100,0	24.334,3	100,0	30.199,0
							100,0

A primera vista, atesos l'estructura del comerç i els saldos comercials, el comerç agroalimentari català apareix polaritzat en dues direccions: de l'estranger s'importen, essencialment, productes per transformar, i s'exporten primícies i productes per al consum directe, destinats a països amb un nivell de vida més elevat, productes en els quals Catalunya no té quantitativament una especial aptitud o especialització. De la resta de l'Estat s'importen alhora productes per al consum directe (peix i preparats de peix, fruites i llegums, begudes, etc.) i productes per transformar (animals vius, cereals, aliments per al bestiar, etc.) i s'hi exporta una gran varietat de productes però, sobretot, aquells en què Catalunya ha trobat una especialització relativa més gran (com, per exemple, els productes càrnics).

QUADRE II-7

Sectors importadors i exportadors. Any 1975

	Comerç total amb l'exterior			Comerç amb la resta de l'Estat		
	Saldos nets (Millions ptes.)	% sobre total Export. Import.		Saldos nets (Millions ptes.)	% sobre total Export. Import.	
1. Animals vius	-33.458,3	2,4	7,0	-33.433,6	2,8	9,2
2. Carn i preparats de carn	21.132,2	4,2	0,9	21.085,7	4,9	1,1
3. Prod. lactis i ous	3.274,8	1,7	1,1	4.567,3	1,9	1,2
4. Peix i preparats	- 6.510,2	0,8	1,6	- 5.616,5	0,8	1,9
5. Cereals	-10.840,4	1,3	2,8	- 2.449,1	1,6	2,1
6. Productes amb base als cereals.	- 2.762,3	0,6	1,0	- 2.862,4	0,7	1,2
7. Fruitos i llegums	- 9.864,4	3,1	4,3	-12.438,3	3,0	5,5
8. Altres fruites i llegums	- 3.704,0	0,3	0,8	- 3.241,6	0,3	0,9
9. Sucre i preparats a base de sucre.	- 6.284,3	0,6	1,5	- 6.543,6	0,6	1,9
10. Aliments bestiar	1.478,4	0,7	0,5	2.758,5	0,8	0,4
11. Preparats d'aliments diversos.	15.445,0	4,0	1,5	18.071,5	4,5	1,2
12. Begudes	- 1.489,8	1,4	1,5	- 2.614,8	1,4	2,0
13. Tabac i tabac elab.	- 4.518,8	0,8	1,4	- 3.777,9	1,0	1,7
15. Grans, nous, ametlles oleaginoses.	- 7.125,0	0,2	1,2	702,0	0,2	0,1

FONT: Elaboració a partir de M. Parellada i Sabaté. *El Comerç de Catalunya. Els fluxos comercials entre Catalunya i la resta d'Espanya (1975), i entre Catalunya i l'estranger (1975-1978)*, Ed. 62, 1982.

QUADRE II-8

Exportació agroalimentària a l'estranger . (Millions de pessetes corrents)

	1975	%	1976	%	1977	%	1978	%	Taxa acumul.
Aliments									30,2
Consum directe	8.152,7	8,7	9.388,6	7,7	15.464,1	9,3	17.462,5	8,4	28,9
Per transformació	286,0	0,3	832,6	0,7	1.065,0	0,6	1.176,3	0,6	60,2
M.P. pel sector agrari	737,3	0,8	1.155,5	1,0	1.612,1	1,0	1.250,8	0,6	19,3
M.P. indúst. alimentària	147,0	0,2	180,7	0,2	283,6	0,2	345,9	0,2	33,0
Animals vius	88,0	0,1	109,0	0,1	267,0	0,1	353,4	0,2	58,5
Béns d'equipament per l'agricultura.	3.099,1	3,3	3.394,2	2,8	4.123,3	2,5	4.192,9	2,0	10,6
Exportació Total									30,5

Importació agroalimentària de l'estranger. (Millions de pessetes corrents)

Aliments									24,0
Consum directe	6.634,7	4,0	8.015,5	3,2	11.492,8	3,6	14.555,7	4,3	29,9
Per transformació	20.786,6	2,5	26.628,9	0,6	41.662,0	2,9	37.706,3	1,2	22,0
M.P. pel sector agrari	589,4	0,4	671,5	0,3	647,9	0,2	780,7	0,2	9,8
M.P. per indúst. alimentària	324,4	0,2	419,8	0,2	679,4	0,2	789,8	0,2	34,5
Animals vius	113,4	0,1	176,3	0,1	201,3	0,1	183,3	0,1	17,3
Béns d'equipament per a l'agricultura.	1.007,0	0,6	1.254,2	0,5	1.442,2	0,5	1.642,2	0,5	17,7
Importació Total									26,4

FONT: Elaborat a partir de M. Parellada i Sabata. *El Comerç Exterior de Catalunya. Els fluxos comercials entre Catalunya i la resta d'Espanya (1975), i entre Catalunya i l'estranger (1975-1978)*. Ed. 62, 1982.

QUADRE II-9

Saldos nets del comerç agroalimentari. (Millions de pessetes corrents)

	1975	1978
Aliments	-18.982,7	-33.623,2
Consum directe	1.517,9	2.906,8
Per transformació	-20.500,6	-36.539,0
Primeres matèries sector agrari	147,9	470,1
Primeres matèries indústria alimentària	- 177,4	- 443,8
Animals vius	- 24,8	170,1
Béns d'equipament per a l'agricultura	2.092,2	2.550,7

FONT: Elaborat a partir de **M. Parellada i Sabaté**. *El comerç exterior de Catalunya. Els fluxos comercials entre Catalunya i la resta d'Espanya (1975), i entre Catalunya i l'estranger (1975-1978)*. Ed. 62, 1982.

CAPÍTOL TERCER

EVOLUCIÓ DEL PRODUCTE AGRARI CATALÀ

III.1. EVOLUCIÓ DEL PRODUCTE TOTAL AGRARI (PTA)

L'evolució del PTA ha estat estudiada mitjançant l'índex construït tal com s'explica als annexos metodològics A i B. La sèrie així obtinguda, que s'inicia el 1964, permet d'observar les variacions anuals del producte agrari català. Com que la valoració econòmica s'ha efectuat utilitzant els preus d'una mateixa campanya (la 1977/1978), és possible atribuir les variacions de l'índex exclusivament als canvis que s'han enregistrat en les quantitats produïdes, tenint com a condicionant el sistema de pesos específics escollit per efectuar la ponderació.

Atenint-nos a aquesta informació, no es pot dir que el creixement de la producció en el període 1964-1979 hagi estat especialment important. Com veurem, la característica més rellevant de l'evolució del producte agrari català en aquests anys no ha estat la seva taxa de creixement —que ha augmentat lentament—, sinó més aviat el canvi que s'ha produït en la seva composició.

Dels setze anys que comprèn el període analitzat (1964-1979), en sis, el PTA va disminuir en termes reals, i en els altres, va augmentar. Aquesta fluctuació és deguda, sobretot, al comportament de la producció vegetal, la qual va enregistrar una variació negativa en set anys, entre els quals destaquen les campanyes 65/66, 66/67 i 76/77. La producció ramadera va experimentar una variació negativa en dos anys. La producció animal a Catalunya va tenir una evolució lenta fins el 1972, moment en què es produeix un canvi de tendència i, amb l'excepció del 73/74, se n'accelera el creixement.

Aquesta forma accidentada de creixement es posa en relleu al *gràfic III.1.*, del qual es desprèn que des del 1966 fins el 1970 ben bé, la producció no va experimentar prou impuls com per superar el nivell assolit el 1965. El 1974, i a desgrat de la disminució de la producció ramadera, el PTA supera el nivell del 1965, però aquest fet no consolida, aparentment, una tendència cap a l'augment, sinó

que més aviat sembla representar una tendència a l'estancament, bé que a un nivell mitjà superior al que correspon al període 1965-70. Cal preguntar-nos, doncs, si el començament de la crisi mundial dels cereals i dels aliments per al bestiar no va arribar en un moment en què precisament el sector ramader català estava iniciant un esforç important de producció i un augment del seu pes dins el sector agrari en conjunt¹. Abans d'endinsar-nos en l'anàlisi de l'evolució de tot el període, convé tenir present que hi ha moments especialment crítics durant els anys més recents que suposen, probablement, canvis en la producció, i existeix la possibilitat que s'hagin produït alteracions importants en la mateixa estructura productiva catalana, i no solament en les quantitats produïdes.

QUADRE III-1

Sèries d'índex de la producció agrària. (1972-74 = 100)

	Producció Agrícola	Prod. Ramadera Bruta	Prod. Ramadera Neta
1964	99,7	48,5	52,2
1965	105,2	46,0	50,7
1966	91,0	53,5	59,3
1967	82,7	55,8	60,9
1968	87,8	60,6	67,1
1969	86,8	65,6	72,0
1970	85,1	69,4	77,3
1971	90,3	70,4	77,9
1972	98,4	75,3	84,3
1973	92,1	96,3	112,1
1974	109,5	128,4	144,6
1975	108,8	119,8	125,1
1976	107,0	129,4	136,1
1977	91,2	148,2	142,1
1978	100,2	157,4	152,5
1979	101,6	185,6	177,7

FONT: Elaboració pròpia a partir de diverses fonts.

III.2. EVOLUCIÓ DE LA COMPOSICIÓ DE LA PRODUCCIÓ AGRÀRIA

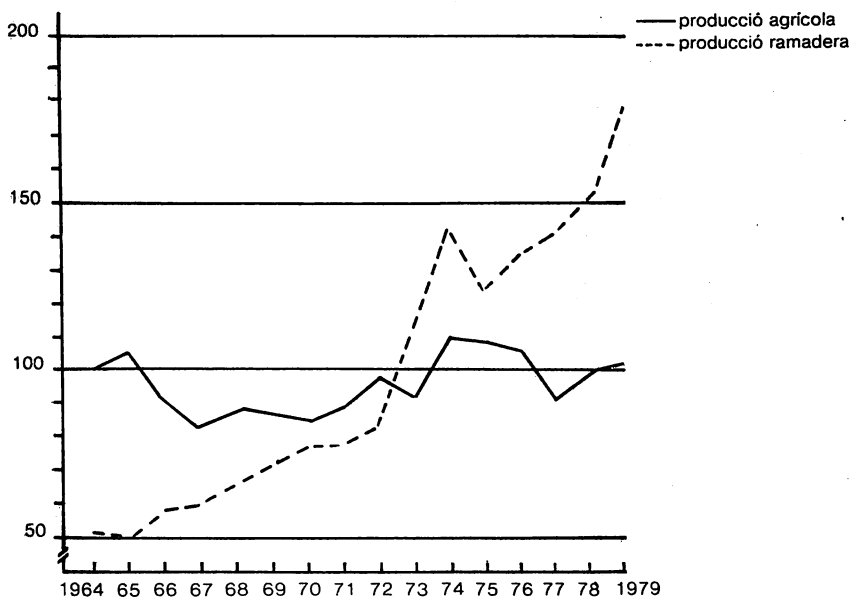
Com dèiem, si per a efectuar una primera aproximació al tema observem el comportament de la producció agrària catalana en el període estudiat —sense cap més ponderació que la dels preus del 1977/78—, veiem que el seu creixement no ha estat gaire gran: des del 1967 fins el 1977, la producció total física va augmentar a una taxa anual acumulativa el 3'5%. Si descomptem de la producció

1. La producció ramadera neta (exclosos els aliments per al bestiar) sofreix una disminució important en el seu creixement durant el període 1974-75 (l'any de la crisi).

ramadera el valor produït degut als pinsos i als farratges obtenim la producció agrària neta, la qual va augmentar només un 2'1%².

El creixement de la producció d'aliments no ha estat, doncs, revolucionari, fet lògic si ens atenim a la fixicitat de la terra, que no ha estat prou compensada pel capital i els factors intensius en capital. Volem dir, en unes altres paraules, que la quantitat de capital i altres recursos esmerçats no han produït els efectes desitjats a causa de la poca rapidesa de canvi de les mateixes explotacions (organització del treball, adequació dels mitjans i, probablement, problemes de finançament a curt i mig terminis)³. La tesi a sostenir seria que no es va donar aquí una millora en organització que tingués efectes positius en la productivitat, perquè no es podia alterar massa de pressa l'estructura agrària de l'explotació.

Índex de la producció agrària (1972-74 = 100)

2. Aquesta diferència posa de manifest la importància que tenen els productes per a l'alimentació animal, el consum dels quals es nodreix, bàsicament, de les importacions de la resta de l'Estat o de l'estranger, tot i que hi ha hagut un cert esforç productiu per tal d'augmentar-ne la producció pròpia. Les taxes anuals de creixement de la producció d'una sèrie de productes per a l'alimentació animal són les següents:

	1967/1977	1967/1979
Cereals per a pinsos	10,0	2,8
Farratges	1,6	0,7
Llegums per a gra	- 0,6	- 0,5
TOTAL	2,8	0,8

Una idea del pes que pot haver tingut l'alimentació importada ens la dona la comparació d'aquestes taxes amb la taxa de creixement de la producció ramadera (8 a 9,3%).

3. Vegeu, al respecte, A. Checchi, J. Peix, *L'explotació pagesa a Catalunya*, Barcelona, 1979.

Considerant l'evolució de la producció, descomptats per no incórrer en una doble comptabilització els aliments per al bestiar (vegeu l'Annex), veiem que la producció agrària catalana va encetar en aquests anys un període d'especialització a nivell global que, probablement, encara està a mig fer. El quadre III.3. reflecteix els percentatges de participació en la producció física agrària de cada grup de productes, descomptats els cereals per a pinsos i les pastures pròpiament autòctones; en canvi, no ens ha estat possible deduir de la producció càrnica tota la part de valor atribuïble tècnicament als pinsos, ja que ens manca la informació corresponent als cereals pinso produïts amb grans procedents de la resta d'Espanya o importats. És interessant considerar que si, en efecte, deduíem tots els aliments inclosos en la producció càrnica, aquesta passaria de representar un 41'7% de la producció total que figura al quadre, a un 21'6%. Aquesta comparació entre el 1967 i el 1977 no es podria fer estrictament, pel fet que els coeficients tècnics de transformació utilitzats per calcular el valor net de la producció càrnica, s'han suposat constants, a causa de les limitacions de la informació de base per als anys més llunyans (vegeu l'Annex). En tot cas, aquest petit artilugi numèric ens dona una idea ràpida de la importància que tenen les relacions cerealístico-càrniques per a avaluar pròpiament l'interès de la producció càrnica en un moment determinat⁴.

Com podem observar al quadre III.3., en el període considerat han disminuït la seva participació en el producte total els cereals per a consum humà (blat i arròs), els productes d'horta i tuberculs, la vinya, l'olivera, la producció de carn ovina i cabrum, la llet, els ous, la cera i la mel. Per contra, han augmentat llur participació en la producció total la fruita, la carn de boví, la carn de porc, altres carns (aviram) i les flors.

III.3. ADAPTACIÓ DE LA PRODUCCIÓ CATALANA A LA DEMANDA

En un capítol precedent hem descrit l'evolució aparent de la demanda d'aliments a Catalunya. És interessant plantejar ara el paper d'aquest creixement en la mateixa evolució de la producció catalana.

Sovint se sol establir una relació directa entre la formació d'un important mercat alimentari a Catalunya i l'especialització del sector agrari català en certes produccions, sobretot les de tipus ramader. Aquesta relació es defensa argumentant que l'augment de la demanda, promogut per l'evolució positiva de la renda, ha generat una orientació cap a les produccions més demandades en nivells més elevats de renda. D'altra banda, s'argumenta també que el mercat exterior ha deixat sentir la seva influència tradicional en alguns productes (com és el cas de la fruita) i ha orientat els canvis en la composició de la producció catalana. Ambdós arguments són vàlids en principi, però cal realitzar importants matisacions al respecte: hem de recordar, en primer lloc, la diferent evolució que han seguit les magnituds bàsiques,

4. En aquest aspecte, cal remarcar una altra vegada la lentitud d'expansió de la producció farratgera, la qual ha passat del 15,3% al 14,6% de la producció total física en deu anys, i que, com hem vist abans, ha crescut per sota de les necessitats ramaderes.

**taxa anual acumulativa
de creixement 1967/77**

Producció agrària	3'5
Despesa alimentària (1964-1973)	6'4
Exportació agrària catalana a l'estranger	2'4

Segons que sembla, en el període examinat, la producció agrària catalana va augmentar més de pressa que no les exportacions agràries a l'estranger, però menys que la despesa alimentària. Aquest fet pot ser indicatiu de diverses qüestions: sembla clar que si, amb les degudes reserves estadístiques, la producció no ha crescut tan ràpidament com la demanda, el mercat català s'ha fet un mercat cada cop més dependent de les produccions d'altres regions, encara que, naturalment, això no és així per a tots els productes considerats individualment. Cal preguntar-nos, doncs, si en realitat el mercat alimentari català ha exercit o no el paper protagonista de dirigir la producció, o bé si hi ha hagut elements que han dificultat aquesta tasca.

QUADRE III-2

Comparació de la producció física agrària a Catalunya* (%)

	1967	1977	1979
Cereals per al consum humà	4,2	2,4	2,3
Productes industrials	0,04	0,02	0,02
Horta	19,1	12,9	12,7
Fruita	12,8	15,1	23,2
Vinya	35,0	19,4	17,8
Olivera	1,2	0,9	0,7
Producció càrnica	20,8	41,7	48,7
Carn de boví	4,8	6,3	5,1
Carn d'oví i caprí	1,5	0,9	0,9
Carn de porcí	11,0	20,8	27,0
Altres carns	3,5	13,7	15,7
Llet	2,8	2,3	3,3
Ous	2,9	3,5	3,6
Llana, mel i cera	0,07	0,05	0,04
Producció ramadera total	26,5	47,5	55,6
Flors	0,7	1,3	1,5
TOTAL	100	100	100

* Valorada a preus de 1977/78.

FONT: Elaboració pròpia a partir de la Producció Física Total segons la utilització de cereals pinso.

Aquests elements formen part de la segona matisació. Efectivament, la producció catalana sembla que no ha pogut seguir l'evolució de la demanda, però

que ho ha intentat. Si observem les taxes de variació de la despesa alimentària i de la producció, apareixen certes informacions interessants que confirmen algunes opinions acceptades entre els professionals del sector.

Així, la producció catalana de dos productes ha variat més de pressa que la despesa alimentària; aquests productes són la carn de porc i els ous i, per efecte del primer, el grup de productes càrnics. Cal recordar que aquests dos productes tenen una evolució relacionada amb la renda i, efectivament, tenen una taxa d'augment de la producció i de la despesa superior a la taxa d'augment de la renda per càpita catalana. Però hi ha d'altres productes en els quals s'havia d'esperar la mateixa relació i que en canvi no han superat la taxa de variació de la despesa; entre aquests cal destacar els aliments per al bestiar, la fruita i la carn de boví i l'oli d'oliva i la llet (aquests dos darrers amb taxes de creixement inferiors a l'augment de la despesa i, també, de la renda per càpita).

Sembla, doncs, que per productes importants, l'especialització de la producció catalana no ha estat prou forta com per seguir la pròpia demanda. Només en dos casos (aviram i porcí), l'evolució de la producció ha estat més forta que la de la demanda, i cal fer notar que són precisament aquests dos sectors els que, en el passat, han pogut fer el canvi institucional i tecnològic més important en l'agricultura catalana després del 1930: la integració vertical per a l'engreix d'aviram i porcí.

La ràpida extensió de les fórmules d'integració vertical està relacionada, probablement, amb l'estructura agrària catalana. En tot cas, l'opinió més estesa és que aquesta fórmula de contractació ha sostingut d'una manera notable la tecnificació del camp català. Aquest fet repercuteix, com veurem més endavant, en el model agrari català: d'una banda, s'estableixen relacions comercials particulars

QUADRE III-3

Relacions entre Despesa Alimentària, Renda per càpita i creixement de la producció

Productes amb creixement superior a la renda per càpita i a la Despesa Alimentària	Productes càrnics Carn de porc Ous
Productes amb creixement superior a la renda per càpita, però no a la Despesa Alimentària	Producció total de cereals Cereals per alimentació del bestiar Fruita Boví
Productes amb creixement inferior a la renda per càpita i a la Despesa Alimentària	Cereals per al consum humà Olis d'oliva Llet

entre la ramaderia i els sectors proveïdors d'aliments, i, d'una altra banda, s'introdueix un determinat grau d'eficiència i de risc en el camp català. La influència d'aquests dos fets, conjuntament amb la nova conjuntura mundial, són ara limitacions importants del desenvolupament agrari.⁵

Un dels motius de la relativa inadaptació de l'oferta a la demanda el trobem en la rigidesa de certes estructures productives. Un exemple d'aquest fet ens el pot oferir la ramaderia: semblantment a la de la resta de l'Estat, la ramaderia catalana no ha acumulat capital; els motius pels quals ha passat això ens portarien molt lluny, en una anàlisi de la rendibilitat i de la incertesa dels preus i també de l'eficàcia de la política estatal així com les limitacions pròpies de la base de recursos naturals⁶. Aprofitant, malgrat la seva imprecisió, les xifres dels censos ramaders, observem que el creixement de la ramaderia catalana ha estat basat, durant el període considerat, en la ramaderia d'engreix i no en l'acumulació d'un estoc ramader (de mares), amb les excepcions del porcí de mitja edat i, no tant; de les reproductores de boví entre 12 i 14 mesos: en les altres classes de bestiar, veiem que la taxa de creixement dels animals reproductors és notablement inferior a la d'engreix i al total. Un cas especial és el del boví de menys de 12 mesos, el qual mostra una taxa de creixement que és el doble de la del cens total del boví.

Aquest fet és coherent amb la pràctica accentuada que fa de Catalunya una zona importadora de vedells i garrins per engreix, amb independència de la seva base alimentària animal i que la fa, en conseqüència, importadora d'aliments per al bestiar. Deixant de banda les conseqüències positives que, en principi, pot tenir aquest fet sobre la renda agrària catalana⁷, és clar que l'oferta de productes ramaders a Catalunya ha evolucionat estretament relacionada amb les fonts exteriors dels factors productius implicats. Podríem deduir de tot això que, probablement, l'oferta ramadera de boví i, en part, de porcí, ha incrementat la seva dependència de l'oferta d'animals per engreix d'altres zones de l'Estat espanyol i, certament, dels preus dels animals i dels aliments, els mercats dels quals són determinats només en una petita part per variables pròpiament catalanes. Cal tenir present que, molt sovint, es tracta de mercats oligopolístics i que els preus són determinats d'una manera poc competitiva.

Altres factors condicionants de l'oferta ramadera catalana que convé recordar són la mateixa superfície conreable d'aliments per al bestiar i la preparació tècnica dels ramaders, factors que han afavorit un desenvolupament més important de la ramaderia intensiva, sobretot de porcí i d'aviram, que no pas del boví. L'acció conjunta dels factors condicionants de l'oferta ramadera i el ràpid creixement de la demanda a Catalunya han trobat un element institucional important (la integració vertical), el qual ha permès la materialització d'un model de producció ramadera particular, amb efectes positius i negatius discutibles, però que és innegable que ha aconseguit una funció important.

5. Vegeu també **Aldomà Villarreal i Viñas**, *La integració en la ramaderia a Catalunya*. Departament d'Agricultura, Ramaderia i Pesca. Generalitat de Catalunya, 1983.

6. Vegeu al respecte **Martínez Cortiña**, "La ganadería española", a *Moneda y Crédito*, 1969.

7. **J. M. Pérez Blanco**, *Sector Agrario: Inflación y cambio estructural*. Mecanografiat (setembre 1979).

QUADRE III-4

Creixement del cens ramader

Tipus o Espècie	Taxa mitjana acumulativa (1967/1977)
Boví	3,8
Menor de 12 mesos	7,1
12 a 24 mesos	3,5
Major de 24 mesos	2,1
Vaques reproductores	3,9
Vaques no reproductores	- 3,5
Oví	1,5
Cabrum	- 1,1
Porcí	10,5
Menor de 2 mesos	9,1
2 a 6 mesos	12,6
Per ventre	4,1
Per engreix	13,0
6 a 12 mesos	4,5
Per ventre	7,3
Per engreix	3,4
Més de 12 mesos	9,9

FONT: Elaborat a partir de *Estadísticas Agrarias*, MAPA.

En descriure l'evolució del producte agrari català ja hem destacat el ràpid creixement enregistrat per la producció animal. L'aportació d'aquesta producció al creixement global del sector ha estat considerable i planteja moltes qüestions fonamentals que no es podran tractar en aquest assaig. A més de les notes anteriors, volem destacar, això no obstant, dos aspectes molt importants. L'un és el canvi radical que s'ha produït en les relacions de producció real del creixement d'aquest subsector, amb l'aparició de noves fórmules d'associació productiva lligades a centres de decisió externs al sector agrari (la integració vertical). L'altre és la disparitat entre producció i valor afegit, com a conseqüència d'una diferent estructura de la despesa agrària i que implica una determinada forma de relació de producció.

El tema de la integració vertical és important des de diversos punts de vista, i no es pot plantejar sense un bon estudi empíric dels contractes d'integració i de la producció implicada⁶. D'una manera esquemàtica, podem dir que la integració vertical ha servit per:

- Tecnificar el camp.
- Donar una alternativa de producció sense condicionaments territorials.
- Fixar la població.
- Augmentar la producció.
- Augmentar la dependència alimentària.
- Introduir canals de redistribució del valor afegit cap a la indústria.
- Assalaritzar una part de la població pagesa.

QUADRE III-5

Aportació al creixement del PTA a preus constants

	Variació 1967 - 1979			
	Neta	%	Bruta	%
Productes agrícoles	25.691,5	47,5	27.798,9	25,4
Productes forestals	39,6	0,07	39,6	0,04
Total producció vegetal	25.731,1	47,5	27.838,6	25,4
Carn	26.280,3	48,6	74.661,3	68,2
Altres productes ramaders	2.106,5	3,9	6.912,9	6,3
Total producció animal	28.386,7	52,5	81.573,4	74,6
Total del producte agrari	54.117,8	100,0	109.412,0	100,0

FONT: Elaboració pròpia.

Una pregunta que resta pendent és si es tracta d'un model estabilitzat o bé si és un model que pot evolucionar en el futur cap a una intensificació més gran del sector agrari. És difícil de donar una resposta a aquesta pregunta: d'una banda, mentre la petita explotació pagesa no obtingui l'ingrés monetari mínim que necessita per a justificar la presència del factor treball, mitjançant altres activitats, la integració continuarà tenint una justificació per a la seva existència. D'una altra banda, pensar que la integració vertical s'ha vist impulsada per part d'un determinat **status** de l'estructura agrària productiva seria oblidar la dinàmica i el protagonisme industrial que han estat els motors del canvi.

8. 1) La integració vertical està vinculada a la microeconomia de l'empresa pagesa, a través dels elements següents:
 - a) El risc de la producció.
 - b) El finançament de la producció.
 - c) La renda total (i les hores de treball) generada fora de la producció integrada.
- 2) Els efectes de la integració vertical són:
 - a) *Microeconòmics*, positius:
 - Mantenir la renda total.
 - Augmentar les hores de treball.
 - Facilitar l'accés a la tecnologia.
 Negatius:
 - Disminuir el caràcter empresarial del pagès.
 - Introduir elements de dependència amb molta intensitat.
 - b) *Agregats*:
 - Augmentar la producció de productes ramaders.
 - Establir un règim de dependència molt fort de les fonts de proveïment de pinsos.
 - Introduir elements de feblesa estratègica.
 - Assegurar durant un període variacions positives de valor afegit global del país, a través de les connexions agroalimentàries.

Una darrera qüestió que volem plantejar és si el canvi que s'ha produït en la mateixa estructura del PTA ha afavorit o no el seu creixement, cosa que equival a conèixer quins són els productes que més han afavorit el creixement del PTA. Amb aquest objecte, hem elaborat el quadre III.6., el qual ens mostra l'aportació al creixement del PTA d'alguns grans grups de productes, descomptant el valor dels aliments per al bestiar (variació neta) i també sense descomptar-los (variació bruta). Un primer resultat és que, durant el període estudiat, un 74'6% del creixement del PTA (brut) apareix com atribuïble a la producció animal (un 68'2% a la carn i un 6'3 per cent als altres productes ramaders, ous i llet, principalment) i només un 25'4% és atribuïble a la producció vegetal (producció agrícola i producció forestal). Si descomptem el valor de l'alimentació animal, la producció animal continua presentant-se com la primera causa del creixement del PTA, però la seva influència en aquest creixement disminueix, segons els càlculs efectuats, en un 22'1% i passa del 74'6 al 52'5%; si descomptem el valor dels pinsos catalans del producte ramader, augmenta l'aportació del sector agrícola, la qual tanmateix encara continua essent inferior en comparació amb la del sector ramader. Fins a cert punt, aquest fet no és cap novetat, si tenim present que el sector ramader català representa més de la meitat de la PFA. Cal tenir en compte, però, que en la valoració i agregació de la producció ramadera hi ha inclosos guanys de productivitat del sector agrícola que difícilment poden ser descomptats a nivell tan agregat. Amb tot, la conclusió és clara: basant-nos en el conjunt dels anys estudiats, podem afirmar que la producció animal ha sostingut el creixement del PTA i, per tant, l'evolució de la productivitat mitjana del sector; com és conegut, no ha passat el mateix amb la renda ni amb el valor afegit brut.

III.4. Producció agrària i comerç agroalimentari.

El sector agrari català és un conjunt de produccions i factors típicament intensius en capital i energia. En el passat, l'orientació productiva ha consolidat un sector ramader molt important en relació a la resta de les produccions i, en un territori essencialment pobre en recursos naturals, l'opció ramadera catalana ha posat el seu interès fins avui en l'alimentació preparada per al bestiar. Catalunya és depenent, doncs, en un percentatge molt elevat de la producció de factors de producció i béns de servei transformats que importa majoritàriament de la resta de l'Estat. Aquests són, essencialment, cereals i animals vius, especialment vedells i garrins per engreixar; pel que fa a la resta de factors (adobs, fertilitzants, etc.), Catalunya no n'és tan deficitària, perquè una bona part de la indústria que els fabrica és instal·lada al Principat. Tanmateix, aquesta indústria ha d'importar sovint la primera matèria per adobs, plaguicides i altres productes semblants. En el sector de la maquinària, la dependència exterior és encara més petita, però també n'hi ha. En tot cas, la diferència seria, en el cas d'aquests darrers productes, la major obertura del mercat català a l'estranger, essent la part de les importacions de l'estranger més gran que en el cas dels productes agraris i alimentaris; d'altra banda, l'exportació agrària catalana a l'estranger s'ha orientat cap a produccions en les quals existeix un avantatge comparatiu, atesos els recursos naturals del país.

QUADRE III-6

Composició de les entrades i sortides del sector agroalimentari (1975)

	Amb la resta de l'Estat		Amb l'estranger	
	% Importa. del sector	% Exporta. del sector	% Importa. del sector	% Exporta. del sector
1. Animals vius	30,3	11,3	0,4	1,1
2. Carns i preparats	3,6	19,9	0,9	3,7
3. Lactis i ous	3,9	8,0	5,0	0,8
4. Peix i preparats	6,3	3,4	4,2	3,4
5. Cereals	6,9	6,3	30,8	0,4
6. Productes de cereals	4,1	2,8		1,5
7. Fruita i llegums frescos	18,0	12,3	3,5	44,5
8. Altres fruites i llegums	3,0	1,1	3,9	7,6
9. Sucre i preparats	6,3	2,6	4,8	4,9
10. Aliments per al bestiar	1,2	3,4	5,1	1,6
11. Preparats alimentaris diversos	4,1	18,2	13,6	14,0
12. Begudes	6,5	5,8	0,6	16,2
13. Tabac i tabac elaborat	5,6	3,9	2,7	
14. Grans, nous, ametlles, oleaginoses	0,3	0,9	28,6	

FONT: Elaboració a partir de Martí Parellada i Sabaté. *El comerç Exterior de Catalunya. Els fluxos comercials entre Catalunya i la resta d'Espanya (1975), i entre Catalunya i l'estranger (1975-78)*. Ed. 62, 1982.

D'aquesta manera, es pot entendre que només tres produccions agràries participin amb un volum important al total d'exportacions a l'estranger. Aquestes produccions són la fruita seca (avellanes, ametlles), els olis i els vins, productes en què la dependència de l'exterior és naturalment molt petita.

Aquesta estructura productiva peculiar de Catalunya sembla aparentment que determina el tipus i l'estructura del seu comerç. S'importen primeres matèries i factors productius de la resta de l'Estat i s'exporten productes transformats. Només podem esmentar al respecte, la particular estructura regional del comerç agrari de l'any 1975: aquell any, les importacions d'animals vius, per exemple, varien ser estimades en un 30'3% de les importacions agràries de la resta de l'Estat⁹ (Aragó, Santander i Extremadura, sobretot), mentre que les carns i els preparats de carn significaven prop del 20% de les exportacions agroalimentàries a la resta de l'Estat (Madrid, Andalusia, País Valencià i Aragó, especialment), percentatge al que caldria també sumar el 18% corresponent a preparats alimentaris diversos.

En el cas de la fruita fresca, és evident que es tracta de productes amb una gran variació del sentit dels fluxos comercials, els quals nodreixen tant el mateix

9. En el cas del grup 3, la naturalesa dels fluxos comercials és afectada pel fet d'haver refós en un mateix conjunt un producte deficitari (llet, formatge) amb un de tipus excedentari. La separació d'ambdós reforçaria el nostre argument.

consum de l'àrea catalana com la reexportació a l'estranger o d'altres àrees de l'Estat (procedents del País Valencià i Múrcia, i d'Andalusia, i dirigides a Aragó, les Illes Balears, Andalusia, País Valencià i Madrid, especialment).

Un altre aspecte que cal destacar és la importància que té la indústria transformadora en els fluxos comercials. Les dades anteriors posen en relleu que aproximadament un 40% de la importació de la resta de l'Estat i un 65% de les exportacions a la resta de l'Estat són, essencialment, productes alimentaris industrials. El sector alimentari industrial també protagonitza una part important del comerç amb l'estranger (50% de la importació i 54% de l'exportació, si fa o no fa) i, com hem vist abans (cap. II), és el principal responsable del saldo negatiu del comerç agroalimentari amb l'estranger.

La conclusió d'aquesta breu anàlisi no pot ser més coincident amb una observació anterior relativa a la demanda alimentària (cap. I): la producció agrària catalana no sembla sensible, llevat d'alguns productes particulars, als mercats exteriors; el sector agrari català està íntimament relacionat dins del sistema agroalimentari, i és aquest i no el primer el que desenvolupa i determina la naturalesa dels fluxos comercials agraris; l'exportació agrària estricta es podria definir, considerada globalment, amb les excepcions esmentades, com una variable residual. Això és compatible amb el fet que unes determinades exportacions, considerades d'una a una, orientin algunes de llurs produccions als mercats exteriors. Però sembla que si la informació disponible és certa, són el mercat local i la indústria alimentària els dos pols d'atracció del sector agrari. Aquesta reflexió, recolzada en les estimacions més recents, proporciona un marc adequat a l'anàlisi de futures incidències com, per exemple, els efectes de l'adhesió d'Espanya a la CEE.

Davant aquesta mena de conclusions generals, cal mantenir, però, un esperit crític viu, i no extrapolar-les automàticament a cada un dels productes agraris considerats individualment. La informació estadística de què disposem no permet, en realitat, d'efectuar afirmacions massa concretes, i cal que es continuï, per tant, l'estudi de mercats particulars en els quals la producció agrària pot tenir un protagonisme exportador: flors i plantes ornamentals, vi, enciam, maduixa i maduixot. Finalment, tampoc no hem d'oblidar que també és important la tendència a exportar, i que si bé la conclusió que es proposa es confirma en el comerç amb l'estranger, no es poden, en canvi, extrapolar les observacions del comerç amb la resta de l'Estat basades en un sol any. Això no invalida la conclusió, però cal reconèixer que si bé la naturalesa dels fluxos comercials és força real, la magnitud i la dimensió d'aquests fluxos varien en el temps.

No podem, doncs, establir una relació directa important entre la producció i el comerç, si no és a través dels sectors transformadors. En definitiva, aquests i el mercat propi de l'àrea metropolitana apareixen com els motors que impulsen i orienten el sector agrari català.

ANNEX III.A.

Mètode d'agregació de produccions

Hem assenyalat anteriorment que l'objectiu primer d'aquest assaig és el de presentar un mètode per a calcular un indicador sintètic del Sector Agrari Català,

la qual cosa implica, d'una manera o d'una altra, la consideració agregada de les produccions agràries catalanes. L'agregació d'unitats físiques és només una aproximació molt simple a la consideració global del sector, ja que suposa, de fet, que hem de donar a totes les unitats el mateix pes. Això no és lògic, ja que en el mercat no totes les produccions tenen el mateix valor unitari. L'alternativa consisteix a ponderar amb algun criteri individual totes les produccions perquè es puguin agregar, respectant, per a cada una, un pes que estigui lligat al seu valor; el preu és, doncs, un coeficient de ponderació adequat per a reflectir un cert valor en el mercat en un moment donat de temps. Ara bé, realitzar aquesta ponderació és difícil per diversos motius, tots importants. El primer motiu són les mateixes dades de què normalment podem disposar: els preus agraris no són normalment recensats a escala provincial, tot i que en alguns casos aquesta informació és utilitzada en publicacions econòmiques¹. En segon lloc, molts productes agraris importants no reben cotitzacions de mercat, sinó que es relacionen amb els nivells de sosteniment, i això encara d'una manera particular i no pública, o si més no de difícil coneixement. Les cotitzacions més divulgades en època recent corresponen als preus de llotja; aquesta informació generalment és fidedigna, però naturalment inclou en el preu graons de distribució que sovint no corresponen al pagès: la cotització de llotja és el preu al qual hom ven, no el valor de cost. Només en circumstàncies molt especials es pot aconseguir una valoració de la producció que s'iguali al valor dels factors utilitzats en la producció.

La utilització d'uns preus determinats, d'una campanya, per valorar les produccions de diferents campanyes té avantatges i inconvenients². L'avantatge més evident és que l'aplicació d'un mateix preu a diverses produccions del mateix producte en anys diferents produeix una sèrie del valor de producció en termes reals o en pessetes constants de l'any base. Permet, per tant, estudiar l'evolució del Producte Agrari deguda directament i només als canvis en la producció. Però això només és cert en part. El fet que apliquem un mateix preu al producte en pessetes constants, no és prou per analitzar l'evolució de la producció per si mateixa, ja que no reflecteix l'efecte dels preus sobre la producció. Aquest problema, conegut en l'argot com un problema d'identificació, vol dir simplement que el preu reflecteix condicions de l'oferta i la demanda simultàniament. Ara bé, com que ací no pretenem més que descriure una evolució, ens sembla que és lícit aplicar aquest mètode, però fem els advertiments anteriors per si hom intentava utilitzar aquestes sèries en segons quins tipus d'estudi.

Un altre problema que volem esmentar fa referència al fet que, en tota anàlisi social, però especialment quan es tracten problemes d'agricultura, és important l'any base al qual tota la sèrie fa referència. Hi ha unes campanyes més adequades que unes altres, pel grau d'accidents climàtics ocorreguts o per l'evolució dels preus; per això, sempre que sigui possible, és més convenient fer servir mitjanes de preus de diferents campanyes per tal de compensar possibles dades

1. Efectivament, sembla que el Banc de Bilbao ha utilitzat mitjanes provincials de preus per a la seva estimació.

2. Aquest mètode significa que ponderem, per exemple, la producció de pera de l'any 1973 al preu de la pera en el mercat l'any 1977, vol dir aplicar a l'oferta de pera del 1973 les condicions d'oferta i demanda de pera del 1977. Això pot ser un greu inconvenient per segons quines utilitzacions de les dades obtingudes.

degudes a fets especials ocorreguts en una sola campanya. Això no ha estat possible en el nostre cas, a causa de les dificultats de recopilar la informació sobre preus, i hem utilitzat els preus de la campanya 1977/78 per a ponderar les diverses produccions; en canvi, el període base per a la sèrie d'indicador s'ha triat de tres anys (1972-74).

Una darrera qüestió que volem remarcar en el tema preus és que la interpretació es fa més complicada si es té en compte la diferent validesa geogràfica del preu, en funció del pes de la producció catalana dins la producció de l'Estat.

Efectivament, quan la producció catalana és relativament menys important, el preu real del mercat reflecteix molt més les condicions de la producció catalana si s'apliquen preus cotitzats a mercats catalans. Com més important és el pes de la producció catalana dins la producció de l'Estat, menys greu és aquest problema.

En síntesi, el mètode utilitzat en aquest assaig és el de l'agregació de produccions, valorades en pessetes constants, per tal de construir una sèrie o un índex temporal sobre la base del període 1972-74. El període base triat correspon, com és sabut, a un moment de canvi de la conjuntura agrària mundial, que també ha deixat notar els seus efectes en l'agricultura catalana; aquest és en el nostre cas el període més convenient, car marca un moment de discontinuïtat amb els anys següents. Un període base posterior hauria deformat notablement la imatge de l'evolució anterior al 1972. És, per tant, una solució de transició. Per obtenir el valor de la producció en pessetes constants, hem multiplicat la quantitat produïda durant la campanya pel preu mitjà del producte durant la campanya 1977-78. La suma total dels valors obtinguts per cada any es defineixen com el valor de la producció agrària bruta a preus constants.

QUADRE III-7

Sèries d'Índex de la Producció Agrària. (1972-74 = 100)

	Producció total física a preus de 1977-78	Producció física sense utilització de cereals pinso
1964	84,4	90,5
1965	87,4	95,0
1966	79,8	82,8
1967	74,6	75,1
1968	79,7	80,3
1969	80,5	79,6
1970	80,5	81,7
1971	84,4	84,8
1972	91,5	91,8
1973	93,4	95,1
1974	115,2	113,1
1975	112,1	108,9
1976	113,7	108,6
1977	108,3	93,6
1978	117,3	104,0
1979	126,7	110,2

FONT: Elaboració pròpia a partir de diverses fonts.

Aquesta xifra té, a més de les consabudes limitacions estadístiques, les següents:

- Pel que fa a la producció ramadera, del valor d'aquesta producció s'han de descomptar els valors de la producció vegetal consumida pel bestiar; si no es fa aquesta deducció, el producte agrari resta incrementat artificialment, ja que el cost dels pinsos és una part important de la producció ramadera. Catalunya importa una gran part d'aliments per al bestiar de la resta de l'Estat i de l'estranger i no s'ha, per tant, d'atribuir a la producció ramadera autòctona un valor del producte que es genera fora de la ramaderia o bé fora de Catalunya; és necessari, doncs, deduir un valor teòric d'alimentació del bestiar de la producció càrnica.
- Cal tenir present que hi ha en el temps una millora progressiva de la qualitat dels productes i dels factors de producció que es fa difícil de reflectir degudament.

Finalment, és ben clar que el valor d'un producte pot ser inflat o disminuït si el preu que s'utilitza per avaluar la producció és alt o baix respecte als altres preus. En el mètode seguit, els productes ramaders s'han exposat en termes de valor afegit, net de valor dels pinsos utilitzats en l'alimentació animal. La tècnica emprada ha estat la valoració de les produccions ramaderes pel preu, multiplicat per un coeficient de valor afegit.

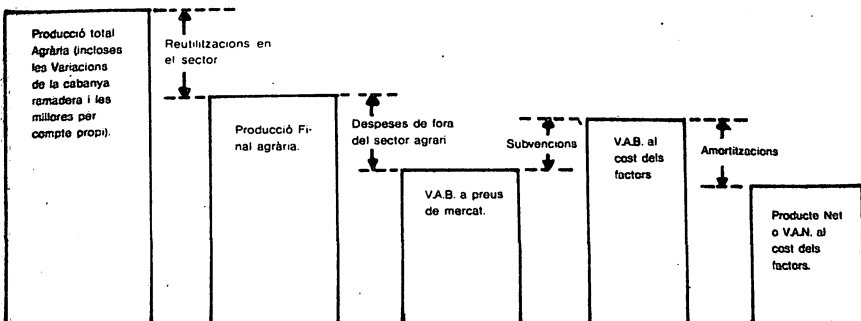
La construcció de la sèrie s'ha fet en percentatges de cada any en relació al període base que s'ha definit abans com el de 1972-74, obtenint una sèrie de nombres índex (vegeu quadres III-1 i III-7).

ANNEX III.B.

Coefficients de valor afegit

Conceptualment, el valor afegit brut agrari és aquella part dels ingressos d'activitat (incloses les subvencions) que resta després de pagar els costos totals de la producció. Aquest concepte és difícil de mesurar a nivell macroeconòmic,

Esquema de càlcul del valor afegit pel sector agrari

car implica el coneixement dels costos no imputables. A nivell agregat, però, la comptabilitat agregada permet d'estimar aquest VAB per tot el sector.

Aquest concepte es pot utilitzar també per estimar unes determinades quantitats que intervenen en la producció d'alguns subsectors agraris i que són molt importants, com és el cas de la utilització de pinsos per a l'alimentació animal. Aquest és un ingredient tecnològic base en tota la ramaderia moderna i té un pes molt important a l'hora de valorar la rendibilitat dels productes ramaders.

Naturalment, si volem tenir una agregació dels productes agraris, cal decidir si la volem total o bruta, o bé neta, és a dir eliminant de la suma tots els valors que d'alguna manera hi fossin comptats dues vegades. En el cas que ens ocupa, ens interessa estimar la producció agrària catalana neta i, per tant, hem d'intentar eliminar també el valor dels pinsos importats o produïts localment.

Les taxes de conversió

Hem partit de la hipòtesi que tota la producció catalana d'aliments per al bestiar d'engreix és consumida a Catalunya; aquesta és una hipòtesi simplificadora necessària, i que ens permet, doncs, de no considerar a efectes de producció total agrària cap dels conreus tradicionals d'alimentació a dent, com les pastures i una gran part dels farratges. Respecte als pinsos, existia una doble alternativa: o bé es descomptaven tots els cereals, o bé es descomptaven els pinsos compostos per aliment del bestiar d'acord amb coeficients tècnics; per simplificar els càlculs, hem escollit aquest segon camí. Per a la campanya considerada hem tingut en compte les dades següents (dades per quilo):

QUADRE III-7

	Valor Pinso	C.T. ⁽¹⁾	Cost Pinso	Preu viu	Preu canal	Preu viu net	C.V.A. % ⁽²⁾
Vedella	14	4,5	63	158,5 (57)	226,7	95,5	60
Boví	14	6,5	91	149,0	213,0	58,0	39
Xai i cabrum	14,5	2,3	33,4	46,8 (48)	69,2	13,4	29
Porcí	16,5	3,3	54,5	107,1 (75)	187,4	52,6	49
Garrins		25 kg ¹ peça	412,5 peça	2.040		1.627,5	(75)
Conills	16	4,5	72	94 (58)	130,6	22	23
Llet	14	0,5	7	15,6	15,6	8,6	55
Ous	24	1,9	46	50,2	50,2	4,2	8,4
Aviram	22	2,05	45	49,96 (80)	89,9	4,96	9,9

FONT: Informació tècnica professional corresponent a la campanya 1977/78.

(1) Coeficient tècnic de transformació.

(2) Coeficient de Valor Afegit.

1. No es valora la llet de la mare.

Valors afegits per productes ramaders

El coeficient de valor afegit s'obté amb la fórmula següent:

$$C.V.A. = 1 - \frac{\text{Cost del pinso}}{\text{Ingressos totals}}$$

Rest a clar, doncs, que les variables que l'afecten en un moment donat són les següents:

- el preu dels pinsos
- el preu del producte
- el coeficient tècnic de transformació
- el coeficient de transformació de viu a canal (quan li pertoqui).

És evident que l'aplicació d'aquest coeficient constant ignora un fet important com és el progressiu millorament dels coneixements tècnics i, per tant, l'evolució positiva dels coeficients de transformació en el temps. La utilització d'un coeficient fix, vàlid per un moment en el temps, vol dir que infravalorem en una part el creixement dels productes ramaders (tècniques alimentàries, millora genètica, maneig del bestiar i altres). El coeficient de Valor afegit que hem calculat reflecteix, doncs, una aproximació a la renda generada per les produccions ramaderes, ja que només considera el valor del pinso consumit i es tracta, per tant, només d'una aproximació.

És important adonar-nos que un aspecte notable de l'estructura agrària és la tecnologia. La tecnologia, efectivament, incideix en la manera amb què el pagès combina diversos instruments o factors de producció. El coeficient tècnic de transformació (CT) constitueix un indicador de la quantitat de pinso utilitzat i dels quilos (viu o canal) produïts. Naturalment, no és un indicador fix, com hem dit, sinó que ha anat millorant amb el temps. Avui dia, aquest camp és molt estudiat pels tècnics, i els canvis importants en aquest aspecte s'han produït ja fa força temps. Per tant, es pot considerar que els indicadors de transformació utilitzats en els nostres càlculs representen raonablement els indicadors per a tot el període.

Cal considerar que la variació dels coeficients tècnics de transformació com a mesura de millora econòmica no és un element d'ordre primari. En primer lloc, caldria estudiar en quines espècies es produirien més beneficis amb una millora del C.T. En aquest aspecte, els xais presenten, amb els preus que hem considerat, les millores econòmiques més interessants. En segon lloc, els esforços per a una millora del CT entren molt ràpidament en una fase de rendiments decreixents, ja que existeixen factors limitatius que fan que als primers beneficis els segueixin uns beneficis cada cop més petits. Els coeficients utilitzats es comporten reflectint aquestes relacions bàsiques. Per exemplificar les afirmacions anteriors, hem calculat l'efecte que té una millora del 10% en el CT d'una sèrie de produccions ramaderes, en la millora del coeficient de valor afegit (considerant els coeficients constants donats actualment):

Millora que es produeix en el C.V.A.
amb una millora del C.T. del 10%

	%
Vedella	6'6
Boví major	15'4
Xais	23'8
Porcí	3'0

També hem calculat l'evolució de les millores, i en el cas de la vedella ha estat fet sempre per uns increments successius de millora del C.T. del 10% (preus constants).

C.T. Vedella	C.V.A.	%
4'5	60	—
4'05	64	6'6
3'65	68	6'3
3'29	71	4'4

Fet que porta a la conclusió que, sovint, l'evolució positiva del C.T. pot ser fàcilment compensada amb evolucions de signe contrari d'altres elements que intervenen en el càlcul de la renda.

Així, i continuant amb l'exemple utilitzat, mentre els augments de renda deguts a la millora del C.T. són cada vegada més petits, les disminucions de renda (amb C.T. constant), produïdes pels augments del preu del pinso, són cada cop més grans, com es veu en l'exemple següent (sempre per a la vedella):

preu del pinso	C.V.A.	%
14'00	60	—
15'54	56	—6'6
16'94	52	—7'1
18'63	47	—9'6

Això vol dir, en unes altres paraules, que per compensar un augment del preu del pinso del 10%, cal introduir (preu final constant) una millora dels C.T. més que proporcional (o dit d'una altra manera, que hi ha rendiments decreixents).

CAPÍTOL QUART

EVOLUCIÓ DE L'ESTRUCTURA AGRÀRIA

IV.1. LA SITUACIÓ DEL SECTOR A PRINCIPI DELS ANYS SEIXANTA

La dècada dels seixanta és un període de creixement econòmic; en aquests anys, l'agricultura espanyola experimenta, en general, una sèria de campanyes més bones de les normals. El creixement industrial es deixa sentir en els mercats de les zones rurals en els preus dels aliments, en la necessitat sentida de mecanitzar més certs conreus en la mesura en què es fa més escassa la mà d'obra.

La primera recensió completa de l'agricultura catalana data de l'any 1962, any en què hi ha censades 202.654 explotacions. Cal suposar que la dinàmica agrària, la pèrdua progressiva d'explotacions i el canvi estructural, s'acceleren amb posterioritat a aquest moment. A Catalunya, terra de ramaders, l'evolució agrària ha estat afectada per l'habilitat i la rapidesa d'adaptació de les explotacions a la ramaderia. La implantació de la ramaderia industrial, si bé s'inicia abans del 1962, tindrà el seu moment culminant, probablement, entre aquest any i el 1967-68.

Els mercats agraris del període anterior al 1972 es caracteritzen, a diferència del període posterior, per una estabilitat dels mercats internacionals de cereals i una progressiva adaptació de l'oferta interior de cereals a la demanda d'aliments per al bestiar, tot i que és insuficient en valor absolut. Aquesta estabilitat dels mercats internacionals de cereals i d'altres aliments per al bestiar va permetre l'estructuració d'una determinada manera de produir carn a Espanya, basada en la utilització de cereals d'importació i soja. En conseqüència, el sector càrnic s'ha estructurat en una complexa relació entre l'agricultura i la indústria, que ha estat el suport del sector agrari fins avui. Com era natural, a Catalunya, per ser la zona més desenvolupada de l'Estat, aquest model de relació agricultura-indústria s'hi ha establert abans i s'ha beneficiat alhora d'un conjunt de factors com són la preparació tecnològica dels ramaders, la proximitat als centres de consum, l'existència de ports d'arribada, etc.

En les qüestions agràries, hom sol referir-se en l'anàlisi de l'estructura a aquells aspectes més resistents al canvi, més lents a adaptar-se a la situació canviant dels mercats. Hi ha, tanmateix, uns aspectes de l'estructura, com són l'ús d'uns determinats factors o la combinació d'unes determinades produccions, que canvien més ràpidament; són aquests darrers aspectes els que se solen manifestar abans i indiquen la forma en què el sector agrari s'adapta a les noves situacions de l'economia i que, normalment, solen reflectir força bé l'evolució més lenta dels altres elements estructurals, com per exemple les dimensions de superfície de les explotacions, el grau de parcel·lació, etc.

Durant la dècada dels seixanta, l'agricultura catalana es troba ja inserta en el complex sistema agroindustrial, si bé el nivell assolit per aquesta relació, que es desenvoluparà posteriorment, és encara relativament baix; el procés de mecanització dels conreus és consolidat en la via que seguirà fins avui; els nivells productius catalans segueixen el ritme de la resta de l'Estat i es col·loquen essencialment al nivell d'avui dia, al voltant del 7-8% del Valor Afegit brut agrari de tot l'Estat, és a dir, molt a prop de la seva participació actual. El producte agrari és, vers el 1960, un 7% del PIB català, hi treballen més de 250.000 persones actives, utilitza més d'1'1 milió d'hectàrees, 235.000 de les quals són de regadiu, i el cens ramader és d'1'4 milions de caps. La producció es basa, fonamentalment encara, en l'agricultura, la producció ramadera és tan sols un 30% de la PFA, característica que canviarà aviat sota l'impuls d'intensificació que el model de creixement econòmic introduirà en el camp català. L'aportació de l'agroindústria al PIB català és inferior a la del sector agrari. Amb tot, a certes zones s'ha establert ja la relació de complementarietat ramaderia-agricultura que caracteritza encara avui el sector agrari català; la producció ramadera va estenent-se per tot el territori. El pes de Barcelona en la producció final agrària era ben superior al que té avui.

En els primers anys de la dècada, la inversió en agricultura continua avançant: les taxes de creixement de l'índex de matriculació de maquinària superen (fins el 1965) el 9% anual; les xifres, però, no són massa consistents i és indubtable que una part d'aquell creixement és real només en part. En tot cas, l'augment de la maquinària matriculada entre el 1960 i el 1964 va ser de 15.721 unitats (67% més que el 1960) i és encara més ràpid l'augment de potència de tracció (CV), la qual es va triplicar durant aquest període.

La taxa d'inflació és relativament baixa i, en conseqüència, existeix una tendència a la programació d'inversions i al desplaçament cap a empreses de tipus capital intensiu, però sovint amb una estructura financera feble. Posteriorment, moltes d'aquestes empreses es van trobar amb un grau d'endeutament circulant i amb unes despeses de finançament elevades. La creixent inestabilitat dels mercats en el període 1973-1980 les posà en situacions difícils que només foren superades gràcies a la dimensió familiar d'aquestes empreses, o a la integració industrial.

L'evolució fins al 1972 determina, pel camp català, la formació d'un model específic d'agricultura basat en un procés de transformació tècnica de les explotacions, la substitució progressiva de certes produccions i, especialment, el complement de la producció ramadera, i la desaparició de moltes explotacions en profit de les dimensions més aptes per a la supervivència econòmica a cada comarca. Aquest procés de consolidació no s'ha acabat, ja que fou interromput per la crisi del 1972-73, i probablement restarà en suspens durant algun temps. Això,

naturalment, farà difícil qualsevol estudi per a intentar trobar una tipificació definitiva a l'agricultura catalana¹.

IV.2 LA DIMENSÍO DE LES EXPLOTACIONS I LA SEVA EVOLUCIÓ

L'estructura de l'empresa (la dimensió de la superfície conreable de l'explotació, el nombre i l'extensió dels trossos en què està dividida, el règim de tinença, el nombre de caps de bestiar, la seva capacitat financera, l'edat de l'empresari, etc.) en un moment donat determina les seves possibilitats d'expansió. Tanmateix, el terme estructura abraça altres factors a més dels esmentats: de fet, tot allò que intervé en la producció agrària està relacionat amb la seva estructura. Així, doncs, la utilització apropiada d'aquest terme ha de fer referència també a la

QUADRE IV-1

Evolució i composició del nombre d'explotacions

Explotacions de:	1972	1962	Variació absoluta	Participació % en la disminució
0,1 a 0,9 ha	18.186	52.285	-34.099	59,7
1 a 4,9 ha	55.286	71.537	-16.251	28,4
5 a 9,9 ha	28.807	35.870	- 7.063	12,4
10 a 49,9 ha	34.918	35.464	- 952	1,7
50 a 99,9 ha	4.219	3.647	+ 572	1,0
100 a 299,9 ha	3.201	3.040	+ 161	0,3
300 a més	872	810	+ 62	0,1
	145.490	202.654	57.164	100,0

FONT: Elaborat a partir del Cens Agrari, *Cuadernos Provinciales*, Instituto Nacional de Estadística, 1964 i 1974.

manera com estan lligats els diferents factors de la producció entre si i al seu producte, és a dir la manera com una determinada explotació combina els factors per a obtenir el seu producte. En moltes ocasions, però, la base estadística del país no ens permet demostrar en tota la seva complexitat el tema de l'estructura entesa així, i l'estudiós s'ha de conformar només amb alguns dels seus aspectes parcials.

Un dels temes que preocupa totes les persones relacionades amb l'agricultura és la qüestió de les dimensions òptimes d'explotació. Tècnicament, es defineix com la dimensió a partir de la qual, coberts els costos fixos i els variables, l'explotació genera un excedent empresarial màxim. A la pràctica, aquest tema resulta molt difícil d'estudiar; d'una banda, perquè els censos periòdics classifiquen les

1. Al moment d'escriure aquest text no es disposa encara dels resultats del Cens Agrari del 1982. Sí que es pot preveure que la disminució del nombre d'explotacions a Catalunya ha continuat com en els deu anys anteriors, però a ritme més lent.

explotacions d'acord amb llur superfície total i no la superfície agrícola, i d'una altra banda, perquè manquen, al nostre país, els estudis microeconòmics necessaris que ens informin sobre les dimensions d'un tipus determinat de producció o d'explotació. A aquestes dificultats, se n'hi afegeix, en el nostre cas, una altra derivada de la tremenda varietat que tenen les nostres explotacions agrícoles, la qual cosa fa que, llevat de comptades excepcions, no es puguin identificar explotacions amb produccions úniques, ja que, de fet, cada explotació té un ventall molt ampli de produccions. No disposant, doncs, de la base necessària de dades microeconòmiques, no ens ha estat possible d'abordar aquest tema. En canvi, el que sí que ens ha estat possible d'estudiar, des d'un punt de vista agregat, és el tipus de dimensió de l'explotació que va predominar, o que sobrevisqué als canvis econòmics i socials al llarg del temps. Un conegut economista americà (Stigler)

QUADRE IV-2

Superfície llaurada mitjana per explotació

Explotacions de:	1972	1962	Variació %
0,1 a 0,9 ha	0,48	0,38	36,3
1 a 4,9 ha	2,34	2,35	- 0,4
5 a 9,9 ha	6,0	5,96	0,7
10 a 49,9 ha	14,5	13,45	7,8
50 a 99,9 ha	31,0	26,55	17,0
100 a 299,9 ha	39,5	27,80	42,1
300 i més	80,3	75,89	5,8
TOTAL	7,2	5,4	33,3

FONT: Elaborat a partir del Cens Agrari, *Cuadernos Provinciales*, Instituto Nacional de estadística, 1964 i 1974.

ha fet, d'aquest augment, un dels models per a determinar quines són les dimensions òptimes de les empreses. Naturalment, això vol dir que, d'antuvi, acceptem l'evolució passada de les explotacions com a lliures d'influències externes al nostre model, és a dir, amb unes altres paraules, que acceptem l'evolució dels mercats agraris tal com ha estat, sense intentar de tornar-la a redreçar o simular una evolució diferent. Això no significa que acceptem l'evolució passada com la més convenient per a un determinat grup de productors, sinó que prenem com a significatives unes dades que ens dóna la realitat econòmica de l'empresa agrària, amb unes constants i uns paràmetres econòmics concrets, en la creença que possiblement la majoria d'aquestes constants i d'aquests paràmetres econòmics continuaran essent vàlids com a supòsits de política econòmica, durant un període de temps, amb els seus inconvenients i els seus punts positius, com fins ara. Això vol dir, doncs, que quan prenem com a mètode de treball el que hem proposat, també prenem com a supòsits de treball la política agrària passada, el comportament de les unions de productors, dels sindicats (o de llur absència), l'es-

tractura dels costos, la legislació sobre propietat de la terra, etc. Posem en relleu aquests aspectes per a advertir de la relativa seguretat del mètode proposat quan s'aplica en moments de canvi, com els dels anys setanta. Tanmateix, atesa la baixa qualitat estadística de les dades de què disposem (els censos agraris) i la dificultat de trobar-ne de noves, cal reconèixer que el mètode proposat per Stigler és relativament ràpid, eficient i poc costós; per això, i malgrat l'advertiment general que hem fet més amunt, s'aplicarà aquest mètode a les dades, prenent com a punt de partida l'anàlisi del cens del 1962. L'anàlisi realitzada per L. Benelbas i per J. Bacaria ha permès d'establir un sistema de categories d'avaluació de les explotacions, que complementa l'anàlisi global agrària presentada.

En el transcurs de deu anys (del 1962 al 1972), el nombre d'explotacions va disminuir en 57.164, xifra que equival al 28.2% de les explotacions censades el 1962 i que és certament, un percentatge elevat. Naturalment, aquesta evolució no va ser una evolució neutral, sinó que va canviar la composició de l'estructura agrària del país. Si repartim aquesta disminució per tipus d'explotacions, la distribució seria aproximadament la següent:

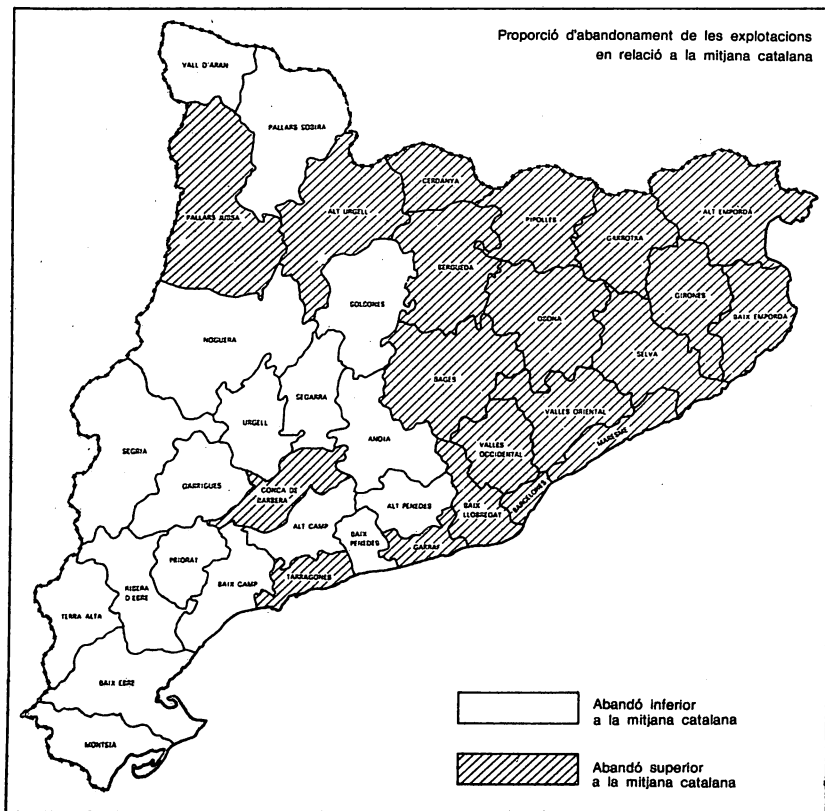
Com veiem, la principal aportació al canvi del nombre d'explotacions va provenir de les explotacions menors de 5 ha i, sobretot, de les de 0'1 a 0'9 ha. Els canvis en les classes d'explotacions més grans varen ser pràcticament insignificants. Dins de cada classe es varen produir també canvis semblants a aquests, que són els que expliquen, en darrer terme, l'evolució de les dimensions mitjanes.

Preses en llur conjunt, les explotacions (superfície total) varen augmentar de dimensió mitjana, passant de 13'3 ha per explotació a 19'9 el 1972, un augment certament considerable; si realitzem aquest càlcul amb les dades sobre superfícies llaurades, naturalment, els nombres canvien molt: mesurada en ha llaurades, la superfície llaurada mitjana va passar, entre els dos anys esmentats, de 5'4 a 7'25 ha, o sigui que va enregistrar un augment del 34% en deu anys. Els augmentes de dimensió de la superfície llaurada han estat més importants en els tipus de classes més grans, mentre que les classes que han perdut més explotacions han estat les de les explotacions més petites (salvant les diferències de definició de la superfície).

Això sembla que posa en evidència el fet que la "reforma natural", esdevinguada durant els anys seixanta, no ha estat prou forta com per a augmentar les dimensions mitjanes de les explotacions més petites, i que sí que ho ha estat, en canvi, per a les explotacions més grans. En efecte, les xifres indiquen que la dimensió mitjana de les explotacions ha augmentat molt poc en relació a d'altres classes en les explotacions inferiors a 1 ha, i que ha restat pràcticament estancada en les explotacions compreses entre 1 ha i 10 hectàrees. On ha tingut més empenta ha estat en les explotacions d'entre 50 i 300 ha. Sembla com si això fos degut a un procés molt fort de concentració a favor de les explotacions més grans de 50 ha. De fet, aquest procés ha beneficiat, sobretot, les explotacions entre 150 i 300 ha, tot i que cal insistir una vegada més en la dificultat d'aquesta classificació que considera tota la superfície agrària útil com a criteri de classificació.

Resumint les informacions anteriors, hem pogut observar que són les explotacions petites les que han desaparegut en major nombre i que la seva superfície ha disminuït més ràpidament pel procés de concentració en classes d'explotacions superiors, i això ha fet que la proporció de superfície llaurada ocupada per

explotacions mitjanes augmentés molt més ràpidament en relació a les explotacions petites. En aquesta evolució apareix, doncs, una determinada explotació com a supervivent, que és la delimitada entre 50 i 100 ha, però que no coincideix amb el tipus d'explotació que ha crescut més de pressa (increment de dimensió), sinó amb la que ha augmentat més la seva freqüència.

FONT: Benelbas, L., *Economia agrària de Catalunya*. Ed. Nervas, 1981.

Com hem assenyalat abans, l'evolució de la freqüència d'un tipus d'explotació pot ser símptoma de la seva viabilitat econòmica o, pel cap baix, de la seva resistència davant uns problemes que, en canvi, ensorren o fan desaparèixer altres tipus d'explotacions.

Ens hem referit anteriorment a l'evolució de les dimensions sense considerar l'activitat agrícola de l'explotació. Malgrat el problema de la inclusió de terres no útils que es fa en el cens (superfície total), això era útil perquè, de fet, estan poc especialitzades i, per tant, no es pot parlar d'explotacions que només facin blat, o

blat de moro, o fruiters, sinó que molt sovint hi trobem totes aquestes activitats barrejades². El pas següent serà considerar alhora l'evolució de les dimensions totals i per conreu.

També es pot fer ressaltar que la part de les explotacions entre 1 i 10 ha ha disminuït a tots els conreus, llevat de l'horta, les flors i els albercocs. Pel que fa referència als conreus de blat i ordi, l'evolució de les explotacions ha estat concentrada clarament en la categoria de 10 a 50 ha. El blat de moro ha augmentat la freqüència d'explotacions a la categoria de 5 a 10 ha, i les lleguminoses per a gra, tot i mantenir el predomini d'explotacions petites, han vist augmentar el pes de les explotacions entre 10 i 50 ha. Notarem, també, que la part de les explotacions petites (1-10 ha) ha baixat des del punt de vista de la superfície, llevat del blat, que ha passat del 30% al 54% de la seva superfície concentrada en aquestes explotacions.

Cal destacar, en aquest aspecte, que la part de superfície de blat d'explotacions mitjanes (10-50 ha) ha passat del 49'1 al 28%, fet que (sense demostrar-ho) pot ésser provocat entre altres causes per la progressiva ramaderització del país i, notablement, per l'augment de la superfície de blat de moro (del 36 al 46'5%).

En horta i flors, la freqüència d'explotacions mitjanes (de 10 a 50 ha) ha augmentat notablement (del 19% al 25%), mentre disminuïa d'una manera dràstica la freqüència de les explotacions més petites (del 22'7 al 12'2%), igual com passava amb la patata. Els farratges i la vinya també presenten aquesta millora de la freqüència d'explotacions intermèdies. No passa el mateix amb els fruiters, on les dimensions mitjanes, el 1962, ja eren més grans que en altres conreus i l'evolució era la indicada abans per l'horta. En el cas de la vinya, l'evolució de la superfície ha disminuït notablement el pes de la superfície en finques petites. Finalment, les dades sobre plantacions de fruiters indiquen que hi ha hagut canvis importants relacionats, lògicament, amb la iniciació de noves plantacions en explotacions entre 1 i 50 ha, a costa de les més petites, en pereres, presseguers i pomes, i no tant en ametllers. Sembla, doncs, que la petita explotació entre 1 i 10 ha, que el 1962 era clarament un fet dominant, en la majoria de les produccions ha estat sobrepassada per uns tipus d'explotacions més grans, i que aquest fet ha estat particularment acusat en el cas del blat, l'ordi, la vinya i els fruiters.

Hem de notar, finalment, que les explotacions més grans han augmentat la seva part d'una manera radical i que en aquest procés hi han exercit el seu paper tant les lleis de les economies d'escala com els canvis cap a productes més rics en valor afegit, per hora treballada³. Les primeres, com és lògic, han fet que els conreus on la maquinària és més important fossin els que experimentessin una tendència més acusada cap a explotacions més grans. Els segons es refereixen, especialment, a l'augment de bestiar i produccions ramaders; això explicaria, en part, el manteniment de conreus cerealistes i la poca intensitat dels canvis d'explotacions més grans, mentre que, d'altra banda, han existit canvis molt importants a nivell més agregat. En aquest aspecte, l'extensió de la ramaderia intensiva hauria pogut actuar com un fre a la pressió de l'evolució cap a explotacions més grans.

2. Per Barcelona, vegeu Checchi, A. - Peix, J., *op. cit.*

3. Vegeu al respecte, Checchi, A. - Peix, J., *op. cit.* i Bacaria, J., *Tesi doctoral*, 1981.

En alguns països, una evolució semblant ha estat el resultat de les pressions d'una política agrària protectora dels pagesos. En el nostre cas es tracta, probablement, més aviat del resultat de l'adopció d'un determinat model agroalimentari, afavorit per la manca d'una política explícitament definida i encarada cap als problemes més típicament catalans.

El procés de disminució d'explotacions ha estat analitzat de diverses maneres en alguns estudis econòmics. L'anàlisi feta per L. Benelbas⁴ permet descriure diferents formes de mutació en l'agricultura catalana en aquest procés de desaparició d'explotacions, i té l'interès de presentar una tipologia d'explotacions segons el seu comportament dinàmic, entre els anys dels dos censos agraris, a nivell de les diverses comarques de Catalunya. Aquest aspecte complementa el de les diferents produccions: l'estudi esmentat enriqueix el nostre coneixement del procés de disminució general d'explotacions experimentat a Catalunya, si més no durant el període 1962-1972.

El mètode utilitzat per L. Benelbas consisteix a comparar el ritme i el tipus de l'evolució de les explotacions esdevinguts a cada comarca amb la mitjana catalana.

Entre altres observacions que es fan en aquesta obra, s'hi assenyala que:

- a) Existeix una relació intense entre l'acceleració de la disminució d'explotacions comarcals i la presència d'explotacions amb dimensions entre 10 i 70 ha, que és el grau d'explotació que augmenta més ràpidament entre el 1962 y el 1972;
- b) l'evolució agregada de les explotacions agràries amaga una certa polarització per zones, tal com mostra el mapa següent; c) existeixen diverses zones geogràfiques que es comporten d'una manera diferenciada per diversos tipus d'explotació (segons la seva dimensió, mesurada per la seva superfície total). Així, les majors pèrdues d'explotacions es manifesten a les comarques de la muntanya pirinenca, la plana de l'Empordà, l'eix del Llobregat i la franja formada per Osona, el Vallès i el Maresme i el Baix Llobregat (aquestes darreres, comarques d'agricultura periurbana).

Des del punt de vista de l'evolució de cada mena d'explotació, s'especifiquen deu classes en recessió i vuit en expansió. Entre les primeres, trobem les dues classes compreses entre 0'1 i 0'9 ha, les quals disminueixen més ràpidament que la mitjana. Les vuit restants són les següents: 1-1'9, 3-3'9, 4-4'9, 5-9'9, 10-19'9, 150-199'9 i 1.000 i més. Aquestes vuit que disminueixen ho fan, però, amb més lentitud que la mitjana i, per tant, hom considera que aquest fet demostra una resistència a l'abandonament.

Entre les vuit classes d'explotació en expansió tenim aquelles que, tot i disminuir les explotacions d'una comarca, les d'altres classes augmenten. I són les següents: de 20-29'9 ha, de 30-19'9, de 50-69'9, de 70-99'9, de 100-199'9, de 200-299'9, de 300-499'9 i de 500-999'9.

IV.3. UTILITZACIÓ DELS FACTORS DE PRODUCCIÓ I LLUR EVOLUCIÓ

En l'argot dels economistes, hom acostuma a parlar de la funció de producció com d'una relació que es dona entre els diferents factors que intervenen en

4. Benelbas, L., *op. cit.*

la formació del producte i el producte resultant; aquest és un concepte vàlid i molt útil per a raonar sobre un sector productiu; una altra cosa diferent és que aquest concepte sigui únic per a tot un sector com, per exemple, l'agricultura catalana; per tant, cal ser molt prudents amb tots els intents d'estimació de funcions de producció o conceptes semblants per al conjunt del sector agrari català. Dit això, podem repassar, primer de tot, els factors implicats en la producció agrària a Catalunya; la manera com aquests factors són combinats per donar lloc al producte és un altre tema relacionat amb la forma d'empresa agrària.

a) La població agrària

És important esmentar que el 1964, quan s'inicia el període que considerem, ja s'havia donat a Catalunya un fort procés de disminució de la població agrària, disminució que equivalia aproximadament a un de cada cinc actius agraris (inclosos els agricultors a temps parcial). Tanmateix, el procés de disminució havia de donar encara la seva mida veritable, àdhuc en un període d'economia menys pròspera com el del 1967 al 1975.

Un altre element important a destacar és el pes de l'ocupació assalariada en el sector agrari català. El 1964, la proporció d'assalariats sobre el total de l'ocupació agrícola era del 20%, és a dir una de cada cinc persones.

Aquest percentatge havia anat augmentant ja des d'uns anys enrera, però el seu creixement no havia assolit el ritme ràpid que el caracteritzaria uns anys més tard. Cal recordar la problemàtica conceptual de l'assalariat en una agricultura familiar, on fàcilment els components de la família poden ser assimilats a assalariats a títol d'estadística. Cal entendre que, si bé el nombre d'assalariats pot resultar inflat per aquest motiu, el seu creixement es pot considerar força representatiu d'una evolució real.

Paral·lelament a la tímida acceleració del procés d'assalarització es produeix, com hem dit, una disminució del nombre de pagesos deguda a l'edat o a l'abandonament de l'activitat i també en alguns casos, naturalment pocs, per passar a dependre d'empresaris agrícoles. El creixement industrial, l'urbà i el turístic, en oferir salaris alternatius més bons, atreuen alguns d'aquests actius. Aquest punt és difícil de quantificar; per un costat, el sector agrari a Catalunya oferia ja una ocupació de mà d'obra força limitada i, per tant, cada vegada havia de ser més difícil "expulsar-ne". Per un altre costat, i precisament per això i per la proximitat de les grans zones urbanes i turístiques, proliferava ja amb una certa importància la dedicació a l'activitat agrària a temps parcial. És probable que, si més no en el període 1955-64, l'activitat del sector "serveis" hagi estat un element més dels determinants d'aquesta disminució d'actius.

Les estimacions que ens ofereix el Banc de Bilbao indiquen, per al 1964, una població activa agrària de 238.100 persones, inclòs també el sector de pesca. Si tenim present que aquest últim ocupava 8.700 persones, obtindríem una xifra de 229.400 persones, equivalent al 12'3% de la població activa total a Catalunya, proporció petita, ja en aquell any, i comparable a situacions de països més desenvolupats. Aquesta proporció, d'altra banda, havia disminuït fortament des de la meitat dels anys cinquanta, i es donà el fet que la disminució de la població agrària a Catalunya abans del 1964 va ser lleugerament més ràpida que en els anys següents:

	en %	en xifres absolutes
1955-1964	-21'0	59.400
1964-1975	-25'5	58.600
1955-1975	-40'9	118.000
1975-1977	-10'0	17'100

FONT: Elaboració a partir del Banc de Bilbao, *La Renta Nacional y su distribución provincial*.

Naturalment, és molt important no oblidar el fet que tot el període 1959-1964 és un període d'inici d'un creixement econòmic ràpid, basat en el transvasament de recursos humans de l'agricultura a la indústria, especialment a Catalunya on es dona, a més, un fort corrent immigratori i, alhora, la natural desaparició d'actius del sector, a causa, únicament, del procés vegetatiu.

Evolució de la població activa agrària

Si hàviem de resumir la característica més important de l'evolució de la població activa i de l'ocupació agràries a Catalunya, del 1964 fins el 1975, podríem fer-ho esmentant tres elements bàsics: 1. la forta disminució absoluta malgrat el petit nombre d'actius; 2. la disminució relativa de la població activa agrària en el total de l'economia, fruit essencialment de l'increment de l'ocupació del sector de serveis durant els seixanta; 3. el progressiu procés d'assalarització, és a dir l'aug-

QUADRE IV-3

Evolució de la població activa agrària i de l'ocupació agrària. (Milers de persones)

	Població activa agrària ¹	Ocupació total agrària	Agrícola assalariat	%
1955	288,8	196	45,1	15,2
1957	273,2	282,5	41,7	14,8
1960	259,3	270,5	41,3	15,3
1962	250,7	257,8	41,0	15,9
1964	229,4	235,2	40,1	17,0
1967	222,2	216,5	37,6	17,4
1969	216,5	217,9	38,9	17,9
1971	208,6	213,9	40,7	19,0
1973	198,0	200,9	40,1	20,0
1975	170,8	169,7	38,2	22,5
1977	153,7	147,2	43,8	29,8
1979	156,9	151,5	33,0	21,8

FONT: Elaboració a partir del Banc de Bilbao, *La Renta Nacional y su distribución provincial*. Vegeu els diversos anys.

1. Inclou pesca.

NOTA: Deduïda l'ocupació del Sector Pesca.

ment continu els assalariats dins el total d'ocupació del sector. A més d'aquestes tres característiques bàsiques, caldria esmentar, també, l'envelliment de la població activa, el pas d'una agricultura tradicional a una a temps parcial, sobretot en zones pròximes als centres urbans, industrials o turístics, i la urbanització dels ocupats en el sector agrari a les zones més endarrerides del país. De tot això, caldrà destacar ara i més endavant les conseqüències econòmiques més sobresortints per al sector agrari en el seu conjunt.

Avançant una mica més en aquest tema, cal recordar que dins el model econòmic bàsic implícit en la nostra anàlisi, tota disminució de població agrària ha de ser compensada, dins el sistema, d'una manera o d'una altra, amb un augment d'oferta via producció o importació d'aliments, augment que ha de ser encara més gran quan els canvis ocupacionals de la població activa generen augments sostinguts de la Renda agregada (això, quan la mà d'obra del sector no treballa amb productivitat nul·la). Quan es produeix una disminució forta del factor treball agrari, en les condicions esmentades, cal que sigui compensat, a fi que la producció no disminueixi, amb augments de maquinària o ús tecnològic de capital; en definitiva, reorganització de la producció (X-efficiency)⁵ o, en darrer terme, importació dels aliments necessaris de fora del sistema econòmic. Aquesta darrera situació es produeix quan el factor treball, que abandona la seva ocupació al sector agrari, no té productivitat nul·la o negativa, sinó al contrari, quan la seva productivitat és positiva i elevada en relació als altres factors. Es considera, en principi, i **ceteris paribus**, que un país està més a prop d'aquesta situació com més baix és el percentatge de població agrària dins la població activa total.

Ja hem esmentat que, a Catalunya, l'any 1964 hi havia una situació de població agrària de país avançat; és interessant, doncs, d'estudiar l'evolució de la població no tant per ella mateixa (i això és important en qualsevol cas), sinó en relació als altres factors i al producte agrari. Del 1964 al 1975, és a dir, un període de dotze anys, la població activa agrària va disminuir, si fa o no fa, en unes 120.000 persones. La taxa acumulativa de disminució durant aquest període va ser del 4'3% anual, mentre la població activa total va augmentar un 1'5% cada any; per això, la participació de la població agrària en el total de la població activa a Catalunya va passar del 12'3% el 1964 al 7'6% el 1975. Finalment, l'ocupació assalariada va disminuir en termes absoluts un 0'4% cada any; per tant, es pot dir que estava pràcticament estabilitzada, però la seva participació relativa dins l'ocupació agrària total va passar del 20 al 26'2%, augmentant continuament, com a resultat de les dues tendències divergents.

La població agrària, la producció i els altres factors de la producció

La producció agrària de Catalunya, inclosa la forestal, va augmentar, durant el període 1964-1977, a una taxa acumulativa anual del 0'25% i durant la dècada 1967-1977, del 2'03%. Això significa que, segons les dades disponibles sobre població agrària, el producte total agrari per càpita va augmentar un 4'9% acumulatiu cada any (considerant només producció vegetal i animal, és a dir sense productes forestals).

QUADRE IV-4

Evolució de la productivitat aparent de l'ocupació agrària

	PIB agrari VAB cft.	Poplació Activa agrària	Ocupació Agrària	Ocupació Assalariada	PIB agrari per persona activa	PIB agrari per persona ocupada	PIB agrari per persona assalariada
	(Millions)	(000)	(000)	(000)	(000)	(000)	(000)
1955	5.222	288,8	296	45	18,1	17,6	116,0
1957	7.218	273,2	283	42	26,4	25,5	171,9
1960	10.819	259,3	271	41	41,7	39,9	263,9
1962	17.502	250,7	258	41	69,8	67,8	426,9
1964	17.924	229,4	235	40	78,1	76,3	448,1
1967	18.880	222,2	217	38	85,0	87,0	496,8
1969	26.041	216,5	217	39	120,3	120,0	667,7
1971	28.639	208,6	214	41	137,3	133,8	698,5
1973	41.300	198,0	201	40	208,5	205,5	1.032,5
1975	42.299	170,8	170	38	247,7	248,8	1.113,1
1977	56.314	153,7	147	44	370,0	386,9	1.292,3
1979	76.218	156,9	152	33	485,8	501,4	2.310,0

FONT: Elaboració pròpia a partir del Banc de Bilbao, La Renta Nacional y su distribución provincial. Vegeu els diversos anys

L'evolució del valor afegit per home va ser diferent, però també positiva; el Valor Afegit Agrari (en termes monetaris de cada any) va augmentar, entre 1964-1977, un 10'1% acumulatiu anual (un 12'6% entre 1967 i 1977), del qual hauríem de descomptar la taxa d'inflació mitjana del període, per tal de poder comparar ambdues taxes; això faria que el valor afegit agrari hagués augmentat més lentament que la producció total bruta per càpita.

Una primera conclusió podria ser, doncs, que la disminució de població agrària no ha afectat negativament el producte agrari, ja que aquest ha continuat augmentant a una taxa positiva (encara que d'una manera insuficient per a satisfer la demanda).

Probablement però, sí que ha afectat la manera com s'han combinat els factors de producció, i segurament d'una forma no totalment positiva per a l'agricultura, ja que el producte total brut per home va augmentar més ràpidament que el valor afegit per home en termes reals. Dit d'una altra manera, la disminució de població va accelerar el procés pel qual l'agricultura intensifica la seva interrelació amb la resta de l'economia, i l'augment de l'ús de factors de producció externs al sector ha anat minvant l'excedent agrari a favor dels sectors que proveeixen el sector agrari.

Efectivament, les relacions maquinària-terra i maquinària-treball van augmentar el 9'9 i 10'9 per cent respectivament. Ambdues, per tant, ho van fer més ràpidament que no la taxa d'augment de la productivitat real, i, la segona, més que la taxa de mecanització. Això ens permetria de dir que els augments de producció i la productivitat per home han estat deguts, per una banda, a un fort augment del capital invertit per ha i per unitat de treball, i per una altra, a l'alteració de la proporció global de treball per unitat de capital invertida.

La forma d'augment de capital, essencialment maquinària i tecnologia vària (pínsos, fertilitzants, llavors, ramaderia), ha estat possible perquè d'una banda la població agrària va trobar durant la dècada dels 70 més bones oportunitats fora del sector, i, d'una altra banda, perquè la nova estructura dels costos de producció va promoure mercats molt interessants per al sector agroalimentari en el seu conjunt (indústries de mitjans de producció, empreses integradores i alimentàries, etc.). El resultat més interessant d'això pot ésser no tant una pèrdua de valor afegit (pèrdua per al sector agrari), sinó la promoció d'uns subsectors (els ramaders) **"estràtègicament" febles**, encara que remuneradors, perquè essencialment depenen dels proveïdors de factors generalment de fora de Catalunya, i en alguns casos depenents de l'estranger.

b) La terra

Com és lògic, la terra és un dels elements bàsics del sector agrari. L'any 1964, les estadístiques oficials comptabilitzen més d'un milió d'hectàrees de terres de conreu (el 21% de les quals, de regadiu), aproximadament la mateixa quantitat de terreny forestal i prop de mig milió d'hectàrees de prats i pastures. En conjunt, doncs, el sector agrari a Catalunya ocupava, aproximadament, dos milions i mig d'hectàrees, que equivalien al 80% de la superfície geogràfica del país, per la qual cosa, des d'aquest punt de vista, no hi ha cap dubte que és el primer sector econòmic de Catalunya. Aquell any es xifrava en 133.000 ha el guaret, xifra que després ha anat disminuint notablement.

QUADRE IV-5

La distribució de les terres cultivables per tipus de conreu

	Hectàrees	%
Cereals	356.200	34,6
Blat i altres	217.100	21,1
Blat de moro	37.100	3,6
Ordi	73.600	7,1
Lleguminoses	28.400	2,8
Tubèrculs	26.825	2,6
Conreus farratgers	135.717	13,2
Alfals	49.780	4,8
Horta	48.617	4,7
Flors	26.300	2,6
Fruiters	95.390	9,3
Vinya	154.422	15,0
Olivera	183.244	17,8

FONT: *Anuario de Estadística Agraria*. Ministerio de Agricultura.

Com veiem, l'olivera i la vinya eren, considerant les superfícies, els conreus individuals més importants de Catalunya.

Evolució de l'ús de la terra agrícola

Segons les estadístiques, la superfície agrícola de Catalunya ha disminuït sistemàticament del 1964 ençà, fins a ocupar poc menys d'un milió d'hectàrees.

Quant a l'evolució de la participació dels diferents conreus, es caracteritza, essencialment, per tres trets fonamentals: la disminució de conreus extensius i de secà (com l'olivera i la vinya), l'augment de conreus extensius per a l'alimentació del bestiar (com l'ordi) i de regadiu (com els farratges, especialment l'alfals) i l'augment de conreus intensius especialitzats (com les flors i ornamentals i els fruiters). El quadre següent permet observar els percentatges de participació de cada conreu en el total de terra conreada. Pel que fa als cereals, veiem que han mantingut la seva participació en el total, sobretot d'una manera molt clara a partir del 1971 (que és també el període de puja dels preus del blat i d'altres cereals), gràcies principalment a l'ordi, més que no pas als cereals per a consum humà.

Les variacions relatives amaguen, però, disminucions absolutes motivades per la disminució del total de terra llaurada, que s'ha esmentat més amunt. Les variacions absolutes durant el període estudiat (1964-1980) i les taxes de creixement o disminució han estat les següents:

	Variació absoluta		Taxa de variació (%)	
	1964-77	1967-80	1964-77	1967-80
Cereals	17.204	35.301	4'8	10'4
Blat i d'altres	- 83.600	- 93.773	- 38'5	- 43'9
Blat de moro	3.119	14.771	8'4	53'2
Ordi	114.772	135.490	156'0	230'8
Llegums per gra	- 17.099	- 12.722	- 60'2	- 55'6
Tubèrculs	- 5.029	- 6.024	- 18'7	- 22'1
Conreus farratgers	13.931	- 925	10'3	- 0'5
Alfals	11.044	10.354	22'2	21'5
Horta	- 10.548	- 3.205	- 21'7	- 8'0
Fruiters	51.938	62.489	53'9	63'9
Vinya	- 47.249	- 43.517	- 30'6	- 29'7
Olivera	- 57.032	- 47.719	- 31'1	- 25'7
Altres	- 77.716	-157.078	- 54'8	- 77'1
Total	-126.600	-172.400	- 10'9	- 14'3

FONT: Elaboració pròpia a partir de *Anuario de Estadística Agraria, Anuario de la Producción Agraria*, Ministerio de Agricultura.

Han disminuït en termes absoluts les superfícies de blat i arròs, els llegums per a gra, els tubèrculs, l'horta, la vinya i l'olivera. El conreu que més ha disminuït en valor absolut ha estat el conjunt de blat-arròs (de 84 a 80.000 ha) seguit, per ordre decreixent, de l'olivera, la vinya, els llegums per a gra i l'horta. Però, els conreus que han disminuït la seva superfície més ràpidament han estat l'olivera i la vinya.

QUADRE IV-6

Evolució de l'ús de la terra agrícola 1964 - 1980. (% sobre terra cultivada total)

	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980
Cereals	34,6	30,6	30,9	28,8	30,3	30,0	31,7	35,8	35,6	35,4	36,2	37,7	37,7	36,0	37,0	37,3	37,1
Blat i arròs	21,1	19,6	21,3	17,7	19,2	14,5	14,8	17,1	15,2	14,2	14,5	13,7	14,2	12,8	11,4	11,3	11,6
Blat de moiro	3,6	3,1	2,4	2,4	2,7	2,7	4,2	3,7	4,0	3,7	4,1	4,4	4,2	3,9	4,4	4,3	4,1
Ordi	7,1	5,6	5,1	6,9	6,9	11,4	11,3	13,5	15,0	16,4	16,5	18,5	18,2	18,2	18,5	19,0	18,7
Llegums per a gra	2,8	2,3	2,1	1,9	1,5	1,4	1,4	1,5	1,4	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1	1,0	1,0	1,0
Tubercus	2,6	2,4	2,4	2,3	2,3	2,4	2,5	2,5	2,6	2,7	2,6	2,8	2,5	2,5	2,0	2,0	2,0
Conreus farratgers	13,2	12,6	11,5	11,9	12,6	12,9	8,2	13,4	14,0	12,8	13,4	13,9	13,9	14,4	14,0	13,7	13,8
Alfals	4,8	4,4	4,2	4,0	4,1	4,3	4,5	4,9	5,2	5,3	5,5	5,8	5,9	5,9	5,8	5,6	5,6
Horta i flors	4,7	3,9	3,5	3,3	3,3	3,0	3,1	3,2	3,1	3,5	3,5	3,6	3,7	3,7	3,5	3,6	3,6
Fruïters	9,3	8,4	7,9	8,0	7,8	8,2	7,4	8,8	11,2	12,4	13,4	13,3	13,8	14,0	14,9	15,2	15,5
Vinya	15,0	13,7	13,2	12,1	12,3	12,2	10,5	10,8	11,0	10,7	10,5	10,6	10,5	10,3	10,3	10,3	9,9
Olivera	17,8	15,8	15,5	14,8	14,6	14,8	15,4	11,8	14,3	12,9	12,7	12,4	12,8	12,2	12,8	12,7	12,6
Altres	0,4	10,3	13,0	16,9	14,3	13,2	17,8	12,2	6,5	8,5	6,6	4,5	4,0	5,8	4,4	4,2	4,5

FONT: Elaborat a partir de Anuario de la Producción Agraria. Ministerio de Agricultura. Diversos anys.

c) Evolució del cens ramader

Si generalment es critiquen les estadístiques oficials perquè no recullen la veritat agrària amb precisió, aquesta crítica es fa especialment notable pel que fa referència al cens ramader. Analitzar les causes d'aquest problema no és l'objectiu del nostre assaig; solament caldria tenir en compte, més del que es fa en els estudis a l'abast, la diversa problemàtica de cada un dels individus que participen en el procés ramader.

En utilitzar les xifres oficials en termes d'augment, és evident el risc de caure en un error de discrepància entre estadística i realitat. Malgrat això, no es pot evitar d'esmentar les dades de l'any que enceta el període analitzat. Segons les xifres oficials, existien a tot Catalunya prop de 200.000 caps de boví, 700.000 caps d'oví i cabrum, prop de mig milió de porcs, més de 80.000 caps d'equí, més de 5 milions de caps d'aviram i més de mig milió de conills. És aquest, recordem-ho, un any particularment dolent des del punt de vista ramader porcí (el 1965 també ho va ser, però no tant), ja que va ser un any amb forta incidència de pesta porcina, la qual va afectar oficialment un 14% dels efectius de tot l'Estat espanyol.

Aquestes xifres són aparentment baixes, segons diuen els entesos, però ens limitem a transcriure-les a partir de les estadístiques oficials. Tan sols cal remarcar dues coses: l'una, és la relativa poca càrrega ramadera que donen les estadístiques de censos farratgers.

Total superfície farratgera i pastures (inclou superfície pastada i dallada)	135.717 ha
Total caps de boví	196.940
Relació	1'45

Això és tenint en compte els caps de boví i només de boví, i no és precisament correcte, perquè s'hi inclouen, com és sabut, animals d'engreix, i una part d'oví, però que pot quedar compensat pels errors en les dades de superfície. Si només tenim en compte els ramats reproductors i lleterers (animals de més de 24 mesos), llavors la relació passa d'1'45 animal/hectàrea a 0'83.

L'altra cosa que cal remarcar és la composició dels ramats, segons edats, per cada espècie, la qual, en definitiva, està relacionada amb l'aptitud reproductora del cens en un moment donat.

El 1964, l'Anuari d'estadística de la producció agrària ens indica que la tercera part del bestiar boví a Catalunya tenia menys d'un any. Pel que fa a les altres espècies bàsiques, en el ramat oví i el cabrum, un 80% dels animals era més gran d'un any, mentre que en el porcí la proporció de porcs d'engreix era del 90%, considerant tanmateix un 14% de porcs de més de 12 mesos, d'acord amb les dades oficials.

Des del punt de vista reproductor, trobem, doncs, aparentment, una situació avançada on dominen els reproductors i els animals d'engreix de tipus ràpid.

Relació reproductor - animal jove (1964)

Boví menys de 12 mesos/reproductors	0'50
Porcí més de 12 mesos/engreix	8'10

QUADRE IV-7

Composició dels ramats

	1964	%	1980	%
Boví total	166.706	100	324.697	100
Menys de 12 mesos	54.369	32,6	160.871	49,5
De 12 a 24 mesos	30.557	18,3	40.657	12,5
No reproductors de 12 a 14 mesos	7.353	4,4	14.869	4,6
Més de 24 mesos	81.785	49,1	123.169	37,9
Porcí total	449.296	100	2.862.748	100
De 2 a 6 mesos	201.955	44,9	1.670.037	58,3
Oví total	661.867	100	714.581	100
Menys de 12 mesos	139.144	21,0	201.237	28,2
Caprí total	44.013	100	31.839	
Menys de 12 mesos	8.819	20,0	7.927	

FONT: *Anuario de la Producción Agraria*. MAPA.

Des de l'òptica de la capacitat productora, el 1964 la ramaderia (exclòs l'avi ram) apareix amb un cert grau d'avançament, però encara amb característiques d'una ramaderia més primitiva: extensió de reproductors no totalment operant, engreix en el porcí seguint encara un model de creixement més lent, etc. En el porcí, lògicament, el ratio de reproducció apareix més elevat que en el boví; com intentem exposar en un altre lloc, això és degut al fet que el porcí s'ha industrialitzat més ràpidament, coincidint amb la segona onada d'implantacions d'indústries de pinsos al nostre país, la qual es produí a mitjan dècada dels seixanta.

En el capítol anterior hem esmentat la producció ramadera com una part de la producció agrària total; ara bé, aquesta activitat té també un aspecte d'inversió i, per tant, es relaciona d'alguna manera amb el capital, per tal com l'aprofundiment de les explotacions en la producció ramadera sol anar de conjunt amb un canvi d'estructura del capital de l'empresa i també amb un ritme diferent de creixement. Els ramats són, naturalment, factors de producció, però són també un capital immobilitzat que no dóna rendiment fins al cap d'un temps, sovint inferior a un any, però de tota manera important. L'evolució dels censos ramaders té, a més, una connotació estructural important, a cavall del sector agrari. Evidentment, moltes explotacions agràries tenen producció ramadera, i o bé no engreixen animals nascuts a l'empresa, o bé produeixen animals per ser engreixats fora de l'explotació. Això fa que el desenvolupament ramader, que denota l'evolució del cens del bestiar, hagi anat alterant el tipus de relacions intrasectorials, tot creant un sistema nou de circuits dels animals que ha servit per crear un sistema econòmic peculiar, el qual és, alhora, punt fort i punt feble del sector agrari català. D'altra banda, també ha permès i ha afavorit (o ha estat afavorit per) una nova mena de relacions intersectorials caracteritzada per un augment progressiu del pes dels inputs que l'explotació ha de comprar fora de l'empresa (i ací és important el sistema importador-pinsaire-ramader-escorxador).

QUADRE IV-8

Evolució del Cens Ramader a Catalunya.
(Milers de caps de les principals espècies)

	Boví	Oví	Cabrum	Porcí
1964	196,9	661,8	44,0	449,3
1965	214,8	681,4	41,9	472,9
1966	213,8	598,8	43,5	623,9
1967	199,0	613,2	47,5	784,1
1968	217,4	621,9	44,9	1.617,2
1969	231,6	643,2	43,8	1.256,7
1970	237,8	692,8	42,5	1.492,3
1971	266,1	667,3	37,5	1.337,1
1972	271,8	667,7	36,4	2.321,0
1973	271,8	667,7	36,4	2.321,0
1974	258,9	611,8	38,0	2.166,6
1975	275,5	788,2	38,2	2.119,6
1976	292,9	718,7	32,3	2.217,3
1977	300,3	724,0	42,2	2.342,6
1978	321,4	888,2	42,0	2.563,1
1979	324,6	661,9	28,5	2.580,2
1980	324,7	714,6	31,8	2.862,7

FONT: Anuario de la Producción Agraria, MAPA.

Aquesta nova mena de relacions interindustrials, que sovint es concreta en forma d'integracions verticals, ha permès la ràpida expansió de la producció ramadera, la qual ha mantingut moltes explotacions en funcionament gràcies al mateix temps a l'augment del VAB per cada UTH⁶ i a l'ocupació del treball familiar al llarg de la campanya.

d) Capital

- Disponibilitat de maquinària, ús de fertilitzants i adobs. Regadiu.

El nivell de l'ús de capital és important, sobretot, pel seu efecte sobre el nivell de productivitat dels altres factors productius, especialment el factor treball, i també perquè determina igualment la capacitat de creixement del producte agrari: com més elevat és el capital utilitzat, més alta és la productivitat del treball i de la terra, i més ràpid pot ésser el creixement del producte. Aquesta relació té, naturalment, implicacions importants en la política agrària; en efecte, mentre que, d'una banda, el nivell elevat de capital permet uns jornals també més elevats en proporció al valor afegit per la productivitat, d'una altra banda, en canvi, no és assegurat un excedent més gran de l'explotació agrària, ja que aquest últim depèn,

6. UTH, Unitat Tècnica Homc, equivalent al treball d'una persona entre 16 i 64 anys, amb dedicació plena, estimada en 2.400 hores/any.

efectivament, en gran mesura, de la funció de producció de cada empresa, dels seus llindars de rendibilitat i de les seves economies d'escala.

No disposem d'estadístiques del capital agrari a Catalunya fins l'any 1965. Per aquell any, l'Institut Nacional d'Estadística ens permet d'establir una magnitud, necessàriament aproximada, del capital agrari a Catalunya⁷ a partir de la seva publicació *Encuesta de Renta Agraria. Distribución Geográfica y Funcional. Año 1964*. Cal tenir present que el valor de la terra no és inclòs en aquesta estimació, ja que és una magnitud difícil d'avaluar a causa del preu de la terra. Amb tot, segons la font estadística esmentada, l'agricultura a Catalunya tenia, el 1964, un capital fix valorat en més de 50.000 milions de pessetes d'aquell any, els quals, en termes relatius, suposen 44.000 pessetes per ha cultivable o bé 193.000 per empleat agrícola.

La composició d'aquest capital era, sempre segons l'estimació esmentada,

	Milions pessetes	%
Millors permanents	34.783'9	67'4
Mobiliari mecànic	9.270'0	18'0
Mobiliari viu	7.578'9	14'6
Capital total	51.632'8	100'0

Aquestes dades posen en relleu el pes determinant del capital agrícola sobre els altres mitjans de producció (tot i que hem de suposar que les inversions en regadiu permanent són incloses en l'estimació donada per millors permanents).

Sempre segons la mateixa font, aquest capital rebia una remuneració bruta del 8'6%, que es distribuïa de la manera següent:

QUADRE IV-9

	%
1. Capital Extern	
1.1 Renda imputada a la terra i edificacions finançades amb fons exteriors a l'empresa.....	21,0
1.2 Interessos.....	3,2
1.3 TOTAL	24,1
2. Capital Propi	
2.1 Renda imputada a la terra i edificacions finançades amb capital propi.....	58,5
2.2 Interessos.....	17,4
2.3 TOTAL	75,9
Capital Total	100,0

7. Cal tenir present que les estimacions realitzades per l'INE, en aquesta publicació, inclouen les Illes Balears.

Cal destacar, d'una banda, el baix grau d'endeutament que es desprèn d'aquestes xifres, i d'una altra, l'elevat pes dels interessos sobre la retribució del capital (en conjunt, més del 20%), especialment dels que són imputats al capital propi. Aquest fet té relació amb el petit grau d'endeutament, i també amb l'elevat cost oportunitat dels factors agraris (terra) en un país com Catalunya, en una època com el 1964, que es definia com un moment de creixement econòmic (el qual fa augmentar el valor intrínsec dels factors fixos) i amb uns tipus d'interès baixos en relació a l'activitat. Naturalment, això és en termes generals i es poden esperar diferències en funció de la dimensió de cada explotació.

L'enquesta sobre renda agrària del 1964 (INE 1965) ens ofereix una dimensió més global sobre el pes relatiu del capital i del treball, si més no, per a algunes explotacions, tot i que la classificació potser és massa restringida i no es pot acoplar immediatament a la que hem utilitzat per a d'altres finalitats.

Pel que fa a la composició de la despesa total i la proporció entre la despesa, el treball i l'estimació de capital, cal notar, en primer lloc, el comportament de la despesa externa, la qual hi participa més àmpliament com més petita és la superfície de l'explotació. En segon lloc, s'observa que el pes de la despesa en treball augmenta com més augmenta la superfície, reforçant la imatge que exposàvem anteriorment d'una major dependència del treball assalariat en les explotacions més grans, tot i que la línia d'augment no és ni tan solament lineal, perquè el ventall de les classes d'explotació utilitzada en aquest quadre és creixent. Finalment, cal remarcar la relativa abundància de capital respecte al treball de les explotacions petites, a través de l'indicador despesa de treball per 1.000 pessetes de capital fix. L'argument per entendre això és, naturalment, que en les explotacions petites el factor limitatiu és la terra, i es tendeix a invertir fins que el valor del Producte Marginal del capital es fa petit (i, per tant, a sobreinvertir) a fi d'assegurar el producte màxim per ha, i també la màxima ocupació del treball familiar. El problema de les explotacions agrícoles més grans tendiria a ser el recíproc, és a dir, que el factor limitatiu és el treball (o alternativament el capital, però no la terra) i es tendeix a invertir només en funció al treball a un salari donat pel mercat. És clar, doncs, que les dimensions de l'explotació poden afectar la proporció dels factors utilitzats⁸. Hi ha factors, com les existències de maquinària agrícola, l'ús d'adobs i fertilitzants, les hectàrees de regadiu i els estocs i existències d'animals vius (especialment els reproductors), que estan lligats a la intensitat del capital i a la capacitat productiva de l'empresa.

- Fertilitzants

A part dels informes tècnics per conreu i marques concretes, hom no disposa d'una estadística d'utilització de fertilitzants. És probable que aquest tipus d'informació sigui recollit en els informes de les empreses del sector químic que es dediquen a fertilitzants. En el període que interessa destacar ara, el Banc de Bilbao ofereix una estimació de la qual hem obtingut les dades que fan referència a aquest element essencial de la producció agrària (a partir del 1972, també el Mi-

8. Vegeu al respecte Naredo, J.M., *La evolución de la agricultura en España*. Barcelona, 1971.

nisteri d'Agricultura permet elaborar una estimació semblant). Per al 1964, el Banc de Bilbao dóna una base d'estimació de fertilitzants per a Catalunya de 1.045.162.000 pessetes, xifra que correspon, aproximadament, a unes 900 pessetes per hectàrea. Cal recordar que l'adopció d'aquest tipus de tecnologia no és recent a Catalunya i que, per tant, el consum de fertilitzants és normalment elevat i relativament estable. Notem, en canvi, que el pes dels fertilitzants en la despesa de l'explotació (sempre segons el Banc de Bilbao) és una partida que ha disminuït notablement abans del 1964 i s'ha estabilitzat al voltant del 15% segons els anys (cal recordar que l'estimació del Banc de Bilbao és a preus corrents de cada any, i que l'evolució de la despesa depèn, doncs, no solament de la quantitat utilitzada, sinó també del preu).

- La **maquinària** és una altra mesura de la relativa abundància de capital en les explotacions petites i mitjanes. Com abans, la barrera de les 50 ha és evident, i cal remarcar que les explotacions inferiors a 10 ha disposen del 70% dels motors en ús, el 57% dels C.V. instal·lats (màquines més petites) i el 30% dels tractors registrats.

El cens de maquinària publicat pel Ministeri d'Agricultura dóna, per al 1964, un total de 39.077 unitats de maquinària o motors amb una potència de més de 760 mil cavalls de vapor, és a dir 656 C.V. per ha i 3'13 per empleat. Aquest estoc és el resultat d'una evolució molt forta cap a una mecanització més intensa durant tot el període 1960-64, evolució que té com a característica l'acumulació d'unitats cada vegada més grans i amb més capacitat.

El repartiment de la maquinària de l'any 1964 era el següent:

	unitats
Tractors oruga	173
Tractors de rodes	18103
Motocultors	2575
Recol·lectores:	
automotrius	864
d'arrossegament amb motor	18
Trilladores amb motor	272
Motors de reg	15560
Altres motors	512

De les dades anteriors destaquem els tractors i els motors de reg (89% de les unitats), els quals són tradicionalment, a Catalunya, la part més important del parc de maquinària (els motocultors i les cultivadores han tingut un creixement notable durant la segona meitat dels seixanta i tota la dècada dels setanta).

El 1962, les explotacions entre 1 i 10 ha ocupaven prop del 60% dels motors en ús, el 51% de la potència instal·lada i el 28% dels tractors. El 1972, aquesta classe d'explotacions ocupava el 55% dels motors, el 49% de la capacitat instal·lada i el 34% dels tractors. Aquests últims havien, doncs, augmentat llur participació en aquest tipus d'explotació, mentre els altres elements havien disminuït. En la resta d'explotacions més grans de 10 ha, aquests elements havien augmentat i en les explotacions inferiors a 1 ha havien disminuït.

QUADRE IV-10

Distribució de maquinària segons classe de dimensió. (1972)

	Motors en ús explotacions %	C.V. instal·lats explotacions %	Nombre tractors %
Explotacions de:			
Sense terra		2,4 -	
0,1 a 0,9 ha	6,9	3,6	0,9
1 a 4,9 ha	33,8	24,4	13,6
5 a 9,9 ha	21,5	18,3	20,2
10 a 49,9 ha	28,5	31,9	51,1
50 a 99,9 ha	4,0	6,6	7,8
100 a 299,9 ha	2,6	7,5	4,9
300 i més	0,4	5,3	1,1

FONT: Elaborat a partir del Cens Agrari, *Cuadernos provinciales*, Instituto Nacional de Estadística, (1974).

- Regadiu

Segons les estadístiques oficials del 1964, hi havia a Catalunya 250.000 hectàrees de regadiu (la majoria, a les zones de regadiu del canal d'Urgell). Aquesta xifra sembla que ha mantingut, al llarg de tot el període, una estabilitat sorprenent. D'una banda, hem de tenir en compte l'evolució o l'adopció de tècniques de reg més modernes, i d'una altra banda, hem de recordar que l'expansió industrial i urbana a Catalunya s'ha fet ben sovint a costa de les extensions de regadiu o zones estables. Cal, doncs, com abans, considerar aquesta dada com a orientativa, però amb prudència.

Tanmateix, si observàvem la relació entre hectàrees de regadiu i superfície conreeble total, veuríem que la proporció del regadiu varia continuament. Al començament del període, prop de la cinquena part de la superfície agrícola de Catalunya era de regadiu, fet que explica, probablement, una part de l'elevat nivell de consum de fertilitzants que hem constatat abans.

Pel que fa al repartiment del regadiu per classe d'explotació, notem clarament el pes de les petites explotacions de regadiu intensiu, tot i que només amb el 3% de les hectàrees de regadiu suposen més del 40% de les hectàrees incloses en aquesta mena d'explotació. El pes del regadiu se l'emporta, tanmateix, l'explotació superior a 1 ha, sobretot entre 10 i 49,9 ha, tot i que la seva participació en la superfície d'aquestes classes és menor..

Si s'anoten no solament la superfície, sinó també el nombre d'explotacions, i com es distribueixen, és palès el fet que la concentració d'aquestes explotacions en classes petites és lleugerament més forta si només es considera el reg de tipus permanent (caldrà aquí analitzar més a fons la definició del cens i trobaríem més explicacions per a aquest fet).

La formació bruta de capital en el camp i l'evolució de la producció

L'escassetat d'informació estadística en l'àmbit de la formació de capital és una dificultat important. Recentment, però, el Ministeri d'Agricultura ha presentat unes estimacions de l'estoc de capital i de la formació bruta de capital, a partir de les quals es pot intuir un procés de progressiva descapitalització del sector agrari català. Utilitzant els índexs de preus disponibles per a eliminar variacions inflacionàries de les dades, hem obtingut el quadre que ens permet fer algunes constatacions referents al període 1972-1976, 1976-79 i posteriors. És aquest primer, com ja hem dit, un període particularment crític, perquè són justament els anys que segueixen a la crisi dels mercats agraris mundials i a la crisi del petroli; la rapidesa amb què aquests fenòmens es traslladen a la nostra agricultura és un tema a discutir amplament, però àdhuc si el procés de reacció va ser lent, en el període 1975-1976 ja se'n devien notar els primers símptomes. Pensem només, a tall d'exemple, que els augments de preus experimentats durant el període 1976-79 són, segons la informació disponible, tots més petits que els del període 1972-1976.

QUADRE IV-11

Variació dels preus pagats pels agricultors a Espanya (1972-1982).
(Taxa anual mitjana %)

	1972-76	1976-79	1979-82
Fertilitzants	14,7	12,5	19,9
Liavors i planters	24,5	10,2	18,0
Pinsos	15,0	8,2	12,7
Mecanització	20,9	15,6	48,1
Tractaments Sanitaris	25,4	10,2	13,2
Aigua i Electricitat	n.d.	11,4	40,4
— Mitjans de producció corrents	n.d.	10,6	23,6
— Contribucions i despeses financeres	n.d.	8,1	5,7
— Inversions	n.d.	18,8	18,8
— Índex general	17,1	11,7	20,4
— Salariis Agraris Mitjans	62,4	22,7	18,3

FONT: Las Cuentas del Sector Agrario. 1982. MAPA.

La hipòtesi d'una reacció més lenta com a resposta a la crisi mundial es confirma pels preus de la maquinària, dels carburants i de l'energia, els quals augmenten més de pressa en el període 1972-1976 que en el període anterior⁹.

9. Una nota que caracteritza aquest problema és la diferent tendència en els preus dels factors de producció segons el país, dins el conjunt de l'Europa comunitària. Un exemple d'això és curiosament que la taxa mitjana de creixement dels preus pagats pels agricultors, a França, ha estat notablement inferior a la mitjana dels preus pagats pels agricultors, a Espanya. Durant el període considerat (1972-1976), el creixement dels inputs a França va ser una mica superior al 50% del mateix creixement a Espanya. Més recentment, aquesta proporció (França/Espanya) augmenta en el temps. Durant el període 1976-79 va ser el 59,8%, durant el període 1979-82 va ser el 75%.

Altres elements que interessin i afecten la formació bruta de capitals són l'interès creditici i els salaris agraris.

Dins una tendència general prevista en la literatura del crèdit agrari, l'interès ha seguit l'augment de l'escassetat del capital, d'una banda com a resultat de la política general restrictiva del crèdit i, d'una altra banda, a causa de les mateixes expectatives d'inflació existents en el mercat. No sembla, però, que durant el període que examinem s'hagués d'acostar l'interès aplicat a les operacions agrícoles a l'interès general de mercat. Aquest apropament, en tot cas tímid, començaria en un període posterior.

És normal, doncs, que l'evolució dels crèdits hagi reflectit aquest augment, d'una banda, per una lleugera substitució del crèdit privat pel públic, i d'una altra, amb una disminució del crèdit en termes reals. Les operacions de crèdit agrari a través del sistema privat tenen una expansió en anys posteriors al període analitzat (cap al 1980-82), a causa d'una sèrie d'elements nous, com l'absència d'oportunitats d'inversió no agràries i la política creditícia agrària pública.

L'evolució dels salaris agraris és una altra història. L'augment dels salaris agraris mitjans a Espanya va ser del 62'4% durant el període 1972-1976. Una part important d'aquest creixement es va produir en els anys del 1972 al 1974, any de conjuntura mundial d'augment i expectatives favorables. Cal, però, tornar a insistir que aquests augments es manifestaren a Catalunya d'una manera diferent que a la resta d'Espanya, a causa de la gran mobilitat del factor treball a partir de la crisi i de la mateixa estructura agrària de cada zona de l'Estat. A Catalunya, concretament, aquests augments havien de tenir una incidència menor.

En resum, amb les xifres disponibles, trobem per aquest període tres característiques diferents: una disminució real del producte agrari, una disminució més forta de la població ocupada (que genera, per tant, un augment de la productivitat aparent del sector) i una disminució notable del valor de l'estoc de capital estimat. Aquesta darrera, especialment, cal examinar-la amb moltes consideracions a causa de la dificultat a construir un deflactor vàlid.

QUADRE IV-12

Aportació del treball i el capital a l'eficàcia total. (Ponderació)

	1973-1976	1976-1979	1973-1979
Treball	65,2 %	9,6 %	17,7 %
Capital	34,8 %	90,4 %	82,3 %

Considerant tot el període pel qual hom disposa d'informació sobre formació bruta de capital, apareix una imatge del sector agrari català on la formació bruta de capital disminueix en sentit absolut, i també en relació amb la renda produïda, per tant, es pot intuir que hi ha un augment de productivitat del capital que no es veu, però, seguit d'una major inversió. De fet, els augments més grans de la renda produïda (VAB en pessetes del 1977) són deguts, en una part important, a la productivitat del treball. Això és així tant més que, mentre les rendes del capital (be-

neficis d'empresaris i autònoms) suposen un 82,3% (de mitjana 1973-1979), la seva aportació al creixement del VAB va ser d'un 69,7%. És clar que, en el nostre cas, el concepte de rendes de capital inclou, en realitat, a més del benefici, també una gran part d'hores treballades per part de l'empresari i les seves ajudes familiars; cal, per tant, interpretar aquestes xifres únicament com a orientatives d'una tendència, i no prendre al peu de la lletra els números calculats. En tot cas, cal insistir en el fet que el procés de substitució de treball per capital continua endavant, sobretot abans del 1976, i probablement és una explicació important de l'augment de la productivitat del treball. De fet, la substitució en tot el període és del 12%, però pràcticament es fa tota entre el 1973 i el 1976. També queda bastant clar que el procés de substitució de mà d'obra per capital és un procés provocat més per la forta disminució de població agrària, que no per la força de la inversió en agricultura.

Una part important d'aquest procés d'inversió, i de la seva repercussió sobre el creixement econòmic, és explicada per la forma en què es va formant aquesta inversió. Així, apareix clarament el fenomen de descapitalització ramadera, per la qual els estocs de caps per reproducció van pesant cada cop menys en les explotacions, àdhuc disminueixen absolutament en els darrers anys, com a conseqüència, probablement, de l'encariment de l'alimentació i de la pèrdua de rendibilitat.

En segon lloc, la inversió en maquinària passa de ser 1/3 part de la formació bruta de capital a més del 70% (estimat pel 1979), mentre disminueixen altres tipus d'inversions molt importants, com les millores permanents o el desenvolupament de plantacions (sempre en proporció sobre el total de FBCF).

Sembla, doncs, que aquestes estimacions confirmen un tipus de formació de capital tendent, sobretot, a la substitució de treball, si més no a nivell agregat.

A tall de conclusió

A Catalunya, el sector agrari ha estat en contínua mutació des de la fi dels cinquanta. Durant l'època de creixement econòmic espanyol, la desaparició d'empreses agràries i la disminució de la població agrària activa han anat avançant simultàniament. Aquest fenomen no ha afectat negativament l'evolució de la producció, però aquesta ha evolucionat més lentament que la productivitat aparent del treball.

La velocitat dels canvis ha estat possible, entre d'altres coses, perquè existien mitjans de producció i tecnologia disponible per ser utilitzada en les empreses. Són els anys de consolidació del model ramader intensiu, el qual defineix uns tipus d'explotacions on sovint la ramaderia complementa les altres produccions, quan no estan decididament especialitzades en produccions ramaderes. Són també els temps de la substitució de certes produccions; així, disminueixen les superfícies destinades a conreus llenyosos de secà (olivera, vinya) i de cereals, com el blat o l'arròs.

Aquest procés de consolidació del model agrari ramader és coherent amb el fenomen de progressiva capitalització de l'explotació agrària. Capitalització que es va fer, sobretot, en forma d'acumulació de maquinària, edificacions i millores permanents, i estoc d'animals.

Això ha anat acompanyat, més recentment, per la incorporació d'un cert endeutament, per finançament a mig termini; tot i que cal advertir que aquest endeutament sembla que és inferior, relativament, a Catalunya que a d'altres indrets de l'Estat.

QUADRE IV-13

Variacions en % en pessetes constants del 1977

	1973-1976	1976-1979	1973-1979
VAB	12,9	33,2	50,3
Població Activa	-15,9	- 5,7	-20,8
FBFC	7,7	-17,4	-11,1
FBFC/persona	28,1	-12,4	12,2
VAB/FBFC	3,7	62,3	68,3
VAB per càpita	34,3	31,9	77,2
Eficàcia total	8,47	57,1	69,7

FONT: Elaboració pròpia a partir de diverses fonts. S'ha aplicat el mètode utilitzat per Christian Sautter en "L'efficacité et la rentabilité de l'économie française de 1954 a 1974", a *Économie et Statistique*, núm. 68, juin 1975.

Més tard, entrats ja en la fase de desestabilització de preus mundials i de percussions de la crisi energètica, ens trobem amb forts indicis d'una certa inversió de tendència, per tal com la producció real disminueix, així com el valor del capital acumulat. Ens trobem, efectivament, en un període caracteritzat per la inestabilitat dels marges bruts i la deteriorització o l'estancament de la renda agrària. Durant els darrers anys, la situació econòmico-estructural i la conjuntura econòmica general desfavorable poden explicar un tipus d'inversió de capital on la taxa de capital per persona empleada augmenta encara que disminueixi la inversió total.

CAPÍTOL CINQUÈ

EL MODEL AGRARI CATALÀ LIMITACIONS A CURT I A MIG TERMINI

V.1. ELEMENTS ESTRATÈGICS DEL DESENVOLUPAMENT AGRARI

La vida i l'evolució d'un sector de l'activitat econòmica transpira la vida de les seves unitats individuals, les empreses. L'evolució del sector agrari català és el reflex de les tendències experimentades per les seves explotacions. Però això no significa que el sector sigui la simple suma d'allò que passa en les explotacions. En realitat, l'efecte de les explotacions sobre el sector no és lineal, sinó multipliatiu, que vol dir que les relacions entre explotacions difícilment es poden explicar amb relacions algebraïques senzilles. En els capítols anteriors hem intentat posar en relleu que, si considerem el sector agrari català en el seu conjunt veiem que s'hi manifesta una relativa incapacitat de la producció per satisfer la demanda de certs productes, en particular la demanda de carn de boví. Aquest fet, naturalment, explica la formació d'un determinat tipus de ramaderia a Catalunya: la ramaderia intensiva d'aviram i de porcí, a remolc de la qual, a més, s'ha desenvolupat una veritable indústria. Durant un cert període, Catalunya ha tingut en aquesta indústria un avantatge relatiu basat en una tecnologia disponible, uns costos de mà d'obra relativament baixos i uns preus dels pinsos estables i a l'abast.

Però, l'evolució del Producte Agrari sembla indicar juntament amb la resta de la informació econòmica que, en el període més recent, les taxes de creixement són baixes comparades amb el creixement de la demanda alimentària, i Catalunya sembla haver augmentat la seva dependència alimentària de l'exterior. Hom tendeix a creure que, en termes generals, quan en una zona geogràfica la demanda supera l'oferta, les vendes dels productors pròxims als centres de consum asseguren la rendibilitat de llurs explotacions. Tanmateix, en el nostre cas, s'han manifestat molt sovint problemes que, d'una manera o d'una altra, han dificultat el

manteniment, i potser fins i tot l'obtenció, d'aquestes rendes de situació, pels pagesos de Catalunya¹. Aquests problemes estan lligats a dificultats estructurals, a limitacions intrínseques del sistema productiu agrari, els quals han impedit que les explotacions anessin evolucionant paral·lelament al mercat, tot adequant la seva dimensió i la seva estructura a les condicions del mercat. Això, naturalment, ha tingut algunes excepcions: a Catalunya, on es compta amb la tradició ramadera específica de certes zones, l'empenta dels ramaders ha donat una resposta, si bé potser parcial, a alguns dels problemes estructurals. També hi ha hagut respostes per part de pagesos de zones molt específiques del país, i en aquest aspecte podem diferenciar entre les zones de regadiu i les de secà.

Aquests problemes estructurals limitatius del desenvolupament agrari i del rural han estat: L'evolució de les formes de gestió. El problema de l'estructura (les dimensions de les explotacions) i l'ús agrícola del sòl (problema de les economies d'escala). Les limitacions pròpies del model ramader de Catalunya. L'aparició d'un sistema agro-industrial específic. El paper del cooperativisme agrari.

a) L'evolució de les formes de gestió.

En un món teòric, la forma de propietat és, dins un termini de temps, un problema que no ha d'afectar la forma de gestió. En la pràctica, però, ambdós es troben lligats. L'empresa basada en la propietat de la majoria dels factors (terra, capital) prolifera on, dins una economia de mercat, el mecanisme de formació dels preus és desequilibrat. Dit d'una altra manera, mentre el preu dels aliments estigui format a la banda de la demanda, i l'empresa tingui dificultats per a obtenir crèdit fàcilment i els costos de la mà d'obra siguin creixents, hi haurà incentius per al manteniment d'empreses agràries gestionades directament. Aquesta és, naturalment, una afirmació general que té moltes excepcions. No és, tanmateix, estrany que el pes de la gestió directa hagi anat augmentant, tal com assenyalen diversos estudis. Malgrat les dificultats derivades de la metodologia del Cens Agrari (que utilitzà superfícies totals en comptes de SAU), tal com assenyalava Benelvas, i que el Cens no reflecteix acuradament l'evolució de la superfície conreada directament, a causa de la diferent consideració de les terres comunals, les quals eren incloses en la gestió directa, el 1962 però no el 1972, és necessari fer referència a la base estadística disponible, bo i esperant que aquesta millori en el Cens del 1982.

Les terres sota el règim de propietat es van distribuir, el 1972, d'una manera notablement diferent del 1962, fet que indica un augment de dimensions probablement més fort que en les explotacions en règim d'arrendament i parceria. En efecte, les explotacions de 10 a 50 ha, que el 1962 suposaven un 22% de la terra gestionada en propietat, varen significar-ne, el 1972, un 24%, i les explotacions entre 50 i 100 ha varen passar del 9% a l'11%. Les classes superiors, és a dir entre 100 i 300 ha, també varen augmentar llur pes en el total de la terra gestionada directament, mentre que aquesta última classe disminuïa (del 37 al 30%). Per tant, les superfícies d'explotació que pertanyen a categories mitjanes i grans han tendit a concentrar-se en explotacions més grans. Com hem dit, aquestes són també les que han perdut menys explotacions i les que han augmentat més la di-

1. A causa, en part, del fet que s'han transformat en plusvàlues no líquides en forma d'actius fixos, com la terra.

menció mitjana, fet que sembla implicar que llurs augments ho han estat per absorbir d'altres finques i sí, en tot cas, per la concentració d'hectàrees, probablement no per la via de compra, sinó per un més gran ús de l'arrendament. Aquest fet sembla coincidir amb l'augment dels grups d'explotacions mitjanes i grans i, també, amb a disminució de superfícies d'arrendament (com, d'altra banda, de parceria)².

Les variacions positives de les explotacions en règim de propietat ho han estat a costa de les parceries i, en un sentit no tan clar, a costa dels arrendaments.

Així com en els estrats d'explotacions petites la importància de la gestió directa ha disminuït des del punt de vista de la participació, el pes de la gestió directa en d'altres explotacions ha augmentat en alguns casos dins la superfície de certa mena d'explotació, o si més no, així semblen indicar-ho les xifres dels censos agraris. (Efectivament, entre els anys 1962 i 1972, la superfície en propietat de les explotacions menors d'una hectàrea van passar del 54 al 75% i la superfície gestionada en propietat, de l'estrat entre 5 i 10 ha, va augmentar del 64 al 73%.) La hipòtesi que sembla més immediata és que les petites explotacions (que han disminuït més) ho han fet, sobretot, en el sentit que les han abandonat, des dels pagesos que no hi tenien gestió directa, i n'han resultat unes terres que, en part, també han estat perdudes per a usos no agraris, però que en part han anat a parar a explotacions de classes superiors, probablement en forma de nous arrendaments.

Segons els estudis realitzats³, el règim de tinença de propietat ha complert una funció important com a fre de la disseminació d'explotacions, tot i que no ha actuat de la mateixa manera arreu de Catalunya. En particular, cal fer notar que dins les classes petites d'explotacions, la propietat ha donat pas a l'arrendament. Sovint, com posa en relleu Ll. Benelbas, els pagesos s'han estimat més arrendar llurs terres que no pas vendre-les.

La tendència cap a un reforçament del pes del règim de propietat és molt important, si pensem en la manca d'un mercat de terres. La pèrdua de pes dels altres tipus de tinença, exceptuant l'arrendament, podria ser un indicador d'un cert ressentiment de la població agrícola. És a dir que els canvis entre diferents règims de tinença deuen estar relacionats, sobretot, amb les explotacions que s'abandonen, i no tant amb la mobilitat entre diverses classes d'explotació. En tot cas, això no és incompatible amb una progressiva concentració de terres, via arrendament, que doni un tipus d'explotació mixta (propietat/arrendament) de dimensions mitjanes més grans.

Aquest fet seria consistent amb les estimacions del grau de concentració de la propietat, calculades per Ll. Benelbas, i que mostren, primerament, una certa uniformitat en la concentració de la superfície censada i, en segon lloc, que la minora de l'índex de concentració en el temps és molt petita i a més que no milloren sempre les comarques que han perdut més població.

2. La diferència entre arrendament i parceria és difícil de valorar i cal considerar-la sempre segons la comarca de què es tracta.

3. Benelbas, L., *op. cit.*, p. 156.

Concretament, i d'acord amb la font esmentada, només empitjoren el grau de concentració les nou comarques següents:

Baix Llobregat
Vallès Occidental
Vallès Oriental

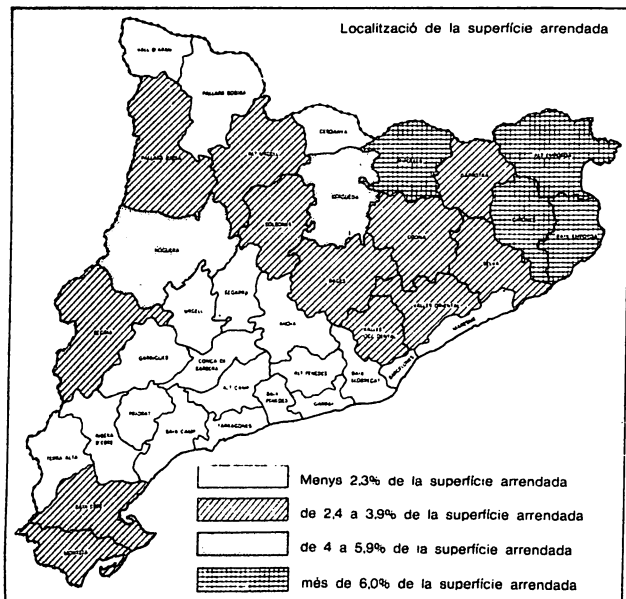
Alt Penedès
Baix Penedès
Garraf

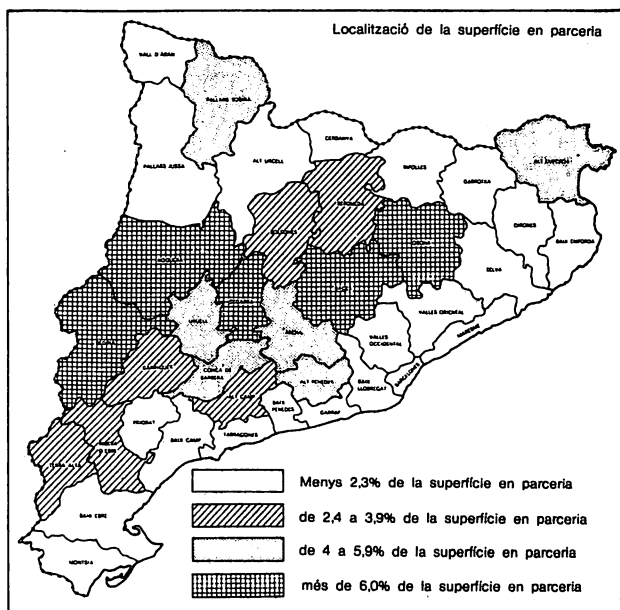
Ripollès
Anoia
Urgell

D'aquestes nou comarques, quatre tenen una disminució d'explotacions per sota de la mitjana catalana, i cinc, per sobre.

b) El problema de l'estructura fundiària (dimensions de les explotacions) i l'ús agrícola del sòl (problema de les economies d'escala).

Si, al llarg del temps, algunes explotacions tendeixen a concentrar-se al voltant d'una certa dimensió, podríem dir que aquesta dimensió, posem per exemple 50 hectàrees, és la que s'adapta més bé a les condicions existents del mercat. Aquesta hipòtesi, que hem utilitzat en un capítol anterior, és vàlida sempre que es tingui present que aquesta tendència reflecteix també la situació de partida, les dificultats climatològiques de cada zona, l'estructura de la propietat i el grau de llibertat efectiva per comprar i vendre i arrendar noves terres. La capacitat d'assolir una dimensió més gran per part d'una empresa agrària és, doncs, determinada, a més dels preus dels productes que produeix i dels factors i la tecnologia que utilitza, també pels elements indicats anteriorment. Aquesta interrelació, que és d'una naturalesa complicada perquè varia en el temps i en l'espai, dificulta els estudis quantitius sobre les economies d'escala a Catalunya.

FONT: Benelbas, J., *Economia Agrària de Catalunya* Ketres 1982, p. 157.

Segons l'estudi realitzat per la Fundació CEP⁴, no es donen ja a Catalunya, el 1972, possibilitats d'assolir noves economies d'escala. Aquesta seria, segons l'estudi esmentat, una causa de la manca d'incentius per a la gran propietat, si més no com reflecteixen les estadístiques del Cens. D'altra banda, com que cada conreu té una dimensió òptima diferent, segons com siguin les condicions climàtiques i geogràfiques de cada lloc, hom tendirà a tenir-hi explotacions amb una dimensió òptima diferent. Aquest fet és important en un país on l'estructura bàsica del sector agrari és la unitat familiar. (Les explotacions tendiran a una dimensió que pugui ser conreada per una família.) Altrament, l'estudi de Ll. Benelbas, si bé no presenta estimacions quantificades sobre aquest tema, planteja encertadament que la qüestió de les economies d'escala troba una anàlisi més positiva si, en comptes de plantejar-se per produccions (economia de la producció-rendiments decreixents), es planteja a nivell de l'empresa (economia de dimensió)⁵. Citant l'estudi de Camilleri, Súmpsi i Nadal, argumenta que a les comarques del Segrià, Alt Urgell, Segarra, les Garrigues i l'Urgell es troben senyals que l'ingrés líquid net per empresa arribava a un òptim que depenia de la dimensió de la superfície, del producte i de la combinació que cada empresa triava entre productes diferents, per exemple fruita-ramaderia, llet-vedells, cereals-ramaderia, oliverar-ametller, etc.

4. Fundació CEP, op. cit., p. 268.

5. Ll. Benelbas, *Economia Agrària de Catalunya*, Ketres, 1881, p. 177.

Els estudis esmentats, i aquest mateix, han observat el comportament de les explotacions en resposta a diversos fenòmens, però especialment a un: la inexistència d'un mercat de terres fluid, que permeti l'adaptació de les dimensions a la tendència del mercat.

Si realment ha estat difícil, i ho és encara, ampliar les activitats agràries mitjançant una extensió de les superfícies (malgrat la disminució del nombre d'explotacions), les explotacions que volen eixamplar-se han de fer-ho ampliant l'ús de tot el que augmenta els ingressos nets de l'empresa.

Un factor que incideix essencialment en aquest procés d'adaptació és el preu de la terra. A Catalunya, el preu de la terra respon a una triple força de demanda: la demanda dels pagesos de més terra, la demanda de terra com a refugi del valor de l'estalvi i la demanda de terra per a usos industrials, urbanístics i turístics. Es tracta, doncs, d'una combinació de tres factors que són sensibles d'una manera directa o indirecta a la taxa d'inflació. Per aquest motiu, a la fi, el preu de la terra agrícola pot acabar tenint una relació molt petita amb el valor intrínsecament agrari, fet que ha motivat que les explotacions agràries pròximes als grans centres urbans hagin adoptat unes formes i unes estructures diferents de les de la resta. Tal com assenyala L.I. Benelbas, a Catalunya l'agricultura altament rendible i moderna ha tendit a situar-se prop de les zones urbanes i industrials; el valor de la terra els ha obligat a assolir fórmules més competitives, alhora que es beneficiaven de la proximitat dels centres de consum, però paral·lelament el preu de la terra els ha obligat a adoptar models de producció amb un risc més elevat; en tenim un exemple en la ramaderia intensiva o en la producció en hivernacle.

En les darreres campanyes s'ha plantejat sovint un estat de gran insatisfacció entre els ramaders de Catalunya, motivat pel fet que els costos creixents de l'alimentació del bestiar no han estat compensats amb la variació del preu dels productes. Arran d'aquest fet, s'ha anat parlant del model o dels models ramaders de Catalunya, de quin era el seu futur i quines alternatives s'hi veien.

És interessant de considerar els aspectes de mercat (de la demanda) que s'han donat simultàniament amb el fenomen de la integració vertical que es comenta al cap. III. Així, considerem impotant de fer una reflexió al respecte, car la imatge més estesa del sector agrari català és la d'un sector modern i ràpidament adaptable. Aquesta imatge pot ser certa des d'un punt de vista general; ara bé, si analitzem només el sector càrnic, podem veure un mica de prop l'entrellat d'aquesta progressivitat i què ha significat per a Catalunya.

Com a arreu d'Europa, a Catalunya, a l'Estat espanyol, la demanda de carn ha crescut molt, en resposta a l'augment del nivell de renda per càpita. Les estadístiques disponibles, normalment estimacions, indiquen però que la demanda de carn de bovi ha restat insatisfeta per l'aparent incapacitat de l'oferta d'aquestes carns a augmentar al mateix ritme que la seva demanda (la qual es manifesta, entre d'altres maneres, en forma de preus més elevats).

Aquella part de la demanda de carn bovina que ha restat insatisfeta, ha estat alimentada per carn de porc i aviram. Aquestes carns tenen, en efecte, una oferta més elàstica, perquè llur tecnologia productiva és fàcilment adaptable i es pot estendre ràpidament comprant aliments al mercat, fora de l'explotació agrària. I això és el que ha passat a Catalunya entre els anys 1964 i 1974, període en què el consum de carn de vedella i de vaca ha significat un 28% de l'augment de la de-

QUADRE V.1

Diferències entre les disponibilitats de l'empresari agrari familiar per a diverses composicions de producció final agrària*Segrià: Zona 1. PFA: Fruita dolça 100 %*

Any	0,5 ha	5-10 ha	10-20 ha
1973	100	355	386
1974	100	443	437

Segrià: Zona 2. PFA: Fruita 75 %. Ramaderia 25 %

1973	100	288	265
1974	100	306	289

Alt Urgell: PFA: Llet de vaca 50 %. Vedells 20 %

Any	Més de 10 vaques	10-20 vaques	20-40 vaques	Més de 40 vaques
1973	100	167	217	642
1974	100	150	178	515

Segarra. PFA: Cereal 50 %. Ramaderia 30 %

Any	Més de 10 ha	10-20 ha	20-50 ha	50-300 ha
1973	100	223	417	453
1974	100	282	336	445

Garrigues: PFA: Oliva 40 %. Ametlla 50 %

Any	Més de 10 ha	10-20 ha	20-50 ha
1973	100	147	169
1974	100	139	146

*Urgell: PFA: Blat de moro 17 %. Alfals 12 %. Pera 10 %.
Ramaderia 35 %.*

Any	Més de 10 ha	10-50 ha
1973	100	235
1974	100	212

manda alimentària total, i el de porcí i d'aviram, el 23% de l'augment d'aquesta demanda (en termes reals).

L'oferta a Catalunya ha avançat sobretot en el porcí (12% d'increment de sacrifici anual en el període 1964/77), mentre que en el boví ha avançat, sobretot, en el bou, en el sacrifici d'animals més joves —carn blanca—, fet que ha significat una pèrdua, difícil d'avaluar, de capacitat productiva de carn.

La tendència d'una demanda de mercat disposada a assumir els productes de la carn, amb força independència del seu preu (ben bé fins el 1975), però en canvi molt sensible als preus relatius entre els diferents tipus de carn, ha produït un model ramader basat en l'alimentació externa del bestiar (pinsos, soja).

A Catalunya, la implantació d'aquest model ha estat fàcil a causa, d'una banda, de la cultura ramadera prèviament existent, i d'una altra banda, per la proximitat de centres d'arribada de cereals (els ports de Barcelona i Tarragona); finalment, també hi ha contribuït l'actuació pública, amb la instal·lació d'una gran planta molturadora a la zona franca de Barcelona.

En aquests darrers anys, el pes del pinsos en la producció ramadera ha assolit uns límits potser imprevisibles en el passat, que en el moment de crisi alimentària ha coincidit amb un cert estancament de la demanda càrnica.

Aquesta combinació entre tendències oposades en els preus (aliments i productes ramaders) i la forta dependència dels aliments externs ha provocat i provoca una evolució dels rendiments nets dels ramaders que són insuficients i també difícilment previsible; un exemple d'aquesta situació és el fet següent: entre el gener i el juny de 1980, el preu del vedell va disminuir un 68% i el preu del pinso va disminuir un 1,8%, però el Marge Brut estimat obtingut per quilo venut va disminuir molt més, un 34% aproximadament.

Tot el que hem dit ens permet realitzar un diagnòstic, però, en canvi, no deixa entreveure cap solució. El futur de la ramaderia a Catalunya no es pot plantejar de la mateixa manera per a tots els productes ramaders; en efecte, avui existeixen un conjunt de factors limitatius, l'evolució dels quals pot ser molt important.

c) Una estratègia ramadera

La importància de la ramaderia catalana de cara a l'alimentació de l'Estat només és superada per la importància del mateix sector agroalimentari. La ramaderia ha estat un mitjà fonamental d'augmentar les possibilitats econòmiques de les explotacions agràries i ha obert vies de creixement econòmic a moltes comarques. La producció ramadera ha permès una certa industrialització de la producció agrària, ha significat un augment important del mercat per a productes agroindustrials i ha consolidat l'anomenada veterinària.

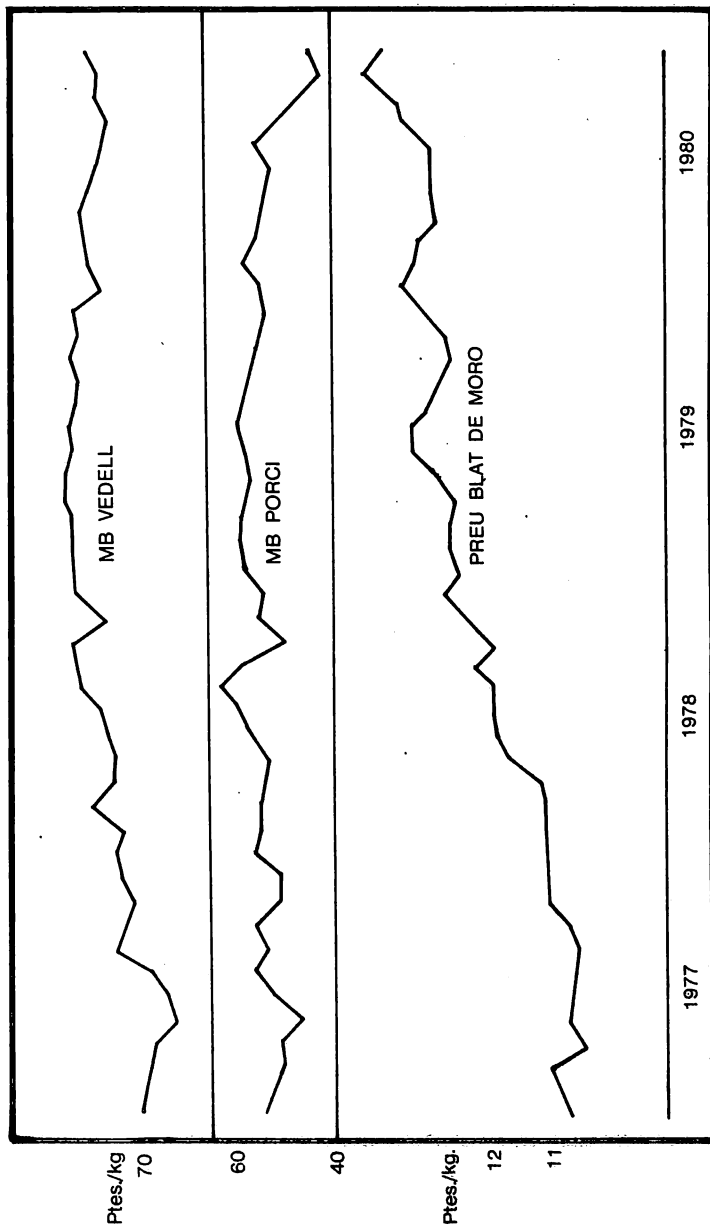
Cal considerar el problema ramader, doncs, no solament en el seu aspecte estrictament econòmic, sinó també en les seves múltiples interrelacions amb d'altres sectors i, especialment, pel seu impacte comarcal.

Sense oblidar tot el que acabem d'assenyalar, podem analitzar el futur de la ramaderia en tres fronts diferents:

- 1) Els inputs.
- 2) La tecnologia.
- 3) Els mercats dels productes ramaders.

1) Les perspectives dels mercats mundials de cereals i lleguminoses per gra són d'uns costos creixents, o bé (que és equivalent) d'una oferta relativament

EVOLUCIÓ DEL MARGE BRUT ESTIMAT PER VEDELL I PORCÍ
(Preu per quilo produït net del valor tècnic dels pinsos a preus de mercat)

FONT: A. Checchi. *El problema ramader a Catalunya*. Monografies de l'obra agrària de la Caixa de Pensions. Vol. 2. Barcelona 1982.

més escassa. Per això, organitzacions com la mateixa Comissió de les Comunitats Europees s'interessen a promoure llur pròpia producció d'aquestes primeres matèries. D'altra banda, les darreres campanyes han confirmat la imatge de dependència dels mercats exteriors per a l'alimentació del bestiar. Amb tot, durant la campanya 1980-81, per exemple, es va manifestar també una certa capacitat de substitució del panís i la soja per productes obtinguts localment, motivada pel fort augment dels preus; cal remarcar, d'una banda, el major ús del blat i de l'ordi com a part integrant dels pinsos, i d'una altra banda, la possibilitat d'utilitzar alguns productes substitutius, especialment per a la producció bovina i porcina, fet que darrerament s'ha accentuat però que en certes produccions troba unes limitacions tècniques importants.

2) La tecnologia emprada en el model ramader actual ha tingut grans avantatges en el passat, quan s'iniciava el procés de canvi des de nivells baixos. Així, per exemple, ha permès que, en trenta anys (1930-1960), la productivitat dels diferents subsectors ramaders variés moltíssim: les ponedores van augmentar la seva productivitat un 56,25%, la producció de broilers va disminuir els seus requisits d'alimentació en un 43%, el coeficient de transformació de broilers va passar de 4,5 kg pinso per kg produït a 2,2 kg pinso per quilo produït, el coeficient de transformació del porcí va passar de 5 kg a 3 kg. Aquestes millores, que van permetre l'expansió ramadera i de la indústria connexa, reflectien una estructura internacional de preus i una estabilitat, tan real com monetària, ben lluny de la situació actual; però el que interessa recalcar ara és que les millores que es puguin produir a partir d'aquests moments seran cada vegada més cares i més incertes, de manera que, alhora que els preus ja no són tan interessants com abans per a promoure aquesta tecnologia, els guanys que se'n poden derivar són més petits, i el risc, més gran.

Tres moments en la variació del Marge Brut del Vedell. (1977-80)

	Variació en % durant tot el període indicat		
	Preus del Vedell	Preus del Pinso	Marge Brut
Gener-maig 1977	- 5,2	7,0	-43,6
Gener-juny 1980	- 6,8	-1,7	-33,9
Maig-octubre 1980	14,4	9,0	0,77

FONT: A. Checchi. *El problema ramader a Catalunya*. Monografies de l'obra agrícola de la Caixa de Pensions, vol. 2, 1982, p. 25.

3) Pel que fa als mercats dels productes ramaders, és possible que continuem veient la demanda càrnica satisfeta per carn d'aviram, porcí o conill. El consum de carn de vedella es pot continuar considerant com un consum residual de luxe, sobretot si els consumidors continuen preferint el vedell de carn blanca en lloc del vedell gran, de carn vermella. Aquestes preferències dels consumidors són un dels obstacles per a una adaptació de la ramaderia bovina a les noves circumstàncies. Una bona política seria la d'influir en aquestes preferències per tal de permetre una producció bovina adaptada al tipus d'alimentació del país.

d) El sistema agroindustrial

Les complexes relacions entre el sector agrari i el sector industrial i alimentari defineixen tres àmbits importants. El sector industrial com a client, com a proveïdor i com a transformador dels corrents comercials entre regions.

Com a client, absorbeix un percentatge molt elevat de la producció agrària catalana, que utilitza per ser transformada; com a proveïdor, és font de notables ofertes de factors productius, àdhuc a través de la integració de tecnologia i capacitat de gestió, dins el conjunt de reflexions que hem fet anteriorment. Finalment, el sector agroindustrial ha col·laborat a definir un determinat paper de Catalunya en el comerç interregional espanyol. Com hem vist en el capítol II, l'agricultura catalana compleix, enfront de la resta d'Espanya, una funció de transformació, tant en productes ramaders i càrnics com en productes d'horta i fruiters, i llurs conservats.

Des del punt de vista del desenvolupament agrari a Catalunya, el sector industrial ha significat un element bàsic com a exportador d'innovacions i com a generador d'un menor pes pels productes agraris.

e) Les cooperatives agràries

Les cooperatives agràries son un fet important a Catalunya: apleguen aproximadament 386 entitats amb més de cent mil associats (a Tarragona i Lleida: 308). Les principals activitats d'aquestes cooperatives són, per ordre d'importància, la compra i la distribució de factors de producció (fertilitzants, pinsos, maquinària, etc.), la transformació de raïm en vi i xampany, la molturació per a l'oli. Tanmateix, el grau d'incidència en la producció i la distribució de productes agraris és relativament baix (estimat al voltant del 22% del producte agrari català, el 1978).

És evident que la presència de les cooperatives és més forta segons la comarca i segons el producte; pensem, per exemple, en el formatge a les comarques pirinenques, en el vi a les comarques de Tarragona, l'oli i la fruita a Tarragona i Lleida...

Però també és convenient tenir present la insuficient incidència de les cooperatives en els circuits de distribució.

Cal recordar que l'adhesió d'Espanya a la CEE, d'un horitzó d'uns 10 anys, ens força a considerar l'important pes de les cooperatives en els mercats alimentaris europeus, pes més elevat en general que a Espanya i a Catalunya.

Així convé recordar que les cooperatives venen una part notable del cereal: més del 50% a Alemanya, França, Països Baixos, Luxemburg i Dinamarca; més del 15% a Itàlia, Bèlgica i el Regne Unit, mentre que a Espanya, la venda de cereals i farratges té un pes cooperatiu que no arriba al 2%.

En la fruita, les cooperatives també tenen una part molt important: més del 40% a França, Itàlia, Bèlgica i Dinamarca; més del 10% a Alemanya, Luxemburg i el Regne Unit (Espanya entre el 10 i el 20%).

Les cooperatives comercialitzen entre un 30 i un 50% dels productes d'horta a Alemanya, França, Bèlgica; a Dinamarca, un 75% i al Regne Unit, un 15% (Espanya, 5%).

També els productes ramaders són un terreny d'actuació de les cooperatives europees. El sector porcí cooperatiu ven un 52% a França, un 27% als Països Baixos, un 22% a Irlanda, un 91% a Dinamarca, un 23% a Alemanya, un 3% a Itàlia (a Espanya, 3%).

En el sector de la carn bovina, les cooperatives hi participen en un 65% a Dinamarca, entre 20 i 25% a Alemanya, França, Luxemburg i Irlanda; un 18% als Països Baixos, un 7% al Regne Unit (a Espanya, 5%).

En l'aviram, la participació és una mica més baixa: 42% a França, 50% a Irlanda, 83% a Dinamarca, 10% a Itàlia i Països Baixos, i 2% al Regne Unit (a Espanya, 9%).

Cooperatives per comarques

	Cooperatives	Socis
Alt Camp	20	4.696
Alt Empordà	19	2.860
Alt Penedès	5	1.523
Alt Urgell	3	2.209
Anoia	6	808
Bages	10	2.784
Baix Camp	28	7.921
Baix Ebre	21	6.196
Baix Empordà	5	441
Baix Llobregat	1	71
Baix Penedès	11	2.080
Barcelonès	5	5.267
Berguedà	1	400
Cerdanya	1	470
Conca de Barberà	13	4.254
Garrigues	27	5.794
Garrotxa	2	297
Gironès	6	1.348
Maresme	6	253
Montsià	12	5.900
Noguera	20	2.888
Osona	3	563
Pallars Jussà	6	4.642
Pallars Sobirà	1	450
Priorat	24	5.634
Ribera d'Ebre	16	3.009
Ripollès	2	154
Segarra	6	18.206
Segrià	50	11.900
Selva	3	576
Solsonès	1	166
Tarragonès	17	3.416
Terra Alta	11	2.355
Urgell	18	2.958
Vallès Occidental	5	1.233
Vallès Oriental	1	557
	386	114.279

Al sector de la llet, les cooperatives participen en un grau elevat: prop del 90% a Luxemburg, Irlanda, Dinamarca, Països Baixos; entre 40 i 80% a Alemanya, França i Bèlgica; un 35% a Itàlia (a Espanya, 19%).

Es important el paper de les cooperatives en la valoració dels productes agraris. És aquest un sector absolutament estratègic del desenvolupament rural que ha exercit un gran paper fins ara, però que d'alguna manera caldrà revitalitzar amb una visió a llarg termini.

V.2. L'AGRICULTURA CATALANA EN UN CONTEXT ESTATAL

a) L'agricultura té com a principal finalitat alimentar la població. A escala mundial, hi ha una gran escassetesa d'aliments en relació amb la població, la qual creix més ràpidament que la capacitat de produir aliments, especialment en els països menys desenvolupats. Tot problema agrari, per petit que sigui, ha de tenir com a perspectiva aquest gran problema. En la darrera dècada, les pressions de la demanda alimentària sobre els mercats de productes agraris s'han fet notar cada cop amb més força; alhora, les variacions del preus a nivell mundial s'han fet cada vegada més freqüents i més fortes, tal com assenyalen diversos estudis, entre els quals el realitzat per la FAO, **Situación y perspectivas de los productos básicos 1974-75**.

QUADRE V.3

Coefficient de variació dels preus agraris (%)
(Augment de la varianza en proporció)

	1969-71	1972-74	Variació
Sucre	0,17	52,17	302,24
Turtó oleaginós	27,41	5.541,55	202,16
Cotó	1,79	216,99	121,01
Sisal	37,66	1.987,94	52,78
Blat	19,50	643,72	33,01
Olis i greixos	66,51	1.112,40	16,69
Cautxú	12.071,16	153.437,96	12,71
Arròs	280,20	2.264,51	8,08
Carn de boví	2,71	20,72	7,63
Aviram	0,00	0,01	6,72
Cacau	8,29	53,32	6,67
Carn de porc	9,77	40,28	4,12
Blat de moro	33,21	109,05	3,28
Te	7,75	24,10	3,11
Ordi	59,96	133,95	2,31
Jute	314,69	715,76	2,27

Aquesta creixent inestabilitat dels mercats agraris mundial s'ha vist incrementada pels problemes financers i monetaris, els quals han provocat molt sovint una major inestabilitat a causa de les variacions anormals en la cotització de les monedes utilitzades per comercialitzar aquests productes, especialment el dòlar americà. Cal recordar, a més, que la crisi energètica i, sobretot, l'augment continu dels preus del petroli han provocat en alguns països importants augments dels costos de producció, deguts a la seva repercussió en els factors que s'utilitzen en la producció agrària, com per exemple els adobs, els fertilitzants, els productes fito-sanitaris, etc. L'agricultura catalana que, com l'espanyola en general depèn dels mercats exteriors per a alguns productes bàsics, ha vist augmentar el risc de les seves operacions, ja que cada vegada és més difícil preveure l'evolució dels esdeveniments monetaris i energètics. Per damunt de tota aquesta problemàtica, les darreres campanyes s'han presentat plenes de problemes climàtics, deguts especialment a l'freqüència més alta, que en la dècada anterior, de períodes de secada, cosa que ha fet que augmenti, naturalment, el risc en l'activitat agrària.

A Catalunya, aquesta problemàtica té una repercussió particularment greu en el sector ramader, especialment en les produccions de porcí, aviram, ous i boví d'engreix, les quals depenen de la possibilitat d'obtenir aliments per al bestiar en temps oportú i a bon preu.

b) Les regions espanyoles i llur agricultura. Tendències en el paper del sector agrari d'acord amb l'estructura econòmica regional.

Com ja hem vist en els capítols II i III, existeix un grau elevat d'interrelació entre les regions agràries espanyoles, fet que va lligat a la presència de mercats de consum importants. L'evolució econòmica espanyola i les relacions comercials amb Europa no han alterat d'una manera important la situació del sector agrari català dins el context espanyol. Si fa o no fa, Catalunya produeix al voltant del 7,5% del Producte Interior Brut de l'agricultura espanyola. En relació amb l'economia catalana, el sector agrari produïa el 1975 aproximadament un 3,9% del PIB, xifra que representa una disminució del 48% respecte al 1955. Aquesta transformació, completament previsible segons el model de creixement econòmic occidental, no es va manifestar per igual a totes les altres regions espanyoles, en les quals el sector agrari va mantenir el seu pes relatiu d'una manera més acusada que a Catalunya. Les regions més importants per a l'agricultura espanyola, atès el manteniment de l'economia agrària dins la regió, són per ordre decreixent: Aragó, Múrcia, Castella-Lleó, Andalusia, la Manxa i Extremadura (per entendre'ns bé, a Aragó, en vint anys el pes econòmic del sector agrari només va disminuir del 20,98% al 14,94% en el PIB de la regió). Cal dir, a més, que Aragó i Múrcia, que en aquest aspecte destaquen per sobre de les altres regions, mantenen com hem vist al capítol II un intens comerç agrari amb Catalunya.

És molt difícil aventurar un conjunt de relacions regionals que ens expliqui quin és el paper de l'agricultura catalana en relació amb la de les altres regions. Tanmateix, hi ha una relació important que deriva del fet que el sector agrari català és deficitari en productes per a l'alimentació del bestiar i, per ara, en bestiar per engreix. Existeix, doncs, si més no, una relació bàsica en aquest sector; en la mesura que la producció ramadera és important a Catalunya i a Espanya, es defineix un mercat important per als productes d'alimentació del bestiar.

QUADRE V.4

Importància de l'agricultura dins el PIB regional* (en %)

	1955	1975	Ratio 1975/55	1979
Andalusia	29,42	16,25	0,55	12,90
Catalunya	7,35	3,90	0,52	3,23
Madrid	2,69	0,89	0,33	0,64
València	20,12	9,07	0,45	6,90
Castella-Lleó	33,04	19,63	0,59	12,57
Galícia	36,17	17,81	0,49	14,33
País Basc/Navarra	12,83	5,71	0,45	5,01
Manxa	44,67	24,48	0,55	20,60
Canàries	27,28	9,40	0,34	8,50
Aragó	20,98	14,84	0,71	11,20
Astúries	16,69	8,20	0,49	6,04
Extremadura	48,64	26,35	0,54	17,57
Múrcia	18,57	12,72	0,68	11,11
Balears	15,07	5,91	0,39	4,33
ESPANYA	20,49	9,72	0,46	7,54

* Inclou la pesca.

FONT: Banco de Bilbao, *Renta Nacional de España y su distribución provincial*. Sèrie homògena 1955-1975, i Banco de Bilbao 1979.

El pes del sector ramader a Espanya se centra, essencialment, en tres zones, en les quals aquest sector supera el 50% de la PFA de cada zona, i són, per ordre decreixent, el País Basc i Astúries, Galícia i Catalunya. Conjuntament, aquestes tres zones signifiquen prop dels dos terços de la producció ramadera de l'Estat. Catalunya, però, mostra una lleugera tendència a perdre pes dins el context espanyol.

c) El grau d'interrelació regional, el paper de la indústria agroalimentària, la tecnologia i el consum.

La indústria agroalimentària és un sector molt important a Catalunya i, a més, representa una part notable de tot el sector agroalimentari espanyol: aproximadament una quarta part d'aquesta indústria actua a, o des de, Catalunya. Per aquest motiu cal considerar que el sector agroalimentari català en conjunt afavoreix la resta de l'agricultura de l'Estat amb un altre grup de fluxos regionals que són, d'una banda, el mercat d'empreses transformadores, el conjunt d'empreses productores de factors de producció i l'aportació general de tecnologia que aquesta sèrie d'elements signifiquen. En la mesura que aquest conjunt d'empreses ha trobat el seu primer mercat prop del sector agrari català, es pot considerar això com una aportació més d'aquest sector al conjunt de l'Estat. Però això també és un fenomen dinàmic; efectivament, mentre que la part de la producció ha assolit de mantenir la importància econòmica en el conjunt de l'Estat, el pes cata-

là dins la indústria agroalimentària ha anat baixant, com a resultat de la localització d'empreses d'aquest ram en d'altres zones geogràfiques d'Espanya. Alguns exemples els trobarem en el món dels escorxadors (Andalusia), de la llet i els seus productes derivats (Astúries, Santander), de la conserva de fruita i d'horta (Múrcia). Cal plantejar-se, doncs, les possibles conseqüències que pot tenir per a l'agricultura catalana un procés d'aquesta mena, si continua per molt temps.

V.3. LA POLÍTICA AGRÀRIA ESTATAL I LA SEVA INCIDÈNCIA EN EL SECTOR AGRARI CATALÀ

a) La política de preus i estructures

La política de preus practicada a Espanya des de fa uns vint anys ha afavorit els grans conreus extensius. Diversos autors han analitzat aquest tema, entre ells Linde, el qual arriba a la conclusió que durant el període 1960-70 no hi ha hagut fre a l'expansió ramadera per part dels preus dels cereals, al productor, però sí, en canvi, per part dels preus del farratge. D'altra banda, la petita expansió dels farratges en el període 1965-1975, posada de manifest en els informes de la FAO, del Banc Mundial i en estudis posteriors, ha d'haver tingut un pes rellevant en la formació de l'actual producció ramadera industrial.

Naredo, amb un mètode diferent, calcula els excedents teòrics d'explotació de diversos conreus i conclou que els productes més beneficiats han estat precisament els farratges, les fruites i algunes lleguminoses, mentre resten en darrer terme l'olivera, els cereals i el cotó. Això ha afectat també les explotacions de cada conreu d'una manera diferent i ha tendit a beneficiar les produccions on les exportacions són més grans, per la via dels menors costos financers i les economies d'escala. L'anàlisi realitzada per Naredo indica que, d'entre els diferents conreus, els farratges s'han beneficiat d'un major creixement d'excedents d'explotació, ja que durant el període assenyalat l'augment dels costos sobre els ingressos no ha sobrepassat el 20%. També indica que els cereals, tant d'hivern com de primavera, no es troben entre els conreus amb variacions més fortes de l'excedent d'explotació, llevat dels cereals d'hivern en regadiu amb un grau de mecanització elevada. Per als altres cereals, l'augment dels costos ha superat el 58% de l'augment dels ingressos per ha, i molt sovint ha superat el 100%. La influència possible dels salaris en aquests augments de costos també ha estat, en general, més forta per als cereals que per als farratges i altres productes, especialment pels nivells baixos de mecanització.

En aquest mateix llibre s'han confirmat les conclusions de Linde i Naredo (vegeu capítol II). Des d'una òptica espanyola i per a un període de temps passat més recent, també ho han confirmat Antonio Gómez Orbaneja i A. Checchi (Moneda y Crédito, 1980).

En qualsevol cas, Naredo no estableix comparacions amb els productes ramaders i, per tant, no es pot concloure que l'evolució positiva de l'excedent d'explotació farratgera hagi beneficiat necessàriament l'excedent de producció ramadera. Més aviat sembla com si, al revés, la producció farratgera total hagués estat frenada, sense assolir les fites que havia proposat la comissió de la FAO i el Banc Mundial esmentades abans, i també que el nivell de costos d'alimentació del bestiar hagués depès més dels preus mundials creixents que no del preu dels ce-

reals en el mercat espanyol, els quals, d'altra banda, com ha posat de manifest Linde, durant el període 1960-1970 no han tingut una evolució positiva de llurs ingressos. Com que aquest és un sector deficitari, la ramaderia ha experimentat augments de costos en relació al preu d'importació.

Com hem observat en el capítol II en analitzar l'evolució dels preus relatius de consum entre el 1965 i el 1973, els farratges i els pinsos han augmentat més ràpidament llur preu respecte al bestiar, la carn, la llet i els cereals, posant de manifest en aquest darrer cas la influència dels mercats exteriors.

És difícil de dir si aquesta política de preus ha estat beneficiosa pels productors de conreus agrícoles catalans. Benelbas, sembla incloure-ho en aquest sentit, però no n'extreu cap conclusió definitiva, i no coneixem d'altres estudis que hagin plantejat aquest problema. En la mesura que les dimensions mitjanes podien permetre a Catalunya i a certes comarques uns costos mitjans baixos, respecte a d'altres regions espanyoles (no totes), l'evolució dels preus agrícoles pot haver beneficiat alguns productors. De tota manera, aquest fet deu haver estat més important per a les fruites i l'horta per exemple que no per als cereals, la producció dels quals a Catalunya és relativament petita, a causa més probablement de raons estructurals que no pas econòmiques. Però cal recordar que precisament la fruita i l'horta són sectors on veritablement no es pot parlar d'una política de preus i, per tant, hem de concloure que "no hi ha hagut una política de preus, sinó l'establiment programàtic de preus sense una ordenació de conreus d'acord amb les necessitats estatals"⁶ i que, per tant, ha estat el mercat i no la política agrària el que ha deixat desenvolupar aquelles formes de producció més capaces d'assolir els nivells de rendibilitat als preus del mercat i fer front tant com fos possible a la creixent inestabilitat dels mercats. Això, de fet, ha pesat molt precisament en aquelles produccions cap a les que Catalunya s'havia anat orientant, i des d'aquest punt de vista ha estat un cost que la producció ramadera ha hagut d'acceptar sense poder-hi fer res. Val a dir, doncs, que si bé és cert que Catalunya s'ha orientat cap a produccions amb demanda creixent, l'experiència dels últims anys ha mostrat que aquestes produccions es caracteritzen també per uns costos exògens creixents i un risc més elevat.

Altrement, l'activitat de l'administració de l'Estat en matèria d'estructura a Catalunya ha estat mínima. El mateix Benelbas indica que l'estructura bàsica del regadiu a Catalunya continua essent la mateixa que a començament de segle. D'altra banda, a la muntanya catalana, la gran zona abandonada de l'activitat pública i privada, l'administració hi ha tingut fins ara una incidència ben minsa. Carbonell i d'altres donen una valoració d'aquestes actuacions⁷.

b) L'evolució de la capacitat de producció

Davant les negociacions per a l'adhesió d'Espanya a la CEE, la Comissió va elaborar un document molt important, sobre les possibles conseqüències per a l'agricultura comunitària de l'adhesió espanyola. En aquest document s'expressa una gran preocupació pel potencial productiu espanyol, especialment en relació a les produccions mediterrànies comunitàries (horta i fruita, olivera i vinya), i s'hi exposa el temor que l'adhesió espanyola desequilibri aquests mercats comunita-

6. A. Gómez Ovbaneja i A. Checchi, *op. cit.*, pàg. 134.

7. Carbonell i altres. *Agricultura i Medi Rural*, DARP 1981.

ris, alhora que produeixi conseqüències negatives també pels països mediterranis que ara comercien amb la CEE. Aquesta és una qüestió discutible i, certament, pensem que la posició de la Comissió és una mica exagerada. Ara bé, aquest problema en planteja un altre. Quina és la capacitat productiva del camp espanyol? Com evoluciona el regadiu? És ben sabut que el conreu de regadiu permet d'obtenir uns rendiments molt més elevats, però també que necessita unes condicions geogràfiques determinades i unes inversions i un finançament importants. Si el nou regadiu espanyol es dedicava, com semblen sostenir els informes comunitaris, a la producció d'horta i de fruita, això podria empitjorar la situació de mercat dels productes que tenen importància per a l'agricultura catalana en certes comarques, com el Segrià, la Noguera, l'Urgell, el Baix Llobregat o l'Empordà.

En canvi, si a escala estatal hom dedicava el regadiu a conreus extensius de fruiters es podria disminuir, en part, la dependència exterior d'Espanya en l'alimentació del bestiar. Però, aleshores, les regions que dedicarien llur regadiu a produir aliments per al bestiar, ¿voldrien també establir llur pròpies produccions ramaderes? Si fos així, com afectaria això al mercat de les produccions catalanes?

El regadiu espanyol presenta una tendència a l'augment. El 1979, a Espanya se'n comptabilitzaven 2,8 milions d'hectàrees, sense comptar les pastures naturals (203.000 ha). L'evolució del regadiu tradueix la incidència de la política agrària espanyola: prop dels 2/3 de les noves terres en regadiu són promogudes per l'activitat pública de l'Estat ja sigui, a través de l'IRYDA, Obres Hidràuliques o pels Plans Coordinats. El sector privat (que rep ajuda a través dels crèdits públics) suposa una part important de la iniciativa, però està condicionat per la participació notable que hi té l'Estat, com palesa la informació oficial⁸.

Una part important del regadiu permanent afecta explotacions de superfície petita (24% d'explotacions inferiors a 5 ha). La variació anual del regadiu a Espanya es troba al voltant de les 56.000 ha, de mitjana anual, sense comptar, però, la pèrdua de superfície de regadiu per ocupació de sòl agrícola per altres utilitzacions.

Les perspectives d'expansió del regadiu són determinades per diversos factors: el cost del finançament, les inversions en xarxes bàsiques (embassaments i xarxes principals), però sobretot per la disponibilitat real d'aigua. Segons un informe publicat per l'IRYDA, les expectatives de regadiu a Espanya, per l'any 2000, podrien ser aproximadament de 4 milions d'hectàrees, és a dir un augment del 42,9% entre el 1978 i el 2000. El consum d'aigua estimat passaria així de 22.131 hm³ a 31.841 hm³, suposant que fos constant la tecnologia de reg. Aquest augment del consum d'aigua s'ha de comparar amb la capacitat actual d'embassament, la qual es troba al voltant dels 40.796 hm³ i que en regula, sempre segons la mateixa font, uns 36.000 hm³.

Afegint a l'ús agrícola de l'aigua els altres usos, l'informe de l'IRYDA arriba a una estimació de les necessitats de regulació, per al conjunt de l'Estat, de 50.000 hm³, i una capacitat global d'embassament de 70.000 hm³, és a dir un augment del 72% per d'aquí a vint anys. Si considerem que a Catalunya existeix un dèficit important de xarxa principal d'embassaments, veurem que les perspectives de futurs regadius hi són difícils.

8. Ministerio de Agricultura, *Anuario de la producción agraria*, pàg. 36.

Distribució del Producte i la població Agraris per regions.

	Població agrària activa							
	Respecte població activa regional				Respecte població activa agrària espanyola			
	1955	1975	1979		1955	1975	1979	
Andalusia	19,72	20,91	21,41		56,69	30,41	27,75	
Catalunya	7,08	8,10	8,58		19,56	7,99	6,90	
Madrid	1,49	1,45	1,38		8,09	2,41	1,49	
València	8,49	8,96	9,00		48,57	16,84	16,20	
Castella-Lleó	17,95	16,60	13,82		54,69	36,30	31,67	
Galícia	10,58	10,28	11,28		63,81	51,26	44,11	
Basco-navarresa	5,90	5,47	5,27		24,49	10,76	8,93	
Manxa	9,59	9,04	9,54		67,24	37,05	31,69	
Canàries	3,05	2,73	3,73		54,46	21,63	20,81	
Aragó	3,89	5,03	5,03		48,88	24,93	20,77	
Astúries	3,14	2,72	2,39		37,67	31,10	27,25	
Extremadura	6,24	4,79	4,16		69,31	48,02	36,95	
Múrcia	1,63	2,73	3,16		55,17	23,88	24,10	
Balears	1,25	1,19	1,25		40,20	17,01	16,45	
ESPANYA	100,0	100,0	100,0		46,05	23,00	19,89	

* Inclosa la pesca.

FONT: Elaborat a partir del Banco de Bilbao, La Renta Nacional y su distribución provincial, diversos anys.

QUADRE V.6

Variació dels costos i dels ingressos totals per ha (1953-1967) segons els diferents graus de mecanització

		(1)	(2)
Farratges de regadiu	3	5	4
Farratges de regadiu	2	8	7
Farratges de secà	3	9	6
Farratges de secà	2	11	9
Farratges regadiu	1	12	11
Farratges secà	1	20	17
Tarongerar	2	27	7
Tarongerar	1	36	15
Ametllerar	2	41	28
Ametllerar	1	45	31
Cereals hivern regadiu	3	47	8
Lleguminoses gra regadiu	3	7	24
Lleguminoses gra regadiu	2	48	25
Patata de regadiu	3	48	20
Patata de regadiu	2	49	21
Patata de secà	3	51	21
Patata de secà	2	52	23
Patata de regadiu	1	54	26
Lleguminoses gra regadiu	1	56	32
Cereals hivern regadiu	2	58	18
Patata de secà	1	58	28
Cereals de primavera	3	64	10
Cotó de regadiu	3	68	26
Vinya	2	70	45
Cereals hivern	3	74	15
Lleguminoses gra secà	3	76	32
Lleguminoses gra secà	2	77	34
Cereals primavera secà	3	86	22
Vinya	1	88	60
Cereals primavera regadiu	2	88	40
Cereals hivern secà	2	91	31
Lleguminoses gra secà	1	94	47
Cereals primavera secà	2	102	41
Cereals hivern regadiu	1	109	67
Cereals primavera regadiu	1	111	63
Oliverar	3	112	73
Oliverar	2	114	73
Oliverar	1	145	97
Cereals primavera secà	1	149	87
Cotó secà	3	158	51
Cotó regadiu	2	158	117
Cotó regadiu	1	167	123
Cereals hivern secà	1	177	110
Cotó secà	2	202	98
Cotó secà	11	227	117

Vegis font i notes d'aquest quadre a la pàgina següent.

Tanmateix, aquesta seria la imatge geogràfica del regadiu, si les previsions es realitzaven:

Suposant que aquests projectes fonamentalment es realitzessin, a quines produccions es dedicarien? Durant el 1978 i el 1979 (darreres informacions disponibles), el Balanç alimentari espanyol va ser el següent:

Aquest és el panorama, vist àmpliament, que s'ha de tenir present per a tota inversió nova en capacitat productiva: excedentari en cereals, hortalisses, patata, fruita, oli d'oliva i vi; fortament deficitari en cereals pinsos, llet en pols sencera i desnatada, matèries grasses (en part, per a alimentació animal); menys o més deficitari –però poc– en els altres productes. És possible que l'adhesió a la CEE alteri una mica les perspectives del nostre balanç alimentari, potser per a la carn d'oví, la fruita i l'horta. Però, en general, no es tracta de mercats amb un futur massa expansiu, sinó que seran mercats que exigiran, sobretot, una distribució comercial hàbil conjuntament amb un producte d'alta qualitat, el que significa que aquella capacitat productiva per la via de nous regadius s'ha d'orientar cap a les produccions que més necessita l'alimentació espanyola i que avui són, sense cap mena de dubte, productes per a l'alimentació del bestiar.

En l'experiència passada no trobem cap base per a l'optimisme. Entre els períodes 1962-64 i 1972-74, la importància del regadiu en els pinsos va arribar a disminuir del 40% al 13,2%, mentre que en les lleguminoses i els farratges es trobava més o menys estancada (34% el 1972-74).

El comportament de les variables agregades enregistra, en aquest punt, un comportament divers per a cada regió: així, el Nord i l'Altiplana central, disminueixen notablement la utilització del regadiu en la producció de pinsos i augmenten lleugerament el dedicat a les lleguminoses i els farratges, mentre que Catalunya i tota la zona de l'Ebre es comporten de forma inversa: augmenta el regadiu en la producció de gra per a pinsos i disminueix, en canvi, el pes del regadiu en la producció de farratges.

Però, evidentment, aquestes variacions no influeixen per igual en l'oferta total dels productes.

Si observem el regadiu des del punt de vista de la inversió, podem observar que Catalunya va darrera la resta d'Espanya, quant a formació del seu capital agrari. Així, mentre a l'Estat el regadiu participa en gairebé un 12,6% a la formació bruta de capital, a Catalunya ho fa només en un 5,4%, diferència que s'enregistra també per totes les millores permanents en superfície agrícola (Espanya 39,5%, Catalunya 21,6%).

També en la ramaderia, com a estoc de capital, Catalunya va darrera de l'Estat quant a acumulació: mentre a l'Estat els estocs de ramat disminueixen (1977-79) en 0,8 la formació bruta de capital, a Catalunya aquest percentatge és set vegades més gran.

NOTES del Quadre V.6

FONT: Naredo, *La evolución de la agricultura en España*, Ed. Estela, 1971.

NOTES: Els nivells 1, 2 i 3 de mecanització corresponen als que Naredo indica en l'apèndix del seu llibre (*La evolución de la agricultura en España*, pàgs. 151 a 153). La columna 2 és l'índex d'augment dels costos de la mà d'obra en relació amb els ingressos, en percentatge, i la columna 1 és l'índex d'augment dels costos totals en relació amb els ingressos en percentatge, tal i com són presentats per Naredo en l'obra citada (pàg. 55 i següents).

c) L'especialització regional agrària

La proximitat de l'agricultura catalana a zones urbanes importants comporta uns elements positius (facilitats d'arribar al consum i a la comercialització), però també d'altres de negatius: preus més elevats dels factors, preu de la terra més elevat i creixent en funció de la demanda per a d'altres usos. La política de preus és una política general que difícilment arriba a considerar els interessos de les agricultures diferenciades regionalment; d'altra banda, també és difícil que hi siguin reflectits els interessos d'una petita part de la producció. La política d'estructures agràries permet una consideració més adequada de les diferències regionals; això no obstant, la política estatal d'estructures agràries no ha tingut gaire incidència a Catalunya, tant si considerem la proporció de la despesa com el finançament del regadiu (vegeu Benelbas). Aquest fet no significa que l'agricultura catalana hagi perdut pes en el context espanyol, però sí que l'esforç realitzat per mantenir-se ha estat gran. Efectivament, si analitzem l'evolució dels diferents sectors dels darrers anys, veiem que el sector agrari català ha mantingut el seu pes en el context espanyol, però que, en canvi, ha disminuït respecte a si mateix en termes constants. A escala d'Estat, es defineixen un grup de regions on el producte agrari creix en termes reals i un altre grup on el producte agrari disminueix en termes reals.

QUADRE V.7

Situació del regadiu

Regions	Superfície de reg (000 ha 1978)	Consum hm ³	Superfície futura (2.000)	% 1978/2000	consum hm ³
Galícia	133	665	152	14,3	760
Nord	10	50	11	10,0	55
Ebre	457 ¹	3.656	699 ²	53,0	5.592
Catalunya	260	2.080	405	55,8	3.240
Duero	450	2.925	600	33,3	3.900
Centre	240	1.800	376	56,6	2.820
Llevant	440	3.080	582	32,3	4.074
Extremadura	200	1.800	320	60,0	2.880
Andalusia	535	5.350	765	43,0	7.650
Canàries	50	550	60	20,0	660
Balears	25	175	30	20,0	210
TOTAL	2.800	22.131	4.000	42,9	31.841

1. De les quals, Aragó: 343

2. De les quals, Aragó: 529

QUADRE V.8

Productes potencialment excedentaris

	Producció (Milers Tm.)		Consum (Milers Tm.)		%	
	1978	1979	1978	1979	1978	1979
Blat	4.806	4.082	4.015	4.304	119,7	94,8
Ordi	8.068	6.252	5.916	6.766	136,4	92,4
Civada	533	456	437	427	122,0	106,8
Arròs	401	427	347	425	115,6	100,5
Patata	5.364	5.637	5.295	5.700	101,3	98,9
Fruita seca	672	651	570	564	117,9	115,4
Horta fresca	5.042	4.958	4.621	4.496	109,1	110,3
Tomàquet fresc	2.223	2.204	1.947	1.889	114,2	116,7
Agris frescos	2.969	2.784	1.284	1.008	231,2	276,2
Altra fruita fresca	4.847	5.179	4.630	4.950	104,7	104,6
Oví i cabrum	143	132	142	132	100,7	100,0
Equí	11	10	9	9	122,2	111,1
Caça	14	16	10	10	140,0	160,0
Ous	587	640	668	610	103,3	104,9
Oli d'oliva	395	548	354	354	111,6	154,8
Vi	3.139	4.964	2.310	3.783	135,9	131,2

FONT: *Anuario de la producción agraria*, 1979 i 1980.

QUADRE V.9

Productes més o menys deficitaris

	Producció (Milers Tm.)		Consum (Milers Tm.)		%	
	1978	1979	1978	1979	1978	1979
Blat de moro	1.969	2.212	5.493	5.726	35,8	38,6
Altres cereals	292	235	815	605	35,8	38,8
Lleguminoses gra	471	417	555	468	84,9	89,1
Sucre	1.094	861	1.108	1.175	98,7	73,3
Cacau	—	—	26	33	—	—
Boví	391	394	470	427	83,2	92,3
Porcí	803	939	840	971	95,6	96,7
Aviram	755	747	765	764	98,7	97,8
Conill	111	111	113	116	98,2	95,7
Llet de vaca	5.560	5.661	5.562	5.665	99,96	99,9
Llet condensada	132	121	147	127	89,8	95,3
Llet en pols sencera	8	7	26	31	30,8	22,6
Llet en pols descremada	24	26	54	90	44,4	28,9
Formatge	132	134	154	158	85,7	84,8
Altres olis i greixos vegetals	217	224	466	427	46,7	52,5
Mantega	21	15	23	18	91,3	83,3

FONT: *Anuario de la producción agraria*, 1979 i 1980.

QUADRE V.10

Producció 1980. Subsector agrícola
(millions de pessetes)

	Cereals	Palla	Farratges	Llegumino.	Pastures
Galícia	9.827	1.847	9.964	1.911	7.317
Nord	664	34	4.929	372	17.653
País Basc	2.298	108	2.385	183	1.745
Ebre	45.339	8.190	7.322	788	1.386
Catalunya	17.302	3.301	8.041	554	966
Balears	955	263	1.555	412	73
Duero	79.990	9.736	8.867	4.994	8.348
Centre	42.704	6.710	6.461	3.919	1.497
Llevant	7.732	618	2.524	181	95
Extremadura	15.245	2.006	2.809	465	799
Andalusia Oriental	11.085	1.974	3.487	2.073	451
Andalusia Occidental	33.992	2.327	4.596	2.825	605
Canàries	194	88	849	71	137

FONT: *Las Cuentas del sector agrario*, núm. 7, Ministerio de Agricultura, 1982.

QUADRE V.11

Producció 1980. Subsector ramader
(millions de pessetes)

	Bovi	Ovi	Porcí	Aviram	Llet	Ous
Galícia	16.064	602	13.606	6.806	29.713	6.458
Nord	13.226	288	1.198	174	25.888	2.355
País Basc	3.838	334	1.187	572	6.703	2.282
Ebre	7.284	12.283	17.500	11.267	5.866	4.241
Catalunya	7.738	3.913	48.979	30.247	9.326	12.200
Balears	1.631	1.093	1.080	1.715	3.224	719
Duero	19.685	10.289	18.506	4.862	29.116	10.720
Centre	5.214	12.999	10.662	6.691	12.274	7.867
Llevant	1.861	3.559	22.054	5.234	3.011	4.569
Extremadura	6.444	5.821	4.623	245	5.751	903
Andalusia Oriental	1.602	2.187	5.608	1.273	5.247	3.144
Andalusia Occidental	6.980	2.121	6.706	2.377	9.058	4.163
Canàries	627	31	349	299	3.755	2.708

FONT: *Las cuentas del sector agrario*. N.º 7. 1982.

QUADRE V.12

Creixement real positiu del PIB agrari regional¹ (%). 1981-73

Andalusia	14,7
Galícia	29,3
País Basc	12,5
Canàries	24,8
Astúries	12,0
Múrcia	27,8
Cantàbria	16,7
Rioja	8,6
València	2,2

Creixement real negatiu del PIB agrari regional¹. 1981-73

Madrid	- 4,9
Catalunya	-12,7
Castella-Lleó	-25,0
Castella-La Mancha	-15,9
Extremadura	- 3,2
Balears	-24,1
Navarra	- 9,6
Aragó	-30,3

1. A preus constants.

FONT: Banco de Bilbao. *La Renta Nacional y su distribución provincial*, 1981.

V.4. L'ADHESIÓ A LA CEE I ELS POSSIBLES EFECTES SOBRE EL SECTOR AGRARI CATALÀ⁹

L'adhesió d'Espanya a la Comunitat Econòmica Europea significarà un canvi important de l'entorn econòmic. Malgrat les dificultats que experimenta la integració econòmica europea, està clar que la nostra inserció dins d'una àrea econòmica més àmplia pot portar aires més sans a la nostra economia. Des del punt de vista general, el resultat de l'adhesió pot ser una economia més lliure i més racional. L'adhesió serà certament un procés molt complex. Per avaluar-lo, s'han de considerar alhora la situació relativa d'Espanya i de la CEE avui, les tendències futures, la política agrícola de la CEE, els seus problemes i la seva possible evolució. L'anàlisi d'aquest conjunt de problemes demanaria dedicar-hi una part massa extensa d'un assaig com aquest i, d'altra banda, existeixen ja altres obres on s'anàlizien aquests problemes des d'una òptica catalana¹⁰. Per això en aquesta secció només es plantejaran alguns temes suggerents, sense ànim de ser completa ni d'esgotar el tema.

9. Aquesta secció reproduïu parcialment el meu article "El sector agrari" a l'*Economia de Catalunya d'avui i de demà*, Banc de Bilbao, 1984.

10. Catalunya i les comunitats europees. *Op. cit.*, especialment el capítol V.

a) Catalunya regió europea

Catalunya constitueix un conjunt econòmic integrat dins el mercat espanyol (vegeu cap. I i II), però les seves característiques la fan molt semblant a d'altres regions dels països de la CEE. Presenta una estructura industrial i agrària semblant a moltes regions europees. Des d'un punt de vista de dimensió, Catalunya podria ser una de les primeres regions industrials europees¹¹.

El mateix es pot afirmar de la seva agricultura: considerada per població agrària i per producte brut agrari, l'agricultura catalana podria figurar entre les primeres agricultures europees. Com és lògic, l'agricultura catalana es compara millor, en els seus aspectes quantitatius, amb aquelles produccions en què està especialitzada. Per exemple, en producció càrnica porcina, la producció catalana en dimensió total figurarà entre les deu primeres regions europees (Dinamarca inclosa).

b) Possibles efectes de l'adhesió.

Un resultat de l'adhesió serà la compenetració entre els mercats espanyols i els dels països de la CEE. El procés d'aproximació serà, naturalment, gradual a fi que no hi hagi cap trauma en el mercat per cap de les dues bandes. El període de temps que durarà l'adaptació espanyola a les regles de la CEE s'anomena període transitori. Segons que sembla, aquest període pot durar entre 7 i 12 anys, si bé encara no se sap amb seguretat quan començarà.

Durant el període transitori, Espanya haurà d'anar canviant un conjunt de coses que, avui, formen la seva política agrícola, comercial i econòmica. Des del punt de vista agrari, cal destacar les següents normes que afectaran els mercats agraris espanyols i, per tant, els catalans:

- 1) Adopció de la Tarifa Exterior de la CEE (TEC) i desaparició dels aranzels interiors entre Espanya i la Comunitat Europea.
- 2) Política d'aproximació gradual dels preus agraris espanyols als preus comunitaris.
- 3) Adopció del "Cabal" Comunitari i el dret derivat pel mercat interior espanyol i les seves exportacions agroalimentàries. En particular, adopció de la legislació sanitària i tècnica.
- 4) Abandonament gradual del comerç d'estat pels productes agraris.
- 5) Progressiva liberalització de la política agrícola sobretot en els aspectes de la gestió dels mercats, la qual permetrà un cert automatisme de les intervencions, com en el cas de la CEE, i, paral·lelament, una pèrdua del protagonisme de la intervenció directa de l'Administració.
- 6) Aplicació progressiva de l'Impost sobre el Valor Afegit, com a mètode d'imposició fiscal indirecta, i banc de càlcul de les subvencions a l'explotació.
- 7) Política monetària. El tipus de canvi entre la pesseta i la Unitat de Compte Europea, ECU, és un element important de la comparació dels preus agraris. És important, doncs, saber si el valor ECU/pta serà estable o, com fins ara, evolucionarà en contra de la pesseta (devaluació).

11. Vegeu A. Fios, C.A. Gasóliba, N. Serra, *La Indústria a Catalunya*, 1978.

Per part de la CEE també s'han de produir alguns canvis, sobretot en relació amb les exportacions agràries espanyoles a la CEE:

- a) Desaparició progressiva dels aranzels comunitaris i de les barreres variables d'entrada (*prélèvements*, taxes compensatòries, etc.).
- b) Eliminació progressiva dels calendaris d'importació que només permeten l'entrada d'alguns productes agraris (especialment, fruites i hortalisses) durant certes èpoques de l'any.
- c) Aportació d'ajuts de diversa mena a l'orientació agrària, el desenvolupament industrial i la renovació industrial i el reciclatge professional, a partir de fons comunitaris en els quals també està contribuïnt Espanya.

Aquest conjunt de canvis, que afectarà àdhuc aspectes institucionals dels mercats espanyols, requerirà molt de temps i molta paciència. El resultat serà, sens dubte, una més gran facilitat d'exportació i d'importació per part dels estats membres de la CEE i d'Espanya, facilitat que ha de generar un augment dels intercanvis comercials. Això, naturalment, des del punt de vista agrari, beneficia sobretot Espanya.

Podem parlar de diferents maneres dels efectes de l'adhesió. Podem estudiar els efectes en el seu conjunt, globalment o per sectors. Ho podem mirar des del punt de vista del mercat espanyol, o des del punt de vista estrictament regional.

Globalment, l'oferta d'aliments espanyols es pot encarir a conseqüència de l'aplicació de la PAC, tal i com és avui. Això, però, és quelcom que no es pot imaginar amb precisió. La PAC va evolucionant, poc o molt i no es pot pensar en uns nivells de preus massa diferents dels nivells mundials. Els problemes de la CEE per a finançar la seva PAC són molt greus i no deixaran de tenir una influència en l'aproximació de l'agricultura espanyola a les agricultures comunitàries. És, doncs, possible que els preus dels aliments augmentin com a conseqüència de l'adhesió, tal com han indicat alguns autors (**Muns 1972**, **Granell 1978**), però aquesta previsió ha de ser condicionada fortament al tipus d'evolució de la mateixa PAC.

A nivell dels efectes sectorials, cal fer una distinció important. És evident que els diferents sectors agraris experimentaran algunes repercussions de l'adhesió, d'acord amb llur pròpia posició dins l'economia de cada bloc. Les variables que més influïran per a determinar si un sector obté beneficis o no de l'adhesió són, naturalment, els preus, els costos de producció, l'existència o no de canals eficients de comercialització, el nivell de la demanda existent en relació a l'oferta.

L'adhesió, vista des del punt de vista sectorial, vol dir que pels diferents productes es poden donar importacions i exportacions sense barreres aduaneres i aranzelàries. Hi ha sectors on les importacions seran més importants i més freqüents que les exportacions, en funció de les variables que hem esmentat més amunt.

Es pot parlar, doncs, de sectors on la competitivitat dels productes comunitaris serà més forta que la dels productes espanyols o que la dels catalans. Per aquest grup de productes, hom diu que hi ha un efecte competència. Recíprocament, hi ha productes que experimentaran unes majors possibilitats d'exportar

cap a les economies de la CEE i fruir del seu gran mercat. Per a aquests, hom diu que hi ha un efecte de mercat.

De fet, tots els productes experimentaran els dos efectes alhora i el punt important és el balanç entre els dos. Per a alguns, el balanç serà negatiu, per a d'altres serà positiu.

Tot això pot ajudar a entendre una mica la mena de conseqüències derivades de l'adhesió. Cal tenir present, però, que en matèria agrària és molt important la geografia i els costos de transport i, en conseqüència, les diverses regions espanyoles estan situades en diferents posicions respecte al problema de l'adhesió. És possible, per exemple, que mentre a nivell de tot el mercat espanyol, per un producte concret, no es noti una alteració important de la situació econòmica, per regions concretes, i pel mateix producte, es puguin produir canvis importants de la seva economia, a causa essencialment del fet que, amb la desaparició de les barreres duaneres, la nova circulació comercial que es produeixi alteri la situació al mercat d'unes regions concretes. Es diu, llavors, que hi ha efectes regionals de l'adhesió. Aquests efectes poden ser els més importants en el cas de l'agricultura espanyola.

Alguns exemples poden il·lustrar l'explicació anterior, sense pretendre ampliar anàlisis ja publicades, ni aprofundir en el tema a nivell de cada producte, cosa que exigiria un estudi certament molt més extens.

**Regions espanyoles i europees d'acord amb el % de PIB agrari dins el total.
(CEE 1974 - Espanya 1973)**

QUADRE V.13

Productes agraris classificats segons la importància dels efectes possibles

Productes	% Producció catalana	Efecte competència	Efecte mercat	Observacions
Cereals	8	X		Lleuger encariment general de preus.
Oli d'oliva	1		X	Necessitat
Vi	4		X	d'ordenament sectorial.
Carn de boví	9	X		Necessitat de
Carn de porcí	18	X		resoldre problemes sanitaris.
Carn d'aviram	14		X	Necessitat de
Ous	4		X	millora
Llet i derivats	6	X		estructural.
Fruita	12	X	X	Necessitat de
Fruita seca	4		X	política comercial.
Hortalisses	8	X	X	Tipificació i comercialització.

FONT: Elaboració pròpia.

Si observem el quadre anterior veurem que l'oli d'oliva hi és classificat com un producte on l'efecte de mercat pot ser més fort que l'efecte competència, mentre que la llet i els seus derivats se situen en la posició oposada, és a dir un producte on pot ser més fort l'efecte competència.

Vist des d'una òptica de mercat espanyol, i també des del punt de vista regional, i concretament de l'agricultura catalana, aquest fet s'ha de valorar de diferents maneres. Pel cas de l'oli d'oliva, la raó d'això és la qualitat diversa i variant dels olis d'oliva de cada regió productiva. L'adhesió espanyola pot produir un problema dins el marc agrari perquè Espanya és un país productor d'oli d'oliva, mentre que el consum d'aquest producte està molt endarrerit. La política de la CEE fa que el preu de l'oli d'oliva sigui allà més elevat que a Espanya. Un augment del preu del nostre oli d'oliva significaria, si no es feia res més, agreujar el problema d'un consum insuficient. Però, per a certs olis d'oliva de gran qualitat, les perspectives de mercat són necessàriament bones, i la producció catalana es basa essencialment en olis d'oliva de qualitat elevada; per tant, pot esperar exportar i competir.

Si observem ara el cas de la llet de vaca, ens trobem amb una situació diferent. Els preus de la llet de vaca a Espanya i a la CEE no són massa diferents. Els productes lleters són clarament excedentaris a la CEE, mentre que el balanç sol ser equilibrat a Espanya. Però la geografia espanyola mostra unes zones productores de llet i unes zones consumidores de llet. Per exemple, la cornisa cantàbrica ha estat, tradicionalment, una zona productora de llet i Catalunya és una zona deficitària en aquest producte, tot i que té una producció pròpia important. Les compres de llet des de Catalunya fan un llarg recorregut. Avui, les produccions franceses no poden entrar lliurement al mercat català, però després de l'adhesió sembla una possibilitat forta que una part de les compres de llet de Catalunya es podria nodrir de les regions del sud de França més properes. Hi hauria, doncs un efecte regional.

Com a conseqüència de tot això podríem dir que prop d'un 61% de la producció agrària catalana es troba en una zona comercial que serà afectada per un augment de la competència. És a dir, que, per compensar aquest fenomen, el sector agrari català haurà de proposar-se fer un gran esforç per tal de poder competir tant a casa seva com a l'exterior.

Efectes regionals de l'adhesió

Un dels fenòmens amb què cal estar familiaritzat és l'efecte de la diversitat regional, en la incidència de l'adhesió. És evident que les diferències en l'estructura econòmica i productiva de cada regió han de tenir una influència en la seva capacitat d'assumir l'adhesió, i en la seva manera de reaccionar davant els canvis econòmics i comercials que se'n poden derivar. Diferents estudis particulars han posat èmfasi en un fet sovint no prou valorat. Aquest fet és que l'adhesió tindria uns efectes més forts a nivell regional que a nivell global. Alguns articles han palesat el raonament subjacent.

Fou l'antic ministre i ambaixador davant les Comunitats europees, Alberto Ullastres, qui va manifestar en un antic escrit la visió general del problema regional de l'adhesió, especialment en relació a l'aplicació a una regió de la política

agrícola comunitària¹². Més tard, Granell (1981) i Barceló (1983) han presentat, independentment, quantificacions diferents dels efectes que, sobre productors i consumidors de les diferents regions, podria tenir l'aplicació de la PAC.

QUADRE V.14

Producció final agrària per comunitats autònomes, evolució del nivell de protecció a l'Agricultura, amb CEE i sense

Autonomies	Guany dels productes per la protecció agrària					
	PFA	Sense CEE		Amb CEE		3/2
	(1)	(2)	(2/1)	(3)	(3/1)	
País Valencià	73.819	9.410	12,7	10.195	13,8	8,3
Andalusia	61.638	34.061	21,1	39.536	24,5	16,1
Castella-Lleó	92.117	28.761	31,2	29.633	32,2	3,0
Castella-La Manxa	77.716	10.343	13,3	11.711	15,1	13,2
Aragó	39.956	9.634	24,1	10.737	26,9	11,4
Catalunya	66.861	25.517	38,2	27.877	41,6	9,2
Extremadura	34.148	4.203	12,3	4.366	12,8	3,9
Galícia	67.479	20.524	30,4	20.475	30,3	- 0,2
País Basc	18.725	7.166	38,3	7.505	40,1	4,7
Canàries	25.448	1.741	6,8	1.935	7,6	11,1
Astúries	18.598	6.624	35,6	6.133	33,0	- 7,4
Balears	8.428	2.453	29,1	2.613	31,0	6,5
Múrcia	26.826	3.694	13,8	4.064	15,1	10,0
Cantàbria	11.119	3.493	31,4	3.217	28,9	- 7,9
Madrid	11.841	8.307	70,2	8.851	74,7	6,5
Navarra	17.525	2.778	15,9	2.959	16,9	6,5
Rioja	14.000	1.535	11,0	1.646	11,8	7,2
Espanya	759.287	179.917	23,7	193.443	25,5	7,5

FONT: V. Barceló (1983 pàg. 76, 78, a partir de Banc de Bilbao i altres fonts.

En general, hem de considerar dos fenòmens. El primer és que l'aplicació de la política agrícola comunitària, tal com es coneix avui als mercats agraris espanyols, tindria uns efectes positius sobre la renda dels productors agraris, i negatius sobre els consumidors. Això seria derivat de l'augment de protecció a la producció agrària que permetria la PAC, i de l'aplicació d'uns preus agraris de garantia, sovint superiors als vigents a Espanya.

Les regions amb més proporció de consumidors serien les afectades més negativament, segons els dos autors citats.

Utilitzant les xifres exposades per Barceló (1983), es pot comprovar que, si bé els productors agraris catalans es beneficien d'una manera important del grau actual de protecció de la política agrària i comercial espanyola, la incidència relativa de l'aplicació de la PAC a Catalunya seria relativament menor que a d'altres regions.

12. Alberto Ullastres, "Política Agraria, Regiones y Mercado Común", a *Revista de Estudios Agrosociales*.

Això es pot veure amb l'estudi del quadre en el qual s'han traslladat les xifres, estimades per Barceló, dels beneficis dels productors derivats del règim de protecció actual (sense la CEE) i del règim que, teòricament, es derivaria de l'aplicació de la PAC (amb la CEE), en el supòsit que la PAC no canviés de tendència respecte a la seva situació actual. Naturalment, els beneficis obtinguts dins el segon règim protector són més grans. Però allò que cal fer ressaltar és que en el cas de Catalunya, els beneficis respecte a la situació actual pels productors només augmentarien en un 9,2%, mentre que en d'altres casos la millora seria més gran, per exemple en el cas d'Andalusia, on els beneficis augmentarien un 16,1%.

Aquestes xifres permeten recordar que els productors agraris catalans no han de tenir necessàriament incentius de part de l'adhesió, per una major producció, com a conseqüència directa de la política comunitària de sosteniment de preus, sinó que han de tenir incentius per a la producció i la comercialització de productes de qualitat, a un preu elevat, dins un mercat ampliat.

L'altra estimació que presenten tant Granell (1981) com Barceló (1983), reflecteix els aspectes negatius de la PAC pels consumidors. En aquest aspecte, i sense voler rebatre l'argument bàsic, segons el qual els preus dels aliments a Espanya tendiran a augmentar com a conseqüència de l'adhesió, si la PAC continua inalterada com avui, sí que cal posar de manifest una sèrie de condicionants que relativitzen força la intensitat i els efectes d'aquest argument sobre els preus.

En primer lloc, les hipòtesis del treball, utilitzades per l'estimació dels efectes sobre els consumidors (així com sobre els productors), són totalment estàtiques, és a dir prescindeixen dels canvis de paràmetres produïts per la mateixa adhesió en el comportament dels mercats. Per exemple, no es contempla els efectes de l'adhesió d'Espanya a la CEE dins la pròpia política agrària de la CEE, així com les necessitats financeres que en sorgiran, i que molt probablement impulsaran la Comissió de les Comunitats Europees a modificar, d'una manera substancial, els esquemes d'intervenció, cosa, d'altra banda, que ja està fent avui, per evitar una política excessivament costosa de manteniment de les rendes agrícoles.

En segon lloc, cal fer esment del fet que els augments de preus no es notarien de cop, en un sol moment, ans al contrari; el mateix procés d'adhesió preveu, durant el període transitori, que els preus es vagin apropant entre les dues zones progressivament i gradualment.

En la majoria dels casos, la taxa d'augment anyal dels preus agraris espanyols, com a conseqüència de l'adhesió, seria més petita que la taxa d'inflació de l'economia experimentada a Espanya durant els darrers anys, i també probablement més petita que la taxa de variació monetària de la taxa de canvi de la pesseta.

Sembla versemblant pensar, doncs, que cal buscar altres fenòmens de més intensitat que la variació de preus per explicar possibles canvis importants sobre el nivell de la producció i del consum dels mercats espanyols. Naturalment, no es pot excloure que el problema dels preus atregui l'atenció lògica a la variació nominal dels preus; un altre assumpte és que aquesta variació acabi tenint conseqüències reals profundes.

Els aspectes estratègics de l'adhesió en matèria d'agricultura es plantejaran, probablement, en el vessant de l'estructura productiva i comercial i en l'evolució dels costos, els quals esdevindran elements determinants de la capacitat real de competitivitat dins i fora dels mercats tradicionals.

CONCLUSIONS

Aquest assaig econòmic s'ha referit a un conjunt d'aspectes de la problemàtica agrària catalana. Per fer-ho s'ha basat en gran part en una producció literària anterior i, en part, en aportacions pròpies, especialment en el tema de l'evolució de la demanda alimentària a Catalunya i en el tema de l'evolució de la producció agrària en termes reals.

Tanmateix, cal observar que l'objectiu del treball és essencialment l'estudi de qüestions lligades a l'oferta agrària i no l'estudi d'altres qüestions dels problemes agraris com podrien ser, per exemple, les condicions del desenvolupament agrari, la qualitat de vida en el medi rural, les interaccions existents entre l'agricultura i la resta de l'economia, qüestions que, d'altra banda, són problemes de fons.

Aquests temes són molt importants i caldrà que siguin estudiats per tal d'orientar l'actuació de les diferents administracions competents. En tot cas, que quedi ben clar quina és la frontera del present treball.

CONCLUSIONS GLOBALES

La lectura de les diferents obres citades i la revisió de les dades bàsiques del sector agrari durant els darrers anys confirma la idea que el sector agrari català ha experimentat, durant els darrers 15 o 20 anys, uns canvis molt forts. La naturalesa d'aquests canvis és diversa segons l'òptica que hom adopta per estudiar-los. En primer lloc, és palesa l'evolució ràpida cap a una orientació productiva ramadera que es transforma en diferents sistemes de producció, d'acord amb les característiques geogràfiques i socio-econòmiques de cada comarca. A causa del caràcter generalitzat d'aquest procés, la producció ramadera és important en certa mesura a tot Catalunya. Com sabem, aquesta especialització relativa actua sobre l'economia de l'explotació agrària de dues maneres. D'una banda, aporta un complement important a la renda que genera l'explotació. D'altra banda, permet la creació d'unes condicions favorables a la fixació de població, sobretot incrementant el nombre d'hores de treball anyal que l'explotació agrària és capaç de mantenir. La ramaderia no ha estat l'única forma de garantir aquestes dues coses; la producció fruitera i la utilització del regadiu, allà on aquests dos processos han estat possibles, també han donat resultats semblants.

En segon lloc, durant els darrers vint anys el sector agrari català ha evolucionat en sentit decreixent des de dos punts de vista molt importants. Ha perdut població activa i ha generat menys renda. Ha perdut població activa en el sentit que la seva població activa ha disminuït en relació a la població activa total, però també en el sentit que ha perdut població activa absoluta i, sobretot, que els agricultors joves han disminuït pel fet que, en l'explotació agrària, no trobaven les alternatives econòmiques necessàries per a un total desenvolupament de la persona i de la família. Ha generat menys renda en un sentit relatiu, perquè el percentatge de la renda agrària dins la renda catalana ha anat disminuint, i perquè cada cop més una part important de la renda agrària depèn de sectors amunt i avall del sector agrari.

La renda per càpita agrària ha augmentat notablement com a resultat del procés de transformació apuntat més amunt i com a resultat també de la forta disminució de la població activa¹.

Aquest procés tindrà una influència que pot ser positiva per a una sèrie d'aspectes agraris, sobre els quals caldrà definir uns criteris de preferències. Són: el nombre d'explotacions i la seva dimensió, el pes de l'arrendament i el treball as-salariat; cal que es vagi arrelant la idea d'empreses agràries més grans; en el futur, és possible que la importància de la propietat com a règim de gestió disminueixi a favor de l'arrendament, i també que augmenti la proporció del treball as-salariat sobre el familiar.

Tot això, naturalment, no implica l'abandonament del caràcter familiar de la majoria de les nostres explotacions agràries. Significa, però, una clarificació important del tipus d'empresa que es dibuixa pel futur com a supervivent de la resta del conjunt.

En tercer lloc, el sector agrari català, a través del procés general de transformació, s'ha anat fent part integrant del sistema econòmic. Això cal interpretar-ho en diferents sentits. D'una banda, la seva productivitat ha augmentat a causa de la seva capacitat d'incorporar noves tècniques i nova tecnologia al procés productiu. D'altra banda, el sector agrari català ha anat augmentant la seva taxa de despesa externa a sectors proveïdors de factors productius i ha anat augmentant les seves vendes a sectors transformadors i industrialitzadors.

En cinquè lloc: la importància de la demanda per a situar adequadament la producció agrària. En el passat, el mercat català ha estat un element dinàmic i ha indicat a la producció les vies del futur desenvolupament. La proximitat geogràfica a aquest mercat ha estat sens dubte un element positiu per al sector agrari català. Continuarà complint aquesta funció, en el futur? La resposta a aquesta pregunta depèn de l'evolució de la població, de les perspectives d'augmentos sostinguts de la renda per càpita dels catalans i dels canvis en els seus gustos i hàbits de consum alimentari i en la seva dieta.

En sisè lloc: la producció agrària catalana ha estat dinàmica. Però no ho ha estat prou per abastar un mercat local que, evidentment, era superior a la seva capacitat productiva. L'evolució de la producció agrària en termes reals indica que els augments de producte físic han estat relativament petits, mentre que els canvis en la composició de la producció han estat realment importants. En aquest procés d'alteració de la composició de la producció, han tingut la seva in-

1. En el futur pròxim del sector agrari català, cal considerar una actuació que, per sobre de les altres, tindrà necessàriament una incidència forta sobre el tipus d'agricultura que es vagi fent. Em refereixo al fenomen de pèrdua de població agrària que ha caracteritzat l'evolució del sector en el passat i que ho continuarà fent en el futur. És possible que la disminució d'actius no sigui tan ràpida com en anys passats, però que hi serà, és evident.

Una altra característica del pròxim futur pot ser, probablement, un canvi important en la naturalesa de la producció, sobretot la de tipus ramader. La producció agrària catalana s'haurà d'orientar necessàriament cap a l'obertura de nous mercats. Especialment en productes ramaders, on el grau de competència tendirà a augmentar, a causa de l'ampliació de la C.E.E. amb Espanya i Portugal i de la progressiva extensió de produccions ramaderes a altres regions espanyoles. Cal que es tingui en compte, doncs, la importància de la producció d'animals tecnològicament millors, desenvolupant la producció de milloradors de races, i productes de molt elevada qualitat.

En aquest aspecte, no és de preveure una disminució ràpida i immediata de la ramaderia intensiva a Catalunya, però sí que cal preveure un fre a la seva expansió.

fluència: el procés tècnic i l'estructura agrària específica de les comarques rurals. El progrés tècnic ha posat a l'abast de les empreses agràries uns sistemes de producció que permeten una major productivitat per empleat, i una major necessitat de treball complementari als conreus tradicionals. L'estructura agrària relativament més lenta a evolucionar feia que la incorporació de noves tècniques productives a l'empresa fos més fàcil que l'augment de superfície conreada com a mètode d'augmentar la renda produïda. El preu de la terra i la inexistència d'un veritable mercat de terres per arrendament i per compra i venda accentuava els fenòmens indicats.

En setè lloc: l'agricultura catalana és més dèbil que altres agricultures a causa de la seva orientació productiva cap a la ramaderia intensiva. És més sensible a l'escassetat d'aliments per al bestiar. És més sensible als preus internacionals i a la inestabilitat de la paritat pesseta/dòlar. Però això no treu que la ramaderia catalana ha exercit una gran funció en el passat produint aliments proteïnics a un preu raonable quan d'altres sectors de la producció no ho podien fer. En el futur és molt probable que la ramaderia continuï essent una part molt important del sector agrari català. Alguns canvis són, però, desitjables. Cal potenciar la substitució d'aliments d'importació, la investigació cap a produccions menys intensives en blat de moro i la producció de varietats vegetals substitutives de la soja.

Tampoc no cal excloure, en certs sectors de la ramaderia, la necessitat d'adequar les seves dimensions a les possibilitats reals de la demanda, atès el fet de la competència dins el mateix mercat espanyol i dins l'àmbit europeu.

En vuitè lloc: l'exportació agroalimentària catalana ha mostrat una evolució molt important fins al moment actual. Tanmateix, cal reconèixer que el sector agrari català ha estat orientat generalment cap al mercat interior. Cal bastir estructures noves per competir amb ofertes potencials de nivell europeu. L'exportació haurà d'estar fonamentada, cada cop amb més força, en un nivell superior de qualitat del producte exportat, en una estabilitat de la capacitat de proveir els mercats de destinació, i en una organització comercial ràpida i de caire empresarial. És cada vegada més indispensable realitzar estudis profunds sobre els àmbits on és possible competir amb les produccions actuals, i/o quines produccions o varietats tenen més possibilitats de competir en els nostres mercats tradicionals. Cal també estudiar nous mercats, conscients, però, que la conquesta de nous mercats ha de ser assumida com una tasca a mig i a llarg terminis.

L'HORITZÓ A MIG TERMINI

A nivell de la producció

La producció agrària catalana, amb algunes excepcions, es mou dins un mercat clarament consumidor. Catalunya pesa dins la producció considerada globalment només en un grup reduït de productes (porcí, aviram, fruita seca); en els altres, es pot dir que el mercat català és essencialment deficitari o importador.

Cal, doncs, orientar la producció des d'un punt de vista de racionalització dels mètodes productius i de l'optimització dels recursos, com a filosofia vàlida per un mercat que, en el futur, serà molt més competitiu que avui. El maneig, els

rendiments tècnics i la capacitat de gestió empresarial seran, amb tota probabilitat, instruments primordials i el complement necessari de la política de millora de la qualitat dels productes comercialitzats.

A nivell de l'adhesió a la CEE

L'adhesió d'Espanya a la CEE és un fet molt important per a Catalunya. Malgrat els problemes i entrebancs que es manifesten actualment durant la negociació, l'adhesió és important a diferents nivells.

A nivell dels productors, l'adhesió significa una ampliació notable del mercat per als nostres productes. Per a Catalunya, això implica sobretot que es pot materialitzar la seva proximitat geogràfica com a mercat de consumidors a fonts alternatives de proveïment de productes per a l'alimentació. Pot significar un augment del grau de competència en el nostre mercat. La major competència planteja la necessitat de fer front, per part de les empreses agràries, a uns requisits més elevats d'eficàcia, habilitat en la gestió i tècnica. Des d'un punt de vista concret, pot ser important assolir dimensions econòmiques suficients, comercialitzar agressivament i concentrar la producció en grups de productors que puguin gaudir dels avantatges de les economies d'escala comercials i practicar una política comercial a mig termini i no de dia a dia. En aquest aspecte, és una data que ha de fer reflexionar les empreses agràries catalanes el fet que, a la CEE, una part important de la producció és venuda per intermediació de les cooperatives.

A nivell dels exportadors, l'adhesió pot significar la lliure circulació dels seus productes dins el Mercat comunitari. Ben entès, no d'una manera immediata, sinó gradual i progressiva durant el període transitori per a l'adaptació de l'economia espanyola a la reglamentació de la CEE. Aquest avantatge és important sobretot per a la fruita. Caldrà, però, practicar una política comercial de manteniment o conquesta de quotes de mercat, competint tant en preu com en qualitat, especialment quan són les mateixes Cooperatives les que exporten.

A nivell de la indústria alimentària, l'adhesió planteja clarament un agreujament de la competència en el mercat català, sense compensacions segures en l'exterior. D'aquesta manera, les diferents indústries alimentàries han de fer front a les millores necessàries de cara a la productivitat i a la qualitat de llur producció.

En certs casos, també caldrà estudiar la necessitat de plantejar la reestructuració d'alguns subsectors en els quals un nombre excessiu d'empreses té com a conseqüència una insuficient utilització de la capacitat instal·lada, ateses les condicions de la demanda. Cal també pensar en una certa possibilitat d'encariment de les primeres matèries, sobretot si es desenvolupa una tendència positiva cap a l'exportació de productes agraris. En general, però, atesa la forta interrelació entre el sector agrari i el sector de la indústria agrària i alimentària, el primer ha d'estar interessat a aconseguir que les indústries agràries locals tinguin efectes positius en el procés d'adhesió esmentat.

A nivell dels consumidors catalans, tot sembla indicar que els augments de preus seran inferiors a la taxa mitjana d'inflació, si més no tal com s'ha experimentat aquests darrers anys. Malgrat una possible elevació de preus, cal també esperar que aquesta sigui compensada per una millora en la qualitat dels pro-

ductes, tant de consum com transformats, així com per una major varietat de productes al mercat, com a conseqüència de l'obertura de les nostres fronteres a la producció comunitària.

En general, la dificultat més important que caldrà vèncer a tots els nivells pot ser l'aplicació de la legislació comunitària a la nostra economia i a la producció, la transformació i la comercialització dels productes agraris, especialment. Com, per exemple, en matèria de política sanitària, normalització i tipificació de productes, condicions tècniques, i altres normatives. Sembla clar que si aquesta normativa no es va aplicant progressivament, això podria implicar dificultats per a les nostres exportacions als mercats comunitaris i disminuir, així, els possibles avantatges de l'adhesió.

BIBLIOGRAFIA

- J. ALDOMÀ, J., VILLAREAL, J., VIÑAS, L. *La Integració en la Ramaderia a Catalunya*, Departament d'Agricultura, Ramaderia i Pesca. Generalitat de Catalunya, 1983.
- BACARIA, J., *Dinàmica de la Tipologia de les explotacions agrícoles. Elements per a la interpretació del cas català*. Facultat de Ciències Econòmiques. Tesi Doctoral. Universitat Autònoma de Barcelona. Setembre 1981.
- BACARIA, J., *El Sector agrari. Reconeixement Territorial de Catalunya*. Centre d'Estudis de Planificació. CEOTMA 1981.
- BANCA CATALANA, Servei d'Estudis. "Localització i Dinàmica de les indústries alimentàries a Catalunya". *Revista Econòmica*, n.º 21, juny 1971.
- BANCA CATALANA, Servei d'Estudis. "Agricultura i Territori: Catalunya i els països de la Comunitat Econòmica Europea". *Revista Econòmica*, n.º 58, setembre 1980.
- BANCO DE BILBAO, *La Renta nacional de España y su distribución provincial*. Diversos anys.
- BARCELÓ, V. "Coste social y efectos redistributivos de la protección económica a la agricultura" a *La Nueva Agricultura, Papeles de Economía* n.º 16, 1983, Obra Social de la Confederación Española de Cajas de Ahorro.
- BENELBAS, L., *Economia Agrària de Catalunya*. Ketres, 1981.
- CAIXA DE PENSIONS PER A LA VELLESA I D'ESTALVI. *Obra Agrícola*. Jornades Agràries de les Comarques de Ponent. Lleida, 1979.
- CAIXA DE PENSIONS PER A LA VELLESA I D'ESTALVI. *Obra Agrícola*. Jornades Agràries de les Comarques Meridionals. Reus, 1980.
- CAMARA OFICIAL DE COMERCIO INDUSTRIA Y NAVEGACION DE BARCELONA. *Catalunya Exporta*, diversos anys.
- CAMARAS OFICIALES DE COMERCIO INDUSTRIA Y NAVEGACION DE CATALUÑA, *Tabla Input-Output de la economía catalana*, año 1967, Barcelona 1972.
- CAMPS I ARBOIX, J., *Història de l'Agricultura catalana*, 1969.
- CALLEJA I XIFRÉ, C., "El cultiu de l'avellaner al Camp de Tarragona". *Revista econòmica de Banca Catalana*, n.º 24, març 1972.
- CARBONELL, J., i altres, "Aspectes estructurals i mitjans actuals d'actuació", a *Agricultura i Medi Rural al Pirineu Català*, Departament d'Agricultura, Ramaderia i Pesca, Generalitat de Catalunya, 1981.
- CHECCHI, A., PEIX, J., *L'explotació pagesa a Catalunya*, 1979.
- CHECCHI, A., "L'adhesió d'Espanya a la CEE i el sector agrari: (I) el sistema de preus". *Revista Econòmica de Banca Catalana*, n.º 49, juny 1978.
- CHECCHI, A., "L'adhesió d'Espanya a la CEE i el sector agrari: (II) Les estructures", *Revista Econòmica de Banca Catalana*, n.º 50 setembre 1978.
- CHECCHI, A., *El Problema Ramader a Catalunya*. Monografies de l'obra agrícola de la Caixa de Pensions. Vol. 2. Barcelona, 1982.

- CHECCHI, A., *El sector agrari dins de l'Economia catalana d'avui i de demà*, Banco de Bilbao, 1984.
- CHECCHI, A., *On és l'opció comarcal?* CDC. Debat, 1977.
- CHECCHI, A., "El Sector Agrari a Catalunya", a *Catalunya Endavant*, pp. 100-108, Generalitat de Catalunya, 1982.
- DIVERSOS AUTORS. "Un tema clau en la política ramadera: integradors i integrats". *Quaderns de l'obra social*. Juny 1982, n.º 13. Caixa de Pensions per la Vellesa i d'Estalvis.
- FERNÁNDEZ, J., MARTÍNEZ, J., "La indústria de maquinària agrícola de les terres de Lleida". *Revista Econòmica de Banca Catalana*, n.º 62. Setembre 1975.
- FLOS, A., GASOLIBA, C. i SERRA, N., *La indústria a Catalunya*, 1978.
- FONOLLEDA, J., "L'agricultura Catalana: entre l'ordenament del Tercer Món i l'agricultura moderna" a *Catalunya cap a l'any 2000*. Fundació Jaume Bofill.
- FUNDACIÓ CENTRE D'ESTUDIS DE PLANIFICACIÓ (Josep Mª Brunet i altres) *L'Agricultura Catalana. Un estudi econòmic*. Fundació Jaume Bofill - Banca Catalana. 1980.
- GASOLIBA, C., "Las Industrias punta, un intento de determinación" *Revista Económica de Banca Catalana*, n.º 13, 1969.
- GENERALITAT DE CATALUNYA. Departament d'Agricultura, Ramaderia i Pesca. *Agricultura i Medi Rural al Pirineu Català*. Barcelona, 1980.
- GENERALITAT DE CATALUNYA. Departament d'Agricultura, Ramaderia i Pesca. *La Conjuntura Agrària* 2on. semestre 1981, Barcelona.
- GENERALITAT DE CATALUNYA. Institut d'Investigacions Econòmiques. *Catalunya i la CEE*. Llibre blanc sobre la repercussió a Catalunya de l'adhesió d'Espanya a la Comunitat Econòmica Europea, Barcelona, 1982.
- GENERALITAT DE CATALUNYA. Departament de Política Territorial i Obres Públiques. *Pla d'aigües de Catalunya*. Vol. 1,2. 1982.
- GENERALITAT DE CATALUNYA. Departament de Política Territorial i Obres Públiques. *El Priorat. Anàlisi econòmica i possibilitats de desenvolupament*, Barcelona, 1981.
- GÓMEZ ORBANEJA, A., CHECCHI LANG, A. "La agricultura española ¿Rezagada o Descarriada?", *Moneda y Crédito*. Madrid, 1980.
- GRANELL, F., "El impacto de la integración en las comunidades europeas sobre las balanzas de pagos internacionales y sobre las rentas regionales españolas. Los casos de Cataluña y Andalucía". *Información Comercial Española*, marzo 1981.
- GRUP D'ESTUDIS DE L'ALT PIRINEU. *La Seu d'Urgell* 1976. Banca Catalana 1977.
- GRUP D'ESTUDIS DE L'ALT PIRINEU. Institut d'Estudis Cerdans. *La Cerdanya, Recursos Econòmics i activitat productiva*. Caixa d'Estalvis de Catalunya, 1981.
- GRUP D'ESTUDIS DE L'ALT PIRINEU. *El Pallars Jussà*. Caixa d'Estalvis de Catalunya 1981.
- GUAL, J., RICART, A., *L'Economia de la comarca del Garraf*, Caixa d'Estalvis de Catalunya 1981.

- HORTALÀ, J. et alteri. *La Comarca d'Olot*. Banca Catalana 1966.
- INSTITUTO NACIONAL DE ESTADISTICA, *Anuario de Estadísticas de España*, diversos anys.
- INSTITUTO NACIONAL DE ESTADISTICA, *Encuestas de los Presupuestos Familiares*, edició 1974-75, i 1962-63.
- INSTITUTO NACIONAL DE ESTADISTICA, *Boletín mensual de Estadística*.
- INSTITUTO NACIONAL DE ESTADISTICA, *Censo Agrario, Cuadernos Provinciales*, 1974.
- INSTITUTO NACIONAL DE ESTADISTICA, *Encuesta de Renta Agraria. Distribución geográfica y funcional*, año 1964.
- LÓPEZ I PALOMEQUE, F., MAJORAL, F., *La Vall d'Aran. Medi físic i transformació econòmica*. Caixa d'Estalvis de Catalunya. 1979.
- LOPEZ DE SEBASTIAN, *La política de precios agrarios en España*. E. Guadiana.
- LLEONART, P. et alteri. *El Maresme. Les claus de la seva contínua transformació*. Banca Catalana, 1981.
- LLOVET I MONT-ROS, J., "Els preus de la llet a Catalunya durant els anys 1936 i 1937" *Revista Arxius de l'Escola Superior d'Agricultura*, vol. IV, gener-abril 1937, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura.
- LLOVET I MONT-ROS, J. i RIU I VULART, J.M., "Avenç sobre les característiques econòmiques de l'agricultura catalana". *Revista Arxius de l'Escola Superior d'Agricultura*, Vol. IV, gener-abril 1937, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura.
- LLUCH, E., CARRERAS, J.M., "Els recursos Hidràulics de Catalunya". *Revista Econòmica de Banca Catalana*, n.º 5. Juny 1967.
- LLUCH, E., GASPÀR, J., *Els preus del Sòl a Catalunya*. Serveis d'Estudis de Banca Catalana, 1ª edició 1972, 2ª edició 1979. Barcelona.
- LLUCH, E., SERÓ, R., *La Regió Fruitera de Lleida*. Banca Catalana, 1970.
- MAJORAL, Roser, *La utilización del suelo agrícola de Cataluña*. Tesis doctoral. Facultat de Geografia i Història. Universitat de Barcelona. Setembre 1979.
- MALASSIS, L., *Agricultura i proceso de desarrollo*. UNESCO. París 1973.
- MARGALEF, J., *El Tarragonès. Estructura Econòmica. Expansió Industrial i desequilibris sectorials*. Caixa d'Estalvis de Catalunya, 1979.
- MARTINEZ CORTIÑA, "La Ganadería Española", *Moneda y Crédito*, 1969.
- MINISTERIO DE AGRICULTURA PESCA Y ALIMENTACION, *Anuario de la Producción Agraria, Estadística Agraria*, diversos anys.
- MINISTERIO DE AGRICULTURA PESCA Y ALIMENTACION, *Las Cuentas del Sector Agrario*, diversos anys.
- MINISTERIO DE AGRICULTURA PESCA Y ALIMENTACION, *Boletín Mensual de Estadística Agraria*.
- MIRÓ, Josep, SERRA, Ernest, MIRALLES, Frederic, *La Cataluña pobre*, 1974.
- MORELL, R. et alteri. *L'Economia del Segrià. Desenvolupament agrícola i desequilibris sectorials*. Caixa d'Estalvis de Catalunya. 1980.

- MUNS, J., GRANELL, F., ORTEGA, J., "La Opción europea para la economía española", *Círculo de Economía*, ed. Guadiana, 1973.
- NAREDO, J.M., *La evolución de la Agricultura en España*. Barcelona, 1971.
- OLIVERAS, J., "La dimensió de les explotacions agràries a Catalunya (1962-1972)". *Revista Econòmica de Banca Catalana*, n.º 42, setembre 1976.
- PARELLADA, Martí. *El comerç exterior de Catalunya. Els fluxos comercials entre Catalunya i la resta d'Espanya (1975) i entre Catalunya i l'estranger (1975-1978)*. Ed. 62, 1982.
- PARELLADA, Martí. "Los flujos comerciales entre Cataluña y el resto de España". *Revista Econòmica de Banca Catalana*, n.º 58, setembre 1980.
- PARELLADA, Martí. "Metodología y Análisis de las relaciones comerciales de Cataluña con el extranjero (1975-1978)". *Información Comercial Española*. Octubre 1981.
- PEIX, J., PEÑA, J., "El sector vitivinícola a Catalunya". *Revista Econòmica de Banca Catalana* n.º 43, desembre 1976.
- PEIX, J., MASSIP, J., *El precio del Suelo en Cataluña*. Urbinca 1980.
- PEREZ BLANCO, José Mª, *Sector Agrario: inflación y cambio estructural*. Mecanografiat (setembre 1979).
- PEREZ BLANCO, J.Mª, "Rasgos macro económicos básicos: de la evolución de la agricultura española. 1964-1982", en *Papeles de Economía* n.º 16, 1983.
- PES GUIXA, Àngel. *La Formació del Complex agro-alimentari a Catalunya. (1960-1975)*. Tesi doctoral. Barcelona, 1982.
- POZAS GIL, J.M., "Información facilitada a la Comunidad Económica Europea sobre el tema de Regadíos". *Cuadernos del IRYDA* n.º 1981.
- PUJADAS, R., SOLÉ, S., *L'Economia de la Segarra. Especialització agrícola i de desenvolupament ramader*. Caixa d'Estalvis de Catalunya, 1980.
- SAUTTER, Ch., "L'efficacité et la rentabilité de l'économie française de 1954 a 1974" en *Economie et Statistique*, n.º 68, 1975.
- SEGARRA, X., ROSANES, M.J., *Aproximació a l'economia d'Osona*. Caixa d'Estalvis de Catalunya. 1978
- N. SERRA, N., FLOS, A., ARTAL, LI., "Unes notes sobre l'estructura industrial catalana", *Revista Econòmica*, de Banca Catalana n.º 31, 1973.
- SERVICIO DE INFORMACIÓN Y ESTUDIOS CATALANES Y BANCO GARRIGA NOGUÉS. *Las grandes líneas del futuro económico de Cataluña*, 1981.
- SERÓ, R., MAYMÓ, J., "Localització de la producció hortofructícola a Catalunya". *Revista Econòmica de Banca Catalana* n.º 36, maig 1975.
- SERÓ, R., MAYMÓ, J., "La distribució de productes hortofructícola a l'àrea de Barcelona". *Banca Catalana*, 1974.
- SERÓ, R. et alteri. *El Sector hortofructícola en Cataluña, Consejo Económico Social de Cataluña*. Banca Catalana.
- TERRADAS, M. et alteri. *El Gironès. Aproximació a l'estructura soci-econòmica*. Caixa d'Estalvis. 1981.

ULLASTRES, Alberto. "Política Agraria, Regiones y Mercado Común" a *Revista de Estudios Agrosociales*.

VILAR, P., *Catalunya dins l'espanya moderna*. Vol. I. Introducció. El medi natural. Edicions 62, Barcelona 1964.

